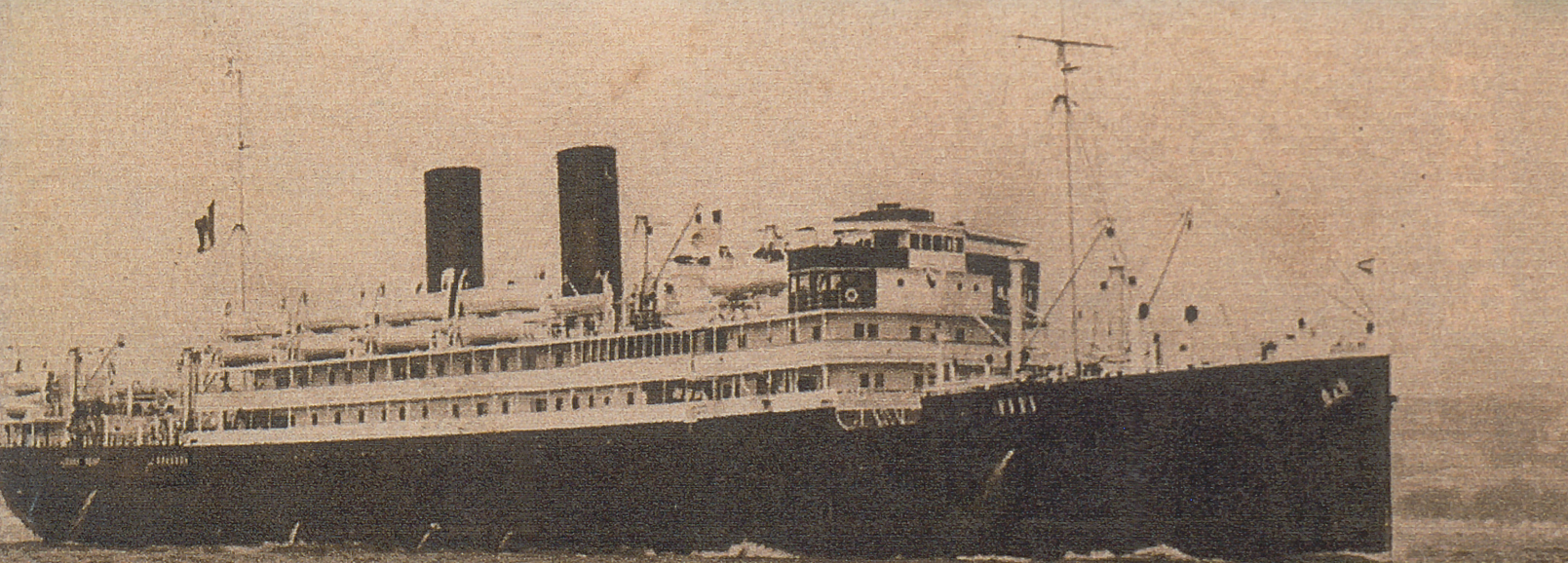


# Lluc

NÚM. 830-831 / 2002

4,30 € (IVA INCLÒS)



**L'Argentina:  
tan a prop,  
tan lluny**



# els sentits del vi

**Palau Robert**

Centre d'Informació  
de Catalunya

Passeig de Gràcia, 107  
08008 Barcelona  
Tel. 93 238 40 00  
Fax 93 238 40 10

[www.gencat.net/probert](http://www.gencat.net/probert)

**Horari de visita:**

dilluns de 16 a 19.30 h  
de dimarts a dissabte  
de 10 a 19.30 h  
diumenge i festius  
de 10 a 14.30 h

**Visites concertades:**

telèfon de reserves  
93 292 11 71

**Com arribar-hi:**

Metro: línies 3 i 5  
estació Diagonal  
Ferrocarrils de la Generalitat;  
estació Provença  
Autobusos: 6, 7, 15, 17, 22,  
24, 28, 33, 34, 68 i T1



# LLUC

REVISTA BIMESTRAL  
ANY LXXXI  
SETEMBRE-DESEMBRE 2002  
Núm. 830-831

## CONSELL DE DIRECCIÓ

CONSELLER DELEGAT  
Gabriel Seguí i Trobat  
DIRECTOR

Antoni Marimon i Riutort

CAP DE REDACCIÓ  
Catalina Sureda Vallespir

ADJUNT DE REDACCIÓ

Nadal Bernat i Salas

CORRECTOR LINGÜÍSTIC

Llorenç Oliver

## CONSELL DE REDACCIÓ

Josep Amengual i Batle

Francesc Bujosa i Homar

Miquel Deyà i Bauzà

Pere Fullana i Puigserver

Gabriel Janer Manila

Maria Martorell Cañellas

Antoni Mas i Forners

Joan Mas i Vives

Joan Mir i Obrador

Jaume Reynés Matas

Josep Maria Torres Balaguer

## ADMINISTRADORS

Joan Arbona i Colom

Josep Riera i Vila

## INFORMACIÓ I CORRESPONDÈNCIA

Revista LLUC

Plaça dels Pelegrins, 1

07315 Lluç (Mallorca)

Tel. 971 87 15 25

Fax 971 51 70 96

Apartat de correus 619

07080 Palma (Mallorca)

Subscripcions: 16,00 € anuals

Estranger: 19,00 € anuals

Preu d'aquest exemplar: 4,50 €

ELS ARTICLES PUBLICATS EN AQUESTA  
REVISTA EXPRESSEN ÚNICAMENT L'OPINIÓ  
DELS SEUS AUTORS

## PORTADA:

Paquebot Florida i fotografies  
d'emigrants illencs facilitades per  
Jordi Pons i Maria del Mar Cano

## EDICIÓ REALITZADA PER

Taller Gràfic Ramon

Gremi Forners, 18 • Polígon Son Castelló

Tel. 971 919 000

07009 Palma (Mallorca)

E-mail: tgramon@retemail.es

Dipòsit Legal: P.M. 276-1958

I.S.S.N. 0211-092 X

# S U M A R I

Pàg.

2

EDITORIAL

L'Argentina: la desfeta d'un paradís fictici.

DOSSIER: L'ARGENTINA: TAN A PROP, TAN LLUNY

3

Josep Maria Buades i Juan:

L'Argentina: Història d'un desencís.

18

Catalina Barceló Sastre / Maria del Mar Ordóñez Martínez:

L'emigració mallorquina a l'Argentina entre 1898 i 1940:  
el cas de Sineu i de Lloret de Vistalegre.

28

Maria del Mar Caro Mesquida:

"El Menorquín": òrgan dels fills de Menorca residents a les Repúbliques del Plata.

32

Magdalena Genovart Rapado / Catalina Barceló Sastre:

L'emigració a Mallorca: El cas de Montuïri (1898-1970).

38

Montserrat Casanovas Stobart / Magdalena Genovart Rapado:

L'associacionisme llatinoamericà a Mallorca.

42

Pere Santandreu:

Ara els jardins hi són com músiques.  
Conversa amb Maria del Mar Bonet.

47

L'ESGLÉSIA NOSTRA

Gabriel Amengual Coll:

Presentació de l'Espai de Silenci .

51

Miquel Àngel Vidal:

Sóller i Miramar, dos poemes de Joan Palou i Coll.

56

A LA CIUTAT DELS LLIBRES

Gabriel Janer Manila:

Mula morta, de Sebastià Alzamora.

Jaume Serra i Barceló:

Història d'Alcúdia. El segle XVI.

Hermínia Planisi Gili:

Els nous horitzons culturals a Mallorca al final de l'edat Mitjana.

Maria Barceló - Gabriel Ensenyat

62

MOSTRADOR. Petita mostra de les darreres produccions

Universitat de les  
Illes Balears  
Servei de Biblioteca i  
Documentació  
Edifici Guillem Cifre  
de Colonya



5105998454

## L'Argentina: la desfeta d'un paradís fictici

**L**a brutal crisi econòmica i social que ha colpejat l'Argentina aquests darrers anys ha tingut arreu de l'Estat espanyol, i a les Balears en particular, un notable seguiment informatiu, perquè la reconeixem com una terra germana. En efecte, Buenos Aires ha estat, des de final del segle XIX, un destí preferent per a molts d'illencs que fugien de la magror i de les escasses perspectives de futur del seu lloc d'origen. La primera presidència del general Juan Domingo Perón, just acabada la segona guerra mundial, encara va animar més l'emigració balear al Río de la Plata, per la seva política de modernització industrial, que engolia una gran quantitat de mà d'obra, molt ben pagada i protegida per unes lleis socials d'avançada. La història de les cases balears argentines és una mostra de la manera com els nostres compatriotes intentaren participar del «miracle argentí».

Dissortadament, el «graner del món» que va abastar l'Espanya de la postguerra de la mà generosa de Perón i de la mítica Evita era el somni d'una nit d'estiu, per molt que n'hagi perdurat el mite. El llibre altament subversiu durant les dictadures llatinoamericanes *Las venas abiertas de América latina*, de l'uruguaià Eduardo Galeano, és un dels estudis que revela tota una altra realitat: d'ençà de la colonització europea, l'Amèrica Llatina ha estat un continent dependent dels amos de l'economia mundial de torn. Més enllà dels tòpics de la *Madre Patria* i de la *Hispanidad*, s'ha donat una innegable, sistemàtica i programada explotació de la riquesa sud-americana, amb la col·laboració entusiasta de les elits polítiques i econòmiques dels països respectius. En el cas de l'Argentina, no ens ha d'estranyar gens, doncs, que els clans provincials que promogueren la secessió de l'Espanya colonitzadora –per cert, tots descendents d'espanyols– siguin els qui

majoritàriament tenen encara el control de la política i l'economia del país.

Si no es té en compte aquesta vinculació mortífera amb l'economia mundial i aquest col·laboracionisme intern, és impossible, des d'Europa, comprendre l'ensorra ment de l'economia argentina. Un exemple més: durant la gestió econòmica peronista recent, l'índex de la inflació del país es mesurava segons el de Nova York. D'aquesta situació es deriven els altres mals: una corrupció generalitzada concretada en la cultura del suborn (la *coima*), unes forces armades i de seguretat útils només per esclafar qualsevol intent de capgirar la situació i especialistes en tortures, una classe política totalment a sou dels poderosos, que cobra sous que farien empegueir els seus col·legues europeus, i un poble acostumat a *avivarse*, a sobreviure com podia, agombolat pel futbol i emmirallat perquè «*somos los mejores del mundo*». La catàstrofe no ha esclatat abans per la capacitat de mentida de l'expresident Carlos Saúl Menem, que aconseguí fer creure a un acomplexat país que era part d'Europa, també perquè encara hi havia una mica de farina dins el pot de la sagnada economia de la classe mitjana i per la terrible por de la gent en general de tornar a patir la hiperinflació que havia delmat l'economia durant els darrers anys de la dictadura militar i la presidència del radical Raúl Alfonsín.

A la fi, tanmateix, la veritat ha sortit a la llum clara: el paradís argentí havia estat una mica d'alenada per a una societat malalta d'arrel. La nostra resposta ha de ser la solidaritat efectiva amb els nostres compatriotes que pateixen misèria i desempara. Però també cal desemascarar els grups i les persones que, amb la seva cobdícia, han condemnat a mort milions de persones que han tingut la mala sort de néixer en una terra rica com l'argentina. ■

■ JOSEP MARIA BUADES I JUAN



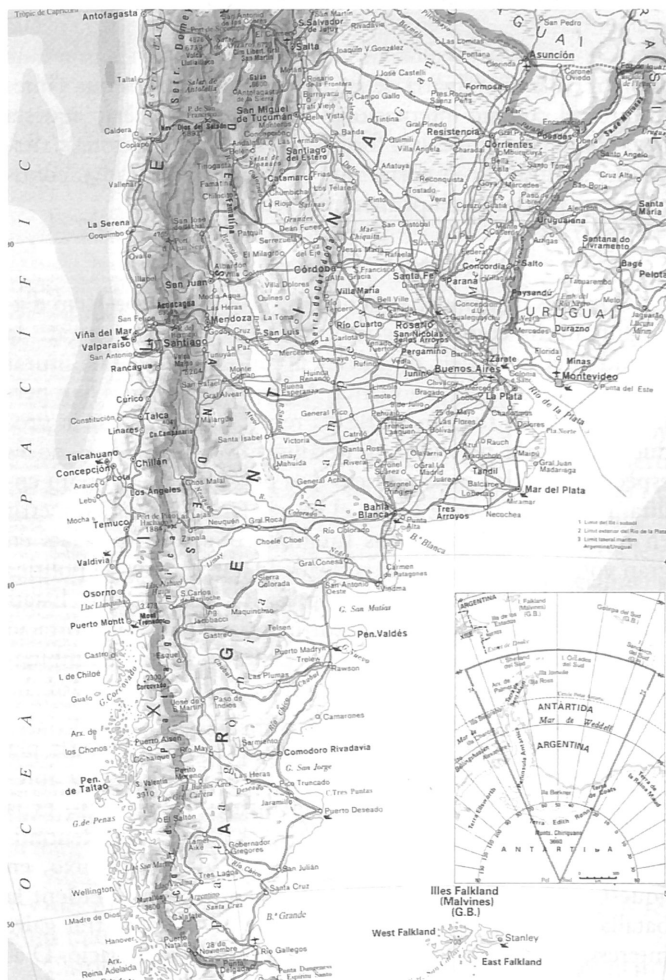
# L'Argentina: Història d'un desencís

**S**i poguéssim conversar amb els nostres besavis i mostrar-los imatges del que succeeix actualment a l'Argentina segurament no ens creurien. L'Argentina començava el segle XX com un dels països amb més bones perspectives de futur. El país de la millor carn bovina, del dolç de llet i de la immensa producció de cereals estava entre les deu majors economies del món. El PIB per càpita només estava per darrere els imperis colonials d'aleshores. Buenos Aires s'esforçava per fer sentir a aquells que passejaven per les seves avingudes el mateix ambient *chic* que hom respirava a París, mentre que les seves elits procuraven donar a les noves generacions una exquisida educació britànica. L'Argentina s'enorgullia de ser un tros d'Europa a l'hemisferi meridional i la seva capital un important centre de creació intel·lectual.

L'Argentina d'inici del segle passat reunia les esperances de canvi del Nou Món amb l'afecte per la cultura erudita del Vell Món. Buenos Aires era vista com la Nova York del sud, plurilingüe, plurilingüe, cosmopolita, innovadora i alhora arrelada als costums europeus. El Teatro Colón es convertí en un dels santuaris dels amants de l'òpera i les sales de concerts de la capital argentina figuraven a l'agenda dels principals artistes del moment.

Aquesta combinació de país extens i poc poblat, amb disponibilitat de terres de conreu, juntament amb el desenvolupament urbà de les seves ciutats principals, féu de l'Argentina un lloc molt atractiu per als emigrants europeus. El país oferia bones possibilitats de futur tant a camperols com a operaris especialitzats i comerciants amb iniciativa. Una part significativa de l'emigració de les Illes Balears trobà a l'Argentina un bon punt de destí.

Avui, però, la situació és la contrària. Els argentins estan desesperançats; el desànim s'expandeix i pocs miren cap al futur amb optimisme. Els nés d'aquells que un segle enrere salparen cap a Amèrica ara fan cua als consolats d'Espanya i Itàlia. Hi ha una febre per trobar els certificats de naixement dels avantpassats i poder demanar així un passaport que permeti emigrar a la Unió Europea. L'Argentina, tradicional terra d'immigrants, veu com les noves generacions fugen de la recessió i la misèria. I la pregunta que ens fem és: «Què ha passat al llarg d'aquests cents anys per arribar al punt on ens trobam ara?».



L'Argentina és l'estat més vast del con sudamericà

## UN ERROR ESTRATÈGIC

Tot i que, com veurem a les properes planes, la crisi argentina és fruit de moltes i diverses causes, la principal explicació de la decadència d'aquesta nació descansa bàsicament en un error estratègic. L'Argentina ho tenia tot per esdevenir un dels països més influents, però es va adormir a la glòria. La clau de l'apogeu

econòmic argentí a començament del segle XX era l'agricultura i la ramaderia. De la mateixa manera, la clau de la seva decadència fou no haver vist més enllà de les activitats agropecuàries.

Confiant que les profecies de Malthus es farien realitat i que la població humana creixeria a ritmes superiors als de la producció d'aliments, les elits argentines no s'esforçaren gens per innovar en altres sectors. Per què calia fer-ho, si al cap i a la fi la demanda creixent d'aliments donaria encara més poder econòmic i polític als països productors? Amb una població en creixement geomètric i amb una producció d'aliments que no aconseguiria satisfer aquestes noves necessitats, el preu de la carn, del blat, de la civada i de la llet no faria res més que augmentar. No calia esforçar-se gaire; el simple esdevenir històric asseguraria l'èxit econòmic argentí.

El resultat fou que l'Argentina no s'industrialitzà, o almenys no s'industrialitzà en la mateixa mesura que països com el Brasil o Mèxic. I no fou per manca d'oportunitats. L'acostumat flux d'exportacions agroalimentàries i importacions manufactures es trencà a causa de la segona guerra mundial. El conflicte bèl·lic obligà els països proveïdors de béns industrials a concentrar llurs esforços en la maquinària de guerra, al mateix temps que s'interrumpia el comerç internacional. Al Brasil i a Mèxic aquesta nova conjuntura impel·lí la formació d'indústries nacionals, destinades a substituir importacions. L'Argentina, en canvi, continuà sense un desenvolupament industrial ferm.

### MANCA D'INTANGIBLES

Com ens ha demostrat la història recent, la producció d'aliments no ha conduït a guanys creixents, ans al contrari: la caiguda del preu dels productes agropecuaris no s'ha aturat des de la dècada dels cinquanta. Avanços tecnològics han permès millorar el rendiment de les terres i incrementar la producció agrícola per mitjà de fertilitzants, insecticides, noves espècies vegetals i mecanització dels processos de conreu i collita. Productes com el blat o el suc de taronja s'han convertit en meres *commodities*, béns fungibles que són negociats en gran volum a mercats especialitzats. D'altra banda, la política de subsidis al sector agrari empresa fa dècades pels Estats Units i la Unió Europea ha creat una barrera a la importació de productes de tercers països. El resultat d'aquesta combinació de minva de preu i proteccionisme del Primer Món ha estat fatal per a l'economia argentina.

L'única via que tenen els productes agroalimentaris per deixar de ser *commodities* i transformar-se en productes apreciats pels consumidors –i, consegüentment, més cars– és la creació d'intangibles, com ara marques comercials, denominacions d'origen o segells de qualitat. No obstant això, en aquest camp també pareix que els argentins estan perdent la batalla. La classe empresarial argentina no s'ha mostrat gaire interessada a emprendre projectes d'internacionalització. D'aquí que ben poques marques d'aquest país siguin conegudes a l'exterior. I, malgrat els seus esforços de promoció, el vi argentí no ha aconseguit col·locar-se a la mateixa altura que el xilè i queda molt lluny dels vins de l'Europa meridional.

### LES NOVES TECNOLOGIES

Amb aquests condicionants no ens ha d'estranyar que l'Argentina no estigui entre els països més avançats en la implementació de les noves tecnologies de la informació. El país

arrossega un endarreriment provocat tant per la manca d'un teixit industrial com pel col·lapse econòmic de la dècada dels vuitanta i per l'intervencionisme estatal en l'àrea de les telecomunicacions, només amortit a l'última dècada gràcies a la privatització de les empreses de telefonia. Això ens condueix a afirmar que la tercera revolució industrial (que vivim als nostres dies) allunyarà encara més l'Argentina dels països més desenvolupats.

Igual que en el cas de les marques, l'Argentina tampoc no ha donat un nombre significatiu de patents. Tot i vanagloriar-se de tenir algunes de les millors universitats llatinoamericanes i de produir cada any un nombre elevat de títols de mestre i doctor, la recerca a l'Argentina ha estat poc preocupada per qüestions tecnològiques. Durant el segle XX els argentins han fet grans contribucions en àrees literàries, artístiques i a les ciències socials (especialment la psicologia), però la recerca en àrees científiques i tècniques no ha estat a la mateixa altura.

### POPULISME, DICTADURA, CORRUPCIÓ I HIPERINFLACIÓ

És comú entre els qui estan preocupats per trobar causes endògenes del declivi argentí apuntar cap als seus polítics com els màxims responsables de la desfeta. Com a tants altres països, també a l'Argentina la corrupció és una gangrena que corroïx l'estructura de l'Estat. Tot i que el grau de corrupció d'un país és difícil de mesurar en termes absoluts, l'índex de corrupció percebuda que cada any edita l'ONG Transparency International ens pot donar una idea de la dimensió del problema. Aquest índex es fa a noranta països, que reben una puntuació entre 0 i 10. A l'informe de l'any passat l'Argentina estava al lloc cinquanta-setè, empatada amb la Xina i amb una puntuació de 3.5. L'únic país llatinoamericà que estava per sobre el llindar de l'aprovat era l'Uruguai, que ocupava el lloc trenta-cinquè amb 5.1 punts. Entre l'Uruguai i l'Argentina hi havia països com el Brasil, Colòmbia, Mèxic, Panamà i el Salvador. Tots presentaven índexs de corrupció percebuda més bons que els argentins. Valgui com a orientació que Espanya tragué una puntuació de 7.0, la qual cosa li permeté ocupar el lloc vint-i-dosè. Al primer lloc hi havia Finlàndia, amb una puntuació de 9.9, que podem qualificar de corrupció nul·la.

Si bé l'Argentina arrossega la corrupció des de l'època colonial, aquesta s'anà incrementant durant la segona meitat del segle XX, paral·lelament al creixement del sector públic. Com succeí al Brasil amb Vargas i a Mèxic amb Cárdenas, també l'Argentina tingué el seu període populista, que anà *grosso modo* de la dècada dels quaranta fins a la dècada dels seixanta. El major protagonista d'aquesta etapa històrica fou Juan Domingo Perón. Perón encetà una forma nova de fer política al país, amb una ideologia que ha estat titllada pejorativament de «populisme». Al contrari del que succeí a Europa durant els anys vint i trenta, quan les democràcies liberals començaren a trontollar i el panorama polític tendia al totalitarisme marxista o nazifeixista, a Llatinoamèrica no es donà tan clarament aquesta dicotomia entre extrema dreta i extrema esquerra. El populisme fou una mescla de nacionalisme antiimperialista, lideratge carismàtic, desenvolupisme i una consciència social més basada en el paternalisme que no pas en el ple reconeixement dels drets socials. L'ascensió del populisme fou fruit del procés de democratització, amb l'ascensió a l'esfera pública de les classes subalternes. Segurament la manca d'una tradició na-



Panoràmica de Buenos Aires (l'Argentina)

cional basada en la llengua, l'ètnia o la religió feren que el feixisme fos difícilment trasplantable a la realitat americana, terra d'immigració i de miscigenació. D'igual forma, l'elevadíssim índex d'analfabetisme dificultava la difusió del missatge socialista comunista, ja que bona part de la població no estava en condicions d'entendre el contingut dels conceptes marxistes.

En certa mesura, els polítics populistes deien allò que el poble volia sentir i donaven allò que el poble volia rebre. La política social estigué molt impregnada de caritat. La imatge de les llargues cues d'argentins que esperaven el seu torn per expressar a Eva Perón les seves angúnies i necessitats era una bona mostra d'aquesta filosofia. En aquest sentit, les tasques desenvolupades per la fundació Eva Perón intentaven omplir el buit d'una política assistencial fins llavors quasi inexistent. Emperò, les classes treballadores sentiren una notable millora de la seva situació gràcies al populisme. Igual que feren uns altres líders autoritaris d'aquella època, Juan Domingo Perón també es preocupà de promulgar una legislació laboral que proveís unes condicions de vida dignes als treballadors. Tot un seguit de lleis i reglaments asseguraren un salari mínim, unes vacances retribuïdes i una assistència en cas de malaltia o accident. D'aquí que l'adhesió de les masses al peronisme vingués donada no tan sols pel caràcter carismàtic o messiànic de Perón, sinó sobretot per la seva activitat d'afavoriment de les classes més humils (afavoriment a vegades més aparent que real). Aquest acostament del president Perón a les classes més humils (els *descamisados*) no comportà, però, una política de redistribució de renda que mitigàs les greus desigualtats socials que el país patia.

La segona guerra mundial va brindar una oportunitat d'or per a la industrialització dels països llatinoamericans. El tancament del comerç internacional durant quasi sis anys d'enfrontament obligà molts països a establir un sector manufacturer propi. En el cas argentí aquest desenvolupament industrial fou molt més tou que en el cas del seu veí Brasil. La iniciativa privada incrementà la planta industrial en sectors com el tèxtil i el calçat. Per part seva, el sector públic concentrà els seus esforços en els monopolis de generació i distribu-

ció d'electricitat, gas, telèfon i en l'extracció i refinament de petroli, amb la constitució de Yacimientos Petrolíferos Federales (YPF).

El populisme generà un fort estatisme. Si la república liberal, anterior a la dècada de 1930, havia repudiat qualsevol tipus d'intromissió en l'activitat econòmica, el nou context del populisme empenyia a una major intervenció de l'Estat en àrees que fins aleshores li havien estat alienes. Tot i que tímidament, l'Estat es començava a preocupar per donar educació i atenció sanitària als ciutadans. Les empreses públiques creixien a un ritme accelerat, malgrat que el seu funcionament excessivament burocratitzat redundava en una deficient oferta de serveis. Amb tot, l'Estat argentí augmentava el seu pes i el seu paper de lideratge dins la societat i l'economia del país.

Mentre que l'economia o romanía estancada o creixia lentament, les despeses públiques creixien exponencialment. Sota una interpretació excessiva i errònia de les teories keynesianes, els governants populistes no sentiren cap por del dèficit públic. Al contrari, el consideraven fins i tot saludable, perquè era una demostració palpable que els poders públics contribuïen al desenvolupament de la nació i a la millora de les condicions de vida dels seus ciutadans. El que no comentaven aquests polítics era que bona part de la despesa pública no arribava als ciutadans necessitats, sinó que es desaprofitava al llarg dels engranatges de la maquinària estatal.

Aquests dos mals, la corrupció i el dèficit públic, no feren res més que agreujar-se en les dècades següents, ara sota els règims militars.

L'arribada de Fidel Castro al poder a Cuba el 1959 marcà un daltabaix en l'evolució històrica de Llatinoamèrica. Per primer cop un règim socialista s'instal·lava en sòl americà. Però, a més, la revolució cubana tenia una estètica «tropicalista» que la feia molt atractiva. No es tractava de la revolució russa ni de la xinesa, molt distants per a les coordenades espacials i mentals dels llatinoamericans. Era una revolució feta a base de ritmes llatins, que desprenia aroma d'havà i sabor de rom. Per primera vegada, des del 1945, el continent americà es convertia en escenari de la guerra freda. Amb la victòria de

Castro l'URSS constituïa un país satèl·lit a poques milles de la costa de Florida i obtenia, a més, una base per expandir el comunisme a la resta del continent. L'experiència revolucionària de l'argentí Ernesto *Che* Guevara, que va renunciar a un càrrec de ministre a Cuba per organitzar guerrilles que des de Bolívia expandissin la revolució a països com l'Argentina, el Brasil, l'Uruguai o Xile, tenia més d'aventura romàntica que no pas de realisme polític. Amb tot, significà un important factor de desestabilització a la zona. L'exemple del Che (l'effigie del qual es convertí en una icona més de la cultura *pop*) va atreure l'atenció de generacions de joves llatinoamericans, els quals, descontents amb una realitat social extremadament injusta, veieren en el Che, amb el seu rostre sempre bonic i jovial, un camí per seguir.

La victòria dels comunistes a Cuba trencava l'equilibri assolit a l'alta; els soviètics estaven ficant el nas en terreny nord-americà. Per als estratèges de Washington calia reaccionar ràpidament. Mentre molts comunistes consideraven que la lluita armada era l'única forma de posar en pràctica els ideals de justícia social, els espies de la CIA no aturaven de conspirar per assegurar-se governs proclius als interessos dels Estats Units. Així, enfront de les guerrilles marxistes, la CIA col·laborava en la instauració de règims militars. I enfront del terrorisme l'administració nord-americana fundà la tristament coneguda Escola de les Amèriques, encarregada de formar especialistes en l'ús sistemàtic de la tortura. A més, el pla Còndor establí les bases d'un terrorisme d'Estat que assolí caràcter de genocidi.

La situació internacional canvià al llarg dels seixanta i l'Amèrica Llatina ocupà una nova posició geoestratègica en la política de blocs. Aquella radicalització ideològica que no es produí a la regió durant els anys trenta aflorà a partir de 1960. El populisme, davant aquests condicionants, entrà en crisi. Ara es tractava d'estar a favor dels Estats Units o de l'URSS; cap de les superpotències no acceptaria postures intermèdies. L'obrerisme dels populistes era vist amb desconfiança des de Washington, ja que la col·laboració amb el sindicalisme i els discursos socialitzants podien ser un brou de cultiu de futurs extremistes d'esquerra. D'igual manera, el populisme tampoc no era del grat de Moscou, des d'on era vist amb gran recel. La mescla d'obrerisme i conservadorisme pròpia del populisme no lligava gens bé amb els esquemes explicatius del materialisme dialèctic i era vist més bé com una aberració, un engany a les classes proletàries fet per les classes burgeses per perpetuar les estructures del capitalisme.

Com a conseqüència de la guerra freda, a bona part dels països llatinoamericans s'anaren establint dictadures militars. El primer fou el Brasil, l'any 1964; l'Argentina en seguí les passes dos anys més tard. El mes de juny de 1966 s'hi produí un cop d'estat militar, que es perllongà durant cinc anys. Foren nomenats presidents Juan Carlos Onganía, el qual seguí Roberto Marcelo Levingston i, finalment, l'any 1971 el tinent general Alejandro Agustí Lanusse. Aquests anys de dictadura no serviren per restablir ni l'ordre econòmic ni el social; ans al contrari, contribuïren a deteriorar la situació. L'espiral inflacionista i el descontentament popular, que es manifestà obertament en el *Cordobazo*, i que anà acompanyat de vagues, protestes estudiantils i atemptats terroristes, moveren Lanusse a convocar noves eleccions per al març de 1973. Aquesta consulta popular donà com a guanyador Héc-

tor José Cámpora, la presidència del qual no arribà als tres mesos de duració. La mort inesperada de Cámpora motivà la convocatòria de noves eleccions per al mes de setembre.

Aquests comicis suposaren la resurrecció política de Juan Domingo Perón, el qual, en una candidatura que tenia com a vicepresidenta la seva segona muller, María Estela Martínez de Perón, aconseguí més del 60% dels vots. Enmig de la crisi del petroli, un Perón vell assumí la direcció de l'Estat. Quan la decepció pel nou govern començava a estendre's es féu pública la defunció del president (1 de juliol de 1974). Assumí el càrrec la seva vídua. La presidència de María Estela accentuà encara més el declivi del país. L'expansió del terrorisme, que el 1975 deixà set-cents morts, i la inflació que ja superava el 300% anual aviat motivaren renou de sabres. El mes de març de 1976 el tinent general Jorge Rafael Videla prengué el poder, dissolgué el Congrés i imposà la llei marcial. L'Argentina tornava al camí de la dictadura militar.

Cap ni un dels problemes de fons de l'economia argentina foren resolts pels militars. El creixement econòmic continuà sota mínims, la inflació ja era galopant i els continus dèficits públics —agregats per la manca dels més mínims mecanismes de control de la corrupció— motivaren creixents endeutaments de l'Estat. A partir de 1973 es produïren diversos fets que precipitaren el col·lapse de l'economia argentina i d'altres països del seu entorn. La pujada dels preus del petroli provocà una inflació que provenia no del creixement econòmic ni de la monetarització dels dèficits públics, sinó que afectava tota l'estructura econòmica del país, com a efecte de l'encariment dels carburants. Aquesta pujada del petroli tingué dos efectes simultanis: inflació i recessió. És el que els economistes anomenen estagflació. Aquesta crisi afectà igualment el primer i el tercer món i només beneficià, a curt termini, els països productors de petroli. Als països industrials la sortida de la crisi va ser un llarg calvari que en molts casos implicà l'abandó de polítiques keynesianes i l'adopció del neoliberalisme (aquest fou el cas, per exemple, dels Estats Units a partir de l'era Reagan, i de la Gran Bretanya a partir del govern de Margaret Thatcher). Als països pobres la crisi va tenir conseqüències encara pitjors, a causa de la feblesa estructural de les seves economies i d'unes polítiques equivocades o, si més no, erràtiques. En el cas de l'Argentina la crisi del 73 derivà en recessió, endeutament, depreciació de la moneda i hiperinflació. I al mateix temps que el panorama econòmic era desolador, en el terreny social la dictadura empenia una ferotge persecució d'opositors. Les detencions arbitràries, les tortures i les desaparicions foren la recepta política que els militars aplicaren al país.

A començament dels anys vuitanta la situació de la dictadura ja era insostenible. El descontentament popular creixia contra un govern repressor, enmig d'una situació de depressió econòmica. La desestabilització era evident àdhuc al si de la cúpula militar. Després de cinc anys, el general Videla hagué d'abandonar el poder i la presidència passà a mans del tinent general Leopoldo Galtieri. Sota el govern d'aquest últim, l'Argentina portà a terme la quixotesca campanya militar de les Malvines (1982), la qual ha de ser interpretada com una sortida cap a endavant d'un règim que tenia els dies comptats. El fracàs militar enfront del Regne Unit precipità la caiguda del general Galtieri. Davant el descrèdit internacional i la pressió



popular, el seu successor, Reynaldo Bignone, decidí iniciar la redemocratzació del país.

### UNA DEMOCRÀCIA FRÀGIL

El llegat de la dictadura no podia ser més terrible. Els militars deixaren com a saldo uns trenta mil desapareguts, a més d'un nombre indeterminat de represaliats polítics. Els testimonis de les víctimes de la tortura practicada durant aquests anys i la crueltat demostrada en la persecució dels dissidents polítics commogueren els argentins. El judici a la cúpula militar per violació de drets humans anà acompanyat de les lleis d'obediència deguda i de punt final, que amnistiaren un elevat nombre de militars implicats en activitats de tortura i repressió. Tot plegat escampà la sensació que no s'havia fet justícia. Torturats i torturadors encara conviuen a poca distància els uns dels altres i, malgrat que les ferides físiques ja fa temps que s'han tancat, les seqüeles emocionals romanen vives.

El govern de Raúl Alfonsín hagué de fer front al deute econòmic deixat per la dictadura. A pesar que l'economia argentina es mantingué estancada durant la dècada dels setanta, els militars continuaren fent un ús irresponsable dels fons públics. El resultat fou que el 1980, el deute de l'Estat argentí equivalia al 35% del PIB. I el que és pitjor: aquest endeutament s'havia realitzat en una època en què els tipus d'interès internacionals estaven per damunt el 20%. Només el pagament dels interessos implicava un seriós esforç per a l'economia argentina.

Aquesta situació no fou específica d'aquest país; bona part dels seus veïns experimentaren els mateixos problemes. Únicament Xile, sota el govern del general Pinochet (tan sanguinari com els seus col·legues argentins), aconseguí sanejar els comptes nacionals. L'Argentina, en canvi, accelerà la seva espiral inflacionària durant els anys del govern Alfonsín. A part de raons estructurals de l'economia del país, la causa principal de la inflació estigué en la monetarització del deute. Dit amb paraules planeres, el govern argentí (igual que molts altres països en situacions semblants) es va trobar sense prou diners i optà per posar en funcionament la màquina de fer bitllets i monedes, per poder complir els seus compromisos de pagament amb creditors, proveïdors, funcionaris i pensionistes. D'aquesta actuació es derivà un increment de la massa monetària en circulació i, en conseqüència, una pèrdua de valor de la moneda. Aquesta pèrdua de valor es manifestava, en l'ordre extern, en una depreciació del peso enfront al dòlar i, en l'ordre intern, en un augment dels preus. Si abans calia un peso per comprar un producte, ara, amb l'increment del nombre de pesos en circulació, n'eren necessaris tres. És clar que per evitar que els efectes de la monetarització del deute repercutissin en una sobtada minva del poder adquisitiu dels argentins, els salaris s'havien d'actualitzar en funció de l'increment del cost de la vida. Això representava apujar els salaris dels treballadors i, conseqüentment, implicava incrementar les despeses públiques, que només podien cobrir-se per mitjà de l'emissió de nova moneda. D'aquesta manera s'obria pas a un cercle viciós de contínues pujades de preus.

L'espiral inflacionària arribà al seu punt màxim el mes de juny de 1989, data en què es registrà un augment dels preus del 200% en un sol mes. De res no serviren els projectes de creació d'una nova moneda, l'austral. Aquesta moneda, de



Bestiar boví a una finca (l'Argentina)

fet, només ajudà a eliminar uns quants zeros dels bitllets, i això únicament amb caràcter temporal.

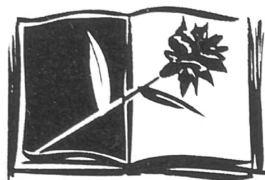
Un escenari hiperinflacionari és la millor forma d'engegar els inversors. Si la inflació ja per si és una situació que accentua la desigualtat de distribució de renda entre les capes altes (que poden protegir-se a través d'inversions immobiliàries o per mitjà de dipòsits a bancs estrangers) i les capes baixes (que han de conformar-se amb un salari que reben en una moneda que dia rere dia val menys), a més paralitza els projectes d'inversió directa. En una situació tan confusa, en què ningú no pot preveure quin serà el seu poder adquisitiu el dia de demà i en què els tipus d'interès estan a nivells astronòmics, els inversors opten per retirar els diners del país i refugiar-se en altres inversions més segures. D'aquesta manera s'aturen projectes d'activitats productives, es retarda el creixement econòmic i s'empitjoren els índexs de desocupació.

Per tots aquests motius, els anys vuitanta foren a l'Argentina —com a bona part de Llatinoamèrica— una dècada perduda. Segons dades del Banc Mundial, entre 1980 i 1990, el creixement econòmic mitjà del país fou un  $-0,7\%$  en termes absoluts i d'un  $-2,1\%$  en termes de PIB per càpita. D'igual manera, el deute extern, que l'any 1980 equivalia a uns 27 mil milions de dòlars (un 35% del PIB), el 1990 s'elevà a 62 mil milions de dòlars (un 44% del PIB), la qual cosa representava un 130% d'augment en valors absoluts. No ens estranyi, doncs, que el mandat de Raúl Alfonsín acabàs l'any 1989 enmig d'un fort descontentament popular i amb el risc d'un nou cop d'estat, tal com demostraven els moviments dels *caras pintadas*.

En aquesta situació, les úniques notícies positives per als argentins venien del món dels esports. L'any 1986, a Mèxic, la selecció argentina de futbol, capitanejada per Diego Armando Maradona, guanyava el segon títol mundial. El primer fou guanyat vuit anys abans, al mundial que tingué com a seu la mateixa Argentina.

### NEOPOLITISME I NEOLIBERALISME

Els anys noranta s'iniciaven amb Carlos Ménem com a president de la república. Líder del Partit Justicialista (antic partit de Perón), Ménem es presentava com l'estendard del retorn als principis de justícia social que foren la base del popu-



## BIBLIOTEQUES MUNICIPALS

### CORT

Pça. Cort, 1  
Cp 07001

### BLANQUERNA

Sant Joaquim, 9  
Cp 07003

### S'ARENAL

Gaspar Rul-lan, 5  
Cp 07006

### MOLINAR

Xadó, 7  
Cp 07008

### RAFAL VELL

Pere Ripoll i Palou, 9  
Cp 07008

### SANTA CATALINA

Fàbrica, 34  
Cp 07013

### ESTABLIMENTS

Pça. Immaculada, 3  
Cp 07010

### SON RAPINYA

Catalina March, 4 A  
Cp 07013

### SON FORTEZA

St. Isidre Llaurador, 25  
Cp 07005

### SON GOTLEU

Regal, 105  
Cp 07008

### GÈNOVA

Barranc, 22  
Cp 07015

### EL TERRENO

Nigul, 1  
Cp 07015

### COLL D'EN RABASSA

Albuera, 1  
Cp 07007

### POLÍGON DE LLEVANT

Ciutat de Querétaro, 3  
Cp 07007

### CASAL SOLLERIC

Passeig del Born, 27  
Cp 07012

### L'OLIVAR

Mercat de l'Olivar, 104  
Cp 07002

### SON XIMELIS

Cap Enderrocac, s/n  
Cp 07011

### GABRIEL LLABRÉS

Antoni Planas i Franch, 4  
Cp 07001

### SON CLADERA

Cala Serena, 3  
Cp 07009

### SA INDIOTERIA

Gremi de Tintorers, 2  
Cp 07009

### SIOPJ

Pere d'Alcàntara Penya, 11  
Cp 07006

Ajuntament  de Palma

COORDINACIÓ DE BIBLIOTEQUES DE BARRIADA DE L'AJUNTAMENT DE PALMA:  
C/ DE L'ALMUDAINA, 7 A - CP 07001 - TEL. 971 71 87 95

lisme peronista. Paradoxalment, l'actuació del govern Ménem s'allunyà per complet del discurs «socialitzant» dels anys quaranta i mantingué a penes les formes del vell peronisme. En la pràctica, Ménem implantà una nova política econòmica de sabor neoliberal.

La caiguda del Mur de Berlín (1989) i la desintegració de la Unió Soviètica (1991) posaren el punt final a la guerra freda. El neoliberalisme, que des de final de la dècada dels setanta anà guanyant força als països occidentals, es mostrà al llarg dels anys noranta com el paradigma econòmic per excel·lència. També es percep un canvi en l'actitud dels organismes financers multilaterals (bàsicament el Fons Monetari Internacional -FMI- i el Banc Mundial), ambdós amb seu central a Washington i que, des de la seva fundació, han estat força mediatitzats per la política externa nord-americana. Si durant les dècades anteriors els préstecs de l'FMI a règims dictatorials tenien com a causa el suport a governs proamericans, el fi de la guerra freda -i amb aquest el fi del perill de propagació del comunisme- comportà un nou tarannà en aquests organismes. A partir d'ara els préstecs es farien d'acord amb criteris estrictament econòmics.

Les receptes del neoliberalisme són, bàsicament, economia de mercat, disminució del pes de l'Estat per mitjà de la privatització d'empreses públiques, equilibri pressupostari, desregulació laboral, eliminació de barreres al comerç internacional i lliure circulació de capitals. Amb aquests principis l'FMI arribà a acords amb diversos països del Tercer Món, amb la finalitat de garantir l'estabilitat economicofinancera de les seves economies i assegurar el pagament puntual del deute extern. L'alliberament de préstecs restaria a partir d'ara supeditat a l'efectiva implantació d'una política d'austeritat. Les mesures que receptava l'FMI no eren ni populars ni fàcils d'aplicar, però eren millors que continuar en l'estancament econòmic i la hiperinflació.

Com ha succeït històricament, l'Amèrica Llatina sempre ha fet una interpretació *sui generis* dels grans corrents de pensament. El neoliberalisme no ha estat una excepció. Dic això perquè entre les mesures del paquet «neoliberal» del govern Ménem n'hi havia una que s'oposa per complet als principis del lliure mercat. Em referesc a l'ancoratge del peso amb el dòlar.

Davant el fracàs de l'austral, el ministre d'Economia del gabinet Ménem, Domingo Cavallo, decidí imitar l'exemple mexicà, implementat feia pocs anys i que estava donant fruits positius. Consistia a equiparar la divisa argentina amb el dòlar, en una paritat d'un a un. Per aconseguir-ho el govern es comprometia a retirar de la circulació els australs i substituir-los pels pesos, en un nombre equivalent a les reserves de dòlars del banc central. En certa mesura, era retornar a la filosofia del patró or, aquesta vegada en forma de patró dòlar. Què s'aconseguia d'aquesta forma? Amb el patró dòlar s'eliminava la temptació de monetitzar el deute públic. Per llei es prohibiria al govern d'emetre més moneda, si aquesta no tenia al darrere un nombre equivalent de dòlars en reserves.

El pla del ministre Cavallo es posà en pràctica l'any 1991 i el resultat va ser espectacular. La inflació s'aturà de cop i caigué a nivells de país desenvolupat. Renasqué la confiança en l'economia argentina i l'any 1992 es tancà amb un creixement del 10%. Hi ajudà la nova arribada de capital estranger (sobretot europeu i, principalment, espanyol), atret per la priva-

tització d'antics monopolis públics. Sense el recurs de la monetarització, el govern hagué de cercar unes altres solucions per eixugar el dèficit i fer front al pagament del deute. La venda d'actius fou una forma ràpida –i amb menys cost social que l'increment de la pressió fiscal– de fer quadrar les finances de l'Estat.

### ELS PARANYS DE LA NOVA POLÍTICA MONETÀRIA

Tot semblava indicar que amb el nou peso ancorat al dòlar l'Argentina reprendria la seva marxa cap al desenvolupament. Malgrat tot, aquesta política monetària descansava en diverses fal·làcies que a la llarga tindrien resultats perversos.

La primera fal·làcia fou fer creure als argentins que un peso equivalia exactament a un dòlar. Encara que el govern tenia limitada per llei l'emissió de moneda i que el nombre de bitllets i monedes en circulació havia de ser equivalent a les reserves en dòlars al banc central, la realitat és que la massa monetària en pesos era superior al nombre de dòlars en reserves. La causa d'aquesta aparent contradicció rau en el paper multiplicador de la massa monetària que tenen els bancs. El simple fet que els ciutadans dipositin els estalvis als bancs i que aquestes entitats aprofitin aquests dipòsits per fer préstecs implica que els diners en circulació a qualsevol economia siguin superiors a la quantitat de moneda emesa pel govern. El govern argentí, però, s'estimà més fer cas omís d'aquesta norma bàsica de la macroeconomia i féu creure als ciutadans que els seus pesos equivalien completament a dòlars, fins a tal punt que tant feia que tinguessin una moneda o l'altra. Aquesta fe cega en l'equiparació de les dues monedes originà que els argentins utilitzassin quotidianament qualsevol de les dues divises. I el que és pitjor: molts, que tenien els ingressos en pesos, s'endeutaren en dòlars. Així, contractes tan comuns com el lloguer d'un pis o la compra a terminis d'un cotxe s'estipularen en la divisa nord-americana.

La segona fal·làcia era assegurar que la política de paritat al dòlar podria mantenir-se per temps indefinit. El patró dòlar demostrà ser una mesura eficaç per aturar la hiperinflació, però no estava gens clar que fos viable a llarg termini. En la pràctica, la llei d'ancoratge del peso al dòlar significava que l'Argentina renunciava a la sobirania en matèria monetària. Això no era greu, sobretot si tenim en compte que la política monetària duta a terme en les dècades anteriors era desastrosa. El que sí que era greu era que, per mitjà de l'ancoratge, l'economia argentina quedava supeditada a l'evolució de l'economia nord-americana, la qual experimentà durant la dècada dels noranta una situació d'extrem creixement, amb taxes mitjanes del 5% anual. El peso només podria mantenir-se ancorat al dòlar molt de temps en cas que l'economia argentina presentàs unes taxes de creixement, inflació, deute públic i tipus d'interès homologables a les nord-americanes, cosa que evidentment no era així.

La tercera fal·làcia era pensar que la fermesa de la moneda asseguraria el creixement econòmic. Posar fi a la hiperinflació fou una excel·lent notícia per als inversors i per als consumidors i, per tant, creà unes expectatives que donaren lloc a un creixement important. Això no obstant, l'ancoratge a una moneda tan forta com el dòlar dificultava les exportacions, al mateix temps que era un incentiu per a les importacions. Com no podia ser d'altra manera, els saldos comercials eren



Juan Domingo Perón



Carlos Saúl Menem

negatius, la qual cosa suposava la contínua sortida de dòlars de les reserves del banc central. I, com hem vist, aquesta pèrdua de divises hauria de repercutir en el nombre de pesos en circulació. En un primer moment aquest fenomen fou quasi imperceptible, ja que l'arribada de divises per a l'adquisició d'empreses privatitzades servia per cobrir els dèficits comercials. Però a partir de la segona meitat de la dècada, quan el ritme de privatitzacions començà a alentir-se, es feren evidents els efectes negatius d'una balança comercial deficitària amb una divisa aferrada al dòlar.

### EL MERCOSUR

En un clima d'optimisme quatre països de l'Amèrica del Sud –l'Argentina, el Brasil, el Paraguai i l'Uruguai– iniciaren converses per crear una unió duanera que, a la llarga, conduís a una major integració dels seus mercats. El resultat fou la creació del Mercat Comú del Sud (Mercosur, 1991), el tractat de constitució del qual (Tractat d'Asunción de 1991, modificat pel Protocol d'Ouro Preto, 1994) eliminava les barreres aranzelàries per al comerç entre aquests quatre països, com també establia una tarifa d'importació comuna per als productes forans.

Sense una integració plena, el Mercosur arribà a convenis d'adhesió amb els veïns Xile i Bolívia, per facilitar les relacions mercantils i com a primera passa per a una eventual integració en el bloc. Xile, malgrat el fet de posseir un mercat intern petit, era l'economia més sòlida de l'àrea i la que mostrava unes millors perspectives de futur. Bolívia estava molt més endarrerida, però era un país important per assegurar el subministrament de gas natural, del qual el país andí té grans reserves.

El Mercosur era la primera experiència d'envergadura que intentava articular un bloc econòmic llatinoamericà al marge dels interessos econòmics dels Estats Units. No debades el model perseguït era el de la Comunitat Econòmica Europea. Ara bé, els objectius inicials del Mercosur era més modestos. Els sud-americans no es plantejaven ni la unió monetària ni la unió política (ni tan sols en les modestes condicions que aquesta existeix al si de la Unió Europea), sinó que es limitaven a un acord comercial extens.

En termes de política monetària, l'estabilitat del Mercosur es garantí a partir de 1994, quan el Brasil –principal economia de l'àrea i pilar ferm, juntament amb l'Argentina, del projecte d'integració regional– adoptà el pla Real. La filosofia d'aquest pla, ideat pel llavors ministre d'Economia i després

president de la república Fernando Henrique Cardoso, era molt semblant a la del pla Cavallo. Significava la substitució del cruzeiro per una nova moneda, el real, que tindria paritat un a un amb el dòlar nord-americà. De resultes d'aquest canvi, el banc central argentí i el banc central brasiler passaren a adoptar polítiques monetàries quasi idèntiques.

El desenvolupament de la integració econòmica del Mercosur havia de partir d'una dificultat inicial. Al contrari del que passava a Europa durant la dècada dels cinquanta, en què les relacions comercials entre els països eren intenses i es remuntaven a segles, els països del Mercosur comerciaven molt poc entre si. A final del segle XX els països destinataris del seu comerç internacional eren encara els Estats Units i Europa Occidental. D'aquests provenien bona part dels béns d'equipament i els productes tecnològicament més avançats que els sud-americans importaven i cap a aquests dos blocs anava el gruix de les seves exportacions. En aquest sentit, i al contrari del que succeï amb la creació de la CEE, no es tractava sols de llevar traves al comerç intraregional, sinó que calia a més promoure'l i incentivar-lo.

Conscients de la necessitat d'arribar també a acords amb els blocs econòmics amb els quals es relacionava més intensament, el Mercosur inicià converses amb la Unió Europea per poder arribar a un tractat internacional entre els dos blocs econòmics. A hores d'ara (abril del 2002) aquest conveni encara no s'ha signat i l'avanç de les negociacions no pareix indicar que se signi a curt termini. El principal escull és la política agrària europea, que, per mitjà de fons públics, subvenciona la producció agrícola local fins al punt d'impedir la importació de productes de l'exterior. Aquesta política perjudica seriosament els interessos dels països del Mercosur, importants productors agropecuaris, que d'aquesta manera veuen barrat el seu accés als mercats europeus.

### ELS EFECTES TEQUILA, VODKA I CAIPIRINHA

Els riscos derivats d'un sistema canviari fix donaren les primeres mostres entre 1992 i 1993, quan el Sistema Monetari Europeu —antecedent de l'euro— començà a tremolar. Diverses divises europees integrades en aquest sistema reberen atacs especulatiu. Com que l'SME no permetia fluctuacions superiors al 3%, els bancs centrals europeus hagueren d'intervenir comprant la seva pròpia moneda i cremant part de les seves reserves de divises. La conseqüència d'aquesta inestabilitat fou la sortida del sistema de la lliura esterlina i la devaluació de diverses monedes, sobretot de l'Europa meridional. La pesseta patí tres devaluacions consecutives que la deixaren amb un valor un 20% inferior. Coses semblants succeïren també amb l'escut portuguès i la lira italiana.

Si una divisa amb la tradició de solidesa com la lliura esterlina no havia resistit un sistema rígid com l'europeu, podem imaginar quins serien els efectes negatius d'una política de paritat sobre monedes de països emergents.

El primer cas d'abandonament del sistema d'ancoratge al dòlar es va donar a Mèxic l'any 1994. El país havia adoptat aquesta política cinc anys abans, però es veié incapaç de mantenir-la durant un llarg temps. L'anunci de la devaluació del peso mexicà, amb el risc de moratòria del deute extern, provocà una onada de pèrdues a les borses internacionals. Els seus efectes sobre els inversors semblaven els d'una ressaça

després d'una nit d'embraguesa. Per això aquesta crisi fou anomenada «efecte tequila».

La crisi mexicana tingué repercussions al món sencer i molt especialment en alguns països latinoamericans. En el cas de l'Argentina, l'any 1995 fou el primer des de la implantació del nou peso en què la economia nacional decreixé. El PIB registrà una caiguda de quasi tres punts.

L'any 1997 la història es repetí. En aquest cas fou el torn del països de l'Orient Llunyà, concretament les economies conegudes com els «dragons asiàtics», les quals experimentaren un fort creixement durant la dècada dels vuitanta i primera meitat dels noranta. Abundants en mà d'obra barata i qualificada, països com Corea del Sud, Taiwan, Tailàndia, les Filipines i Indonèsia creixeren a ritmes vertiginosos, empesos pel sector industrial. A partir de 1995 donaren els primers senyals de desacceleració i el 1997 bona part dels especuladors financers consideraren que les seves monedes estaven sobrevalorades. La desvaloració forçada de les divises d'alguns d'aquests països (bàsicament Corea del Sud i Tailàndia) provocà una crisi econòmica a la regió i seriosos problemes al Japó, país d'origen d'una part substancial dels capitals invertits o emprats. En pocs mesos la crisi asiàtica s'estendrà pels mercats internacionals i copejarà fortament les economies llatinoamericanes.

Conseqüència immediata de la crisi asiàtica fou la crisi russa. Els signes d'esclerosi econòmica de la Unió Soviètica, ben evidents a l'època Breznev, conduïren a les reformes de la *Perestroika* de Gorbaxov i, finalment, a la desaparició de la Unió Soviètica. L'hereva de l'imperi soviètic, la República Russa, era un gegant rovellat per dècades d'estalinisme i per la recent transformació de les estructures comunistes en una espècie de «latrocàcia», en la qual l'expansió de l'economia de mercat anava paral·lela al creixement de la màfia i dels negocis bruts. El debilitat govern de Ieltsin no resistí l'onada que arribava d'Àsia i, l'agost de 1998, decretà la desvaloració del ruble i la suspensió del pagament del deute extern. Fou l'anomenat «efecte vodka».

Davant aquest escenari internacional, la postura de l'Argentina va ser continuar amb la política de paritat i evitar en qualsevol cas la devaluació del peso. Emperò, el seu veí i soci Brasil començava a veure més inconvenients que avantatges en aquesta política. L'any 1998 fou un any d'eleccions generals al Brasil. És per aquest motiu que el president i candidat a la reelecció Cardoso va evitar pronunciar-se sobre una eventual devaluació del real, per por d'allunyar possibles votants. Amb tot, la situació crítica de les reserves del banc central brasiler no deixaven més marge que decretar la fi de la política de paritat. Així, el mes de gener de 1998, en una de les primeres mesures de govern del reelegit president Cardoso, el Brasil decretà la fi de la paritat amb el dòlar i començà la fluctuació lliure de la seva divisa. Es deixava lloc així a l'«efecte caipirinha».

Renunciar a la paritat tenia riscos. Per començar, podia implicar el retorn de la hiperinflació; i d'altra banda dificultava els pagaments del deute extern. Com que el deute estava fixat en dòlars i el govern rebia els seus recursos a través dels impostos pagats en reals, una depreciació del 20% del real implicava un augment en la mateixa proporció del cost del deute extern. A pesar d'això, el govern Cardoso va saber adreçar la situació. La hiperinflació no tornà, perquè s'establí una rigoro-

sa disciplina pressupostària, que arribava a l'extrem de poder condemnar penalment els càrrecs públics (ministres, governadors, batles, etc.) que gastassin més del que tenien pressupostat. A més, es pactaren amb l'FMI unes metes d'inflació que servirien de guia per a la política monetària del govern brasiler. Quant al deute extern, l'administració del president Cardoso es comprometé a un superàvit mínim anual dels comptes públics suficient per atendre els pagament del principal i els interessos del deute. La conseqüència d'aquestes mesures va ser que el Brasil superà ràpidament aquesta crisi i a partir del segon semestre de 1999 la seva economia tornà a créixer. Així, el 2000 registrà un creixement del 4%, que s'esperava superar el 2001 si no hagués estat per la crisi energètica que obligà a racionar l'electricitat i ensorrà molts projectes d'expansió.

### L'EFECTE TANGO

L'economia argentina va respondre amb fermesa a la tempesta monetària que venia d'Àsia i que continuà a través de Rússia. Després de l'ensurt mexicà, el PIB argentí continuà creixent al llarg dels anys 1996, 1997 i 1998, sempre per sobre el 3,5%. Per contra, no pogué respondre de la mateixa manera a l'efecte caipirinha. La devaluació del real brasiler fou com un topede directe a la línia de flotació de l'economia argentina.

Entre 1994 i 1998 les divises dels dos pilars del Mercosur tenien la mateixa cotització, és a dir, un producte que al Brasil costava un real a l'Argentina tenia un valor equivalent a un peso. Però, des del moment que el Brasil abandonà la paritat amb el dòlar i deixà fluctuar lliurement la seva moneda, la indústria brasilerana guanyava competitivitat enfront de l'argentina. Així, el mateix producte que l'any 1998 al Brasil valia un real i a l'Argentina un peso, el mes d'octubre de 2001 (moment de la màxima depreciació del real, quan el dòlar era venut a 2,80) continuava valent al Brasil un real i a l'Argentina menys de 0,36 pesos. Si a això hi afegim que el Brasil i l'Argentina competeixen directament en molts productes i que l'existència del Mercosur implicava el lliure comerç entre ambdós països, no és difícil d'entendre que a final de la dècada dels noranta per als empresaris argentins sortís més a compte importar productes brasilers que fer-los a casa. De resultes d'aquesta política monetària tan dispar entre els dos principals socis del Mercosur es derivà que l'Argentina es veié inundada de productes agroalimentaris, tèxtils i calçat produïts al Brasil, mentre que per als industrials argentins era

quasi impossible competir en sòl nacional i molt més encara intentar exportar.

Des de 1999 el Brasil no ha registrat cap any amb creixement econòmic negatiu. En canvi, l'Argentina ha entrat en una profunda recessió i des de 1999 no ha tingut cap creixement positiu. Encotillats per la paritat amb el dòlar, els sectors productius del país s'han vist desbordats. Moltes empreses han hagut de tancar les portes i la desocupació no ha aturat de créixer durant els darrers quatre anys. Els desocupats representaven el 12% de la població activa l'any 1998. Aquesta xifra s'incrementà fins al 17% a començament del 2001 i les expectatives per al 2002 són que la taxa de desocupació superi el 20%.

L'Argentina, doncs, va optar per continuar amb la política de paritat durant tres anys. Vist des d'ara ens hauriem de preguntar què motivà aquesta actitud dels governants argentins. Encara que les explicacions de tipus psicològic —com la caparudesa de mantenir una política malgrat el fet de donar resultats negatius— no tenen per què ser obviades del tot, existeixen alguns factors econòmics i socials que ens ajuden a explicar per què l'Argentina no devaluà el peso poc després que el Brasil prengués la decisió de devaluar el real. En primer lloc hem de reconèixer que la política de paritat amb el dòlar havia donat resultats molt beneficiosos durant els primers anys. No només havia aturat la hiperinflació sinó que també havia conduït l'economia pel camí del creixement. A primera cop d'ull els riscos d'abandonar la paritat (retorn de la inflació i dificultats per pagar el deute extern) pareixien superior als guanys (mantenir la moneda argentina a la mateixa altura que la del soci brasiler). No obstant això, en poc temps l'experiència del veí Brasil demostrà que era possible devaluar la moneda sense que això implicàs un caos.

Set mesos després de la desvaloració del real, els justicialistes perdien les eleccions presidencials. Com que Carlos Ménem estava impedit constitucionalment de presentar-se per a un tercer mandat, el partit peronista elegí com a candidat Eduardo Duhalde, fins llavors vicepresident de Ménem. A les eleccions d'octubre de 1999 els peronistes perderen la presidència de la república, que anà a parar a mans de Fernando de la Rúa, candidat de l'Aliança per al Treball, l'Educació i la Justícia. Aquest relleu de personalitats i d'idearis polítics a la Casa Rosada hauria donat l'oportunitat per emprendre la devaluació del peso. No va ser així; el nou govern De la Rúa es manifestà tan disposat a conservar la paritat com el seu antecessor.

## "SA NOSTRA"

### Obra Social i Cultural

La decisió de devaluar no era fàcil de prendre. Al contrari que al Brasil, els argentins s'havien acostumat a operar amb pesos i dòlars. Confiats en l'absoluta equivalència de les dues divises, el dòlar estava present en moltes transaccions quotidianes i molts contractes estaven taxats en dòlars. Era comú que els argentins pagassin el lloguer del pis, la compra d'un cotxe o adquirissin un préstec personal, el valor dels quals estava taxat en la divisa nord-americana. Davant aquesta situació, la decisió de posar punt final a la paritat i iniciar la depreciació del peso seria vista per la majoria de la població com una traïció del govern i suposaria greus problemes per a les economies familiars. El govern De la Rúa preferí continuar amb la paritat que no pas afrontar el cost polític de la devaluació, que podria dur fins i tot a la caiguda del president.

Tampoc les multinacionals no es mostraven gens partidàries de devaluar el peso. El capital estranger que havia desembarcat a l'Argentina durant l'època de les privatitzacions confiava en el manteniment de l'àncora amb el dòlar. La idea que el govern argentí pogués desvalorar la seva divisa era vista com un malson, ja que implicaria, d'una banda, la immediata pèrdua de valors dels actius de la inversió i, de l'altra, reduir les expectatives de *cash flow* per als propers anys. Amb un peso depreciat l'amortització de les inversions fetes a l'Argentina es torbaria molt més temps, amb pessimes conseqüències per a la salut financera de les companyies.

Mentrestant, la política de paritat continuava corroent els fonaments de l'economia nacional. La moneda sobrevalorada impedia la indústria argentina de competir, ni que fos en el seu propi terreny. La caiguda de l'activitat productiva, els acomiadaments i les negres previsions per al futur feien caure el consum i accelerar l'espiral recessionària. D'altra banda, els continus saldos comercials negatius (ja que l'elevada cotització del peso facilitava les importacions i dificultava les exportacions) produïen una contínua sortida de dòlars de les reserves del banc central. Aquesta pèrdua de reserves, pel funcionament del pla Peso, comportava una reducció de la massa monetària en circulació. Heus aquí, doncs, tots els elements que asseguren l'adveniment d'una època de depressió econòmica: caiguda en la producció, caiguda en el consum, crisi de liquidesa i sortida de divises. A això hem de sumar la càrrega del deute extern i uns comptes públics deficitaris per terminar de pintar un quadre ben ombrívol.

Amb tot, al 1999 la crisi argentina semblava un episodi més de les crisis que cíclicament afecten les economies del

Tercer Món. A inici del segon semestre de l'any 2000, el govern argentí arribà a un acord de «blindatge financer» amb els seus principals creditors (l'FMI, el Banc Mundial, el govern dels Estats Units, el govern d'Espanya i els bancs espanyols BSCH i BBVA). Amb aquest acord hom pretenia que l'Argentina disposés de prou liquidesa per establir la seva economia i poder fer efectius els pagaments a l'exterior. L'acord incloïa una reestructuració del deute argentí, transformant alguns títols de curt termini en deute d'horitzó més llarg.

### LA PRECIPITACIÓ DELS ESDEVENIMENTS

A començament de l'any 2001 estava clar que la crisi argentina era més profunda del que es pensava en un primer moment. No es tractava d'un episodi aïllat de l'economia, com el derivat de la crisi mexicana de 1994, sinó que tenia arrels més profundes.

El president Fernando de la Rúa decidí nomenar un nou ministre d'Economia (4 de març de 2001). El càrrec fou per a l'economista Ricardo López Murphy. Davant la delicada situació dels comptes nacionals, López Murphy dissenyà un pla d'emergència que, sense tocar el canvi fix, obligava a adoptar una política d'austeritat fiscal. El pla aixecà les queixes d'un sector del govern i tres ministres presentaren la dimissió, al·legant que per principis no podien aplicar les retallades contingudes al projecte. La crisi ministerial se saldà amb la sortida de López Murphy dues setmanes després del seu nomenament.

Com a nou ministre d'Economia el president De la Rúa escollí Domingo Cavallo, que havia estat ministre durant el mandat Ménem i que havia estat l'artífex del pla Peso. Amb aquest nomenament el president pretenia deixar clara la seva voluntat de no permetre una devaluació de la moneda. Cavallo acceptà el 20 de març, però demanà poders especials per posar en pràctica la seva política. En menys de deu dies el Congrés aprovà aquests poders, que convertiren Domingo Cavallo en una espècie de «superministre» del gabinet De la Rúa.

El primer problema que hagué d'afrontar Cavallo fou el del dèficit públic. Amb una economia estancada, la recaptació tributària estava sota mínims, fins al punt que el dèficit registrat el mes d'abril ja superava els mil milions de dòlars. Impossibilitat d'incrementar la pressió fiscal en un país en recessió, el ministre d'economia decidí fer retallades pressupostàries. Els salaris dels funcionaris públics i les pensions que superaven el llinar dels 500 pesos foren reduïts un 13% (juliol). Tot i així, el govern argentí no disposava de prou efectiu per fer front als pagaments. L'alternativa proposada fou l'emissió d'uns bons públics, que en la pràctica actuarien com a pseudomoneda. La idea fou immediatament seguida per bona part dels governs provincials, que veren en l'emissió de *patacones* (amb aquest nom són designats aquests pagarés públics) una sortida a la suspensió de pagaments. Almenys dotze províncies emeteren *patacones*, la qual cosa suposà que al país circulassin quinze monedes distintes (el peso, el dòlar, els bons federals i els *patacones*).

A mesura que hom avançava en el 2001 resultava evident que el problema de fons estava en l'artificial cotització del peso. D'això n'era conscient fins i tot el ministre Cavallo, si bé públicament evitava pronunciar-se en favor d'una desvaloració. Tanmateix hi hagué alguns moviments no reeixits que apuntaven cap a la necessitat de modificar la política canvià-

Bar Restaurant

**CA S'AMITGER**

ESPECIALITAT EN MENJARS MALLORQUINS

07315 LLUC (Mallorca) Tel. 971 51 70 46

ria. Així doncs, Domingo Cavallo arribà a suggerir que la llei de paritat es podria canviar subtilment, col·locant en el lloc del dòlar una «cistella de monedes», integrada a parts iguals per dòlars i euros. Ja que aleshores la cotització de l'euro estava un 10% per sota de la del dòlar, l'aplicació de la «cistella de monedes» implicava una desvaloració del peso d'un 5%. Una altra solució apuntada fou establir una doble cotització del dòlar. Per a les importacions es mantindria la paritat, mentre que per a les exportacions el dòlar seria canviat per 1,05 pesos, a fi d'ajudar els sectors productius a millorar la seva competitivitat. En la pràctica, aquesta mesura era una altra forma de desvalorar sibil·linament el peso un 5%.

A la recerca d'un culpable extern a la crítica situació, Domingo Cavallo no dubtà a criticar la política monetària seguida pel Brasil des de gener de 1999 i la titllà d'irresponsable i de «pallassada». Les paraules del ministre foren molt mal rebudes tant pel govern com pels empresaris brasilers. Les dissensions al si del Mercosur s'agrejaren quan l'Argentina decidí modificar unilateralment algunes tarifes d'importació d'equipaments d'alta tecnologia. El bloc econòmic, emperò, aconseguí superar aquestes discrepàncies i el tractat d'Asunción continuà vigent.

Malgrat els esforços d'austeritat els comptes argentins continuaven deficitaris. El mes d'octubre de 2001 les dues principals empreses internacionals avaluadores de risc –Standard & Poor's i Moody's– publiquen les seves perspectives per al país. L'Argentina, segons aquestes corporacions, estava tècnicament en suspensió de pagaments i de res no servien els continus intents de reestructurar el deute. Al mes de novembre el risc país argentí arribà a tres mil punts, el més elevat del món. Simultàniament hi hagué entre els inversors a Llatinoamèrica una febre per comprar dòlars i protegir-se així d'una imminent devaluació del peso. Encara estava per esbrinar quines serien les conseqüències de l'«efecte tango» en l'economia dels països veïns i en els mercats globalitzats.

A final de novembre ja ningú no dubtava que l'Argentina no aconseguiria mantenir la paritat. La figura del *dolero* (vendedor informal de dòlars), desapareguda durant quasi una dècada, retornà als carrers de les principals ciutats del país. El risc que els dipositants dels bancs argentins volguessin treure tots els diners per comprar dòlars al mercat negre podia dur a una fallida en cadena de tot el sistema financer. El govern va optar, doncs, per instaurar el *corralito* (3 de desembre). Amb aquest nom es conegué popularment el límit màxim de 250 dòlars que els argentins podien treure setmanalment dels seus comptes bancaris. Aquesta mesura dificultà encara més les condicions de vida de la població, ja per si precàries, i derivà en tot tipus de protestes. Carreteres tallades, comerços saquejats, enfrontaments entre manifestants i policia i, finalment, la vaga general de dia 13 de desembre.

En aquest moment d'instabilitat interna, l'FMI decidí donar l'esquena al president De la Rúa. Al·legant la incapacitat de l'administració argentina per contenir el dèficit públic i la manca d'un pressupost per al 2002 fonamentat en previsions realistes i creïbles, les autoritats del Fons es negaren a desemborsar els 1.260 milions de dòlars prevists en acords anteriors. Igualment, el Banc Mundial i el Banc Interamericà de Desenvolupament (BID) aturaren els emprèstits programats.

El govern De la Rúa estava més sol que mai.



Roberto Lavagna, ministre d'Economia de l'Argentina

Enmig d'aldarulls que provocaren més de vint víctimes mortals, el dia 19 de desembre el ministre Domingo Cavallo presenta la dimissió. Al sendemà el president Fernando de la Rúa també anuncià la seva renúncia al càrrec. El Nadal de 2001 serà recordat durant molt de temps com el Nadal del caos econòmic i la confusió política. Un total de cinc presidents se succeïren a la Casa Rosada en poc més de deu dies.

La renúncia de De la Rúa comportà que la presidència de la república passàs interinament al president del Senat, Ramón Puerta. A aquest el succeí Adolfo Rodríguez Saá, del partit justicialista, nomenat president provisionalment fins a la celebració de noves eleccions el mes de març de 2002. A pesar del seu caràcter provisional, Rodríguez Saá anuncià la suspensió de pagaments argentina i, al mateix temps, prometià als ciutadans la creació d'un milió i mig de llocs de treball.

La presidència de Rodríguez Saá no va arribar a complir una setmana de vida. El seu to populista no quadrava amb la situació real del país i creava recel als organismes internacionals. Però el factor decisiu de la caiguda d'aquest president s'ha de cercar dins del mateix partit justicialista. La presidència provisional de Rodríguez Saá afavoria les ambicions de Carlos Ruckauf, governador de Buenos Aires i un dels homes forts del peronisme, però anava en contra dels interessos de Carlos Ménem, l'altre cabdill del partit. Per imperatiu de la constitució, Ménem no es pot presentar com a candidat a president fins al 2003. Per tant, al·legant que el país estava enmig d'una greu crisi que no permetria celebrar eleccions lliures a curt termini, advocà per un president que ocupàs el càrrec durant tot el temps de mandat que hauria correspost a Fernando de la Rúa. L'escenari polític es complicava encara més amb el processament de Carlos Ménem i Domingo Cavallo en un escàndol de tràfic d'armes a Equador i Croàcia, quan Ménem era el president de la república.

Després de l'interregne de 24 hores del president del Congrés, Eduardo Camaño, prengué possessió del càrrec de president de la república Eduardo Duhalde, exvicepresident de Ménem i derrotat electoralment per De la Rúa el 1999. En

l'esquema de Ménem, correspondria a Duhalde fer el treball brut i adobar el camp per a la futura candidatura del primer a la presidència l'any 2003.

Duhalde prenia possessió del càrrec el dia dos de gener de 2002 en un clima de gran debilitat política. Sense el suport de les urnes, nomenat president després de la breu experiència frustrada de Rodríguez Saá i sense comptar ni tan sols amb el suport del seu propi partit, el president Duhalde tenia com a missió redreçar l'economia del país. La primera cosa que calia fer era posar fi a la política monetària vigent des de 1991. Duhalde intentà que la transició del sistema d'ancoratge a la lliure fluctuació del peso es fes suaument. El dia 6 de gener decretà la devaluació del peso, que passà a valer 1,40 dòlars. Aquesta mesura s'aplicà a tots els dipòsits bancaris. Tot seguit, hom establí un doble canvi: per a les importacions de béns de primera necessitat el peso tindria un canvi fix de 1,40 dòlars; per a la resta d'operacions comercials o financeres la fluctuació del peso era lliure. Immediatament una onada d'indignació va recórrer la major part de la població. La mesura irritava tots aquells que tenien els seus estalvis en dòlars i que ara, per una decisió del govern, els bescanviaven per una divisa devaluada un 40% i en fluctuació lliure.

Per complicar encara més les coses, a començament de febrer el Tribunal Suprem declarà inconstitucional la instauració del *corralito* i ordenà al govern que eliminàs les restriccions dels dipositaris. L'aplicació d'aquesta decisió judicial podria dur conseqüències desastroses. Afavoriria que els dipositaris traguessin tots els diners dels bancs, els quals no podrien atendre aquestes necessitats de diner líquid i haurien de declarar-se en fallida. D'una altra banda, la major disponibilitat de diners incidiria en el mercat de canvi, fent pujar el valor del dòlar i depreciant bruscament la cotització del peso. El gabinet Duhalde acceptà flexibilitzar la normativa del *corralito* i va recórrer contra la decisió del Tribunal Suprem.

A hores d'ara continua reforçant-se la brega en el poder executiu i el judicial. Les contínues sentències en favor dels ciutadans que volen retirar els seus dipòsits està motivant la fallida de tot el sistema financer argentí. El risc que els bancs no poguessin fer efectius els dipòsits fou tan gran que el govern Duhalde decretà, el 19 d'abril, «vacances» forçades al sector financer, per temps indeterminat. Això vol dir que els bancs no realitzen cap transacció, no atenen els clients a la finestreta i ni tan sols estan obligats a reposar diners als caixers automàtics. La setmana següent el govern estudiava la possibilitat de llançar un pla per salvar els bancs de la fallida. Amb el nom de Bonex 2 (el primer pla Bonex fou aplicat pel president Ménem el 1989), el pla consistiria a transformar tots els dipòsits bancaris (avaluats en més de 45.000 milions de dòlars) en títols de deute del govern, els quals serien retornats als correntistes en un termini que aniria de tres a deu anys. Aquesta nacionalització *de facto* de la banca argentina no comporta cap garantia per als ciutadans. L'Estat argentí està tan en fallida com la banca nacional. Hom calcula que, en la situació actual, aquests títols de deute públic valdrien, com a màxim, un 10% del seu valor nominal. Això, dit amb altres paraules, significa que un dels costos de la crisi equivaldria al 90% dels diners estalviats pels argentins.

A final d'abril el ministre d'Economia Jorge Remes Lenicov presentà la dimissió. La vacant fou ocupada per Roberto

Lavagna, fins aleshores ambaixador argentí a la Unió Europea. El canvi de titular de la cartera d'Economia ha estat vist com un signe que el president Duhalde vol tornar a un sistema de canvi fix. No obstant això, un dels principals problemes de fons, el dèficit de les províncies i com poder disciplinar els comptes dels governadors, encara continua a l'aire.

## EL PAPER DE L'FMI

Així com la corrupció endèmica (amb les seves derivacions en forma de dèficit públic, endeutament extern i monetarització del deute) és vista com la principal explicació interna de la crisi argentina, el Fons Monetari Internacional és assenyalat com el principal causant extern de la crisi. Fins i tot, per als grups antiglobalització, les institucions de Bretton Woods (bàsicament l'FMI i el Banc Mundial) són la major personificació d'un capitalisme especulador sense escrúpols. L'opinió d'aquest autor és que, si bé el paper de l'FMI ha estat important, se n'ha de relativitzar la transcendència.

L'FMI té com a objectiu assegurar l'estabilitat monetària internacional, cosa que pot fer a través de préstecs a governs nacionals i per mitjà de recomanacions. L'FMI no és cap poder monetari internacional, per la simple raó que no existeix un supraestat amb capacitat de contrariar la sobirania dels governs nacionals. La força de l'FMI és comparable a la força de l'ONU. Que un país necessiti l'ajut de l'FMI no és mai una bona notícia; significa que la salut econòmica d'aquella nació està ressentida. Fa moltes dècades que els països desenvolupats no requereixen de l'ajut financer d'aquest organisme, ans al contrari, en són els proveïdors. L'FMI juga amb els diners dels contribuents dels països rics. Així doncs, la seva responsabilitat és doble: ajudar les nacions que travessen una situació financera delicada i, alhora, prendre les cauteles necessàries per evitar que aquests fons que surten de les butxaques de contribuents del primer món siguin utilitzats inadecuadament.

És aquesta responsabilitat la que comporta que l'FMI exigeixi dels governs destinataris dels emprèstits les oportunes reformes estructurals, que permetin tant la devolució del préstec com l'estabilitat futura. S'ha acusat amb raó l'FMI no tenir sensibilitat social. És cert que les reformes que l'FMI exigeix tenen un cost polític molt car. Signifiquen en molts casos posar a l'atur funcionaris públics, reduir les despeses en sanitat i educació i retallar salaris i pensions. L'FMI segueix aquesta política perquè està convençut que no serveix de res fer préstecs a governs que gasten per damunt les seves possibilitats. Les reformes exigides per l'FMI impliquen una dosi de realisme que a curt termini empitjora la situació de les classes més humils i agreuja les diferències socials. Malauradament, les receptes de l'FMI no són sempre encertades i aquests mals «a curt termini» moltes vegades es perllonguen per temps indefinit.

En el cas argentí, l'FMI ha comès molts errors. Les autoritats del Fons haurien d'haver alertat l'Argentina des de 1998 del perill de continuar amb el sistema de canvi fix. L'FMI, però, seguí una estratègia radicalment oposada: animà el govern argentí a continuar amb la paritat, sense tenir en compte els efectes que aquesta mesura tenia en l'economia productiva del país. Considerà la crisi de 1999 com un episodi puntual, derivat de l'efecte caipirinha, i recomanà aprofundir en les mesures d'ortodòxia macroeconòmica. Negocià amb el govern De la Rúa una nova composició del deute extern i la



forma del seu pagament, com també uns objectius de reducció de dèficit públic. Fins a última hora les autoritats de l'FMI desaconsellaren la devaluació del peso, per temor d'un retorn de la hiperinflació. Quan, a final de 2001, era evident que el canvi fix no podia continuar molt de temps, l'FMI arribà a suggerir que l'Argentina renunciàs al peso i empenqués una dolarització completa de la seva economia. Finalment, quan la crisi econòmica s'accentuà, la recaptació d'imposts decaigué i el govern argentí no aconseguí complir els compromisos de reducció del dèficit, la postura de l'FMI fou donar l'esquena al president De la Rúa i deixar que el caos regnès a l'Argentina.

Tot i els errors assenyalats, en la crisi argentina l'FMI ha demostrat que sap aprendre de les equivocacions del passat. Al contrari del que succeí amb les crisis mexicana i asiàtica, l'impacte internacional de l'efecte tango ha estat mínim. L'Uruguai ha estat el país que l'ha patit amb més intensitat. També el Paraguai n'ha sentit les conseqüències. Però en canvi ni el Brasil ni Xile, els dos veïns més potents i importants socis comercials de l'Argentina, han donat mostres d'inestabilitat. Pel contrari, l'economia dels dos països pareix seguir el seu camí amb independència del *crack* argentí. Si això ha estat així és per causa, en gran part, del treball de l'FMI, que s'ha preocupat de crear una espècie de «cordó sanitari» que ha evitat una propagació de la crisi. No ha estat cap dels països del voltant, sinó Espanya –principal inversor durant la dècada dels noranta–, qui ha sentit en major grau els efectes del col·lapse argentí. La devaluació del peso i la frenada en el creixement econòmic d'aquest país han derivat en pèrdues molt importants en la cotització de bona part de les empreses que formen l'IBEX-35. Així, la petroliera Repsol-YPF, els bancs BSCH i BBVA i empreses dels sectors energètic, serveis públics i assegurances han vist com les seves accions perdien valor davant les males perspectives.

Un altre factor que ajudà que la crisi argentina no és propià més és el caràcter gradual del deteriorament de la seva economia. Malgrat les temptatives de blindar l'Argentina enfront d'una possible suspensió de pagaments, des de finals de 2000 o inici de 2001 era evident que la situació era insostenible. Les previsions negatives des de temps enrere evitaren l'efecte sorpresa del *crack* i permeteren que els inversors cobrissin a temps part dels riscos.

El deteriorament de l'economia argentina es feia ostensible en el seguit de malentesos entre la direcció de l'FMI i l'administració del president De la Rúa, sobretot durant el mandat del ministre Cavallo. La reluctància del govern argentí a posar en pràctica les mesures pregonades pel Fons dificultava les negociacions. Per a l'FMI l'única cosa que comptava de debò era l'equilibri del pressupost de l'Estat. Sense un dèficit zero no calia ni parlar de nous préstecs del Fons. Aquestes receptes eren difícils d'aplicar en un país en recessió; aquesta política monetària comportaria una nova caiguda en el consum i podria aprofundir encara més la crisi. A més, el govern De la Rúa es trobava en una posició política delicada. Els governadors de les províncies eren majoritàriament del partit justicialista, aleshores a l'oposició. És fàcil d'entendre que aquests líders regionals no només no col·laborassin en el control del dèficit, sinó que utilitzassin la qüestió com a arma política per desgastar el president. A pesar que Domingo Cava-



Pous petrolífers a Comodoro Rivadavia (l'Argentina)

llo intentava posar ordre als comptes de la república, cada governador provincial seguia la política pressupostària que més li convenia. Aquest desajust entre administracions arribà al punt que cada província se sentia lliure d'emetre *patacones* i monetaritzar així part del deute.

La incapacitat del president De la Rúa per ordenar el caos en què l'Argentina s'estava convertint irritava el director general del Fons, l'alemany Horst Köhler, i anà minant la confiança en les institucions argentines. Discursos populistes dels presidents Rodríguez Saá i Duhalde no feren res per millorar aquest imatge. I, després de l'acabament de la política de paritat, la intervenció del banc central argentí venent dòlars d'unes escasses reserves per evitar brusques oscil·lacions del peso posaren fi a la paciència del Fons.

Per negociar amb l'administració Duhalde, l'FMI va nomenar com a màxim responsable l'indi Anoop Singh –que no parla espanyol. L'actitud de Singh marcà des del primer moment quina seria la postura del Fons: l'FMI no alliberaria més dòlars fins que l'Argentina no resolgués els seus problemes polítics. Calia que el president Duhalde presentàs un pla economicofinancer viable i amb unes previsions realistes. L'FMI preveu que el PIB argentí es reduirà durant l'any 2002 més d'un 9%. El govern argentí hauria de dissenyar el seu pressupost de conformitat amb aquestes previsions. L'única forma de reduir el dèficit públic seria per mitjà de l'acomiadament de funcionaris i treballadors públics, especialment a les administracions provincials. Segons càlculs de l'FMI les autoritats argentines haurien d'eliminar més de 400.000 llocs de treball. En l'àmbit monetari, l'Argentina hauria de deixar fluctuar lliurement la seva divisa i retirar de la circulació els *patacones*. La vicedirectora del Fons, Anne Krueger, afirmà que la sortida de la crisi costaria sang i llàgrimes als argentins. Aquestes declaracions foren interpretades pels mitjans de comunicació argentins com un signe d'hostilitat per part del Fons.

Unes altres exigències del Fons eren la derogació de la Llei de fallides i de la Llei de subversió econòmica. La primera llei donava amplis poders als deutors per renegociar els seus deutes i posava en una situació delicada el sistema bancari argentí, molt ressentit per la crisi. Més difícil d'argumentar era la supressió de la llei de subversió econòmica, ja que sense molts operadors fi-

nancers que amb transaccions obscures tragueren profit de l'«efecte tango» restarien immunes a l'acció de la justícia.

El president Duhalde va comunicar que anunciaria el seu pla abans de Pasqua. A final d'abril el govern argentí no havia fet públic cap projecte.

### EL VESSANT SOCIAL

Darrera d'aquestes xifres i magnituds macroeconòmiques hi ha un poble de més de 37 milions d'habitants que està pintant tot tipus d'estretors. El somni d'una dècada sense inflació amb creixement econòmic i inversions estrangeres s'ha esfumat. I el futur és tan incert que és impossible planificar res.

A penes en els tres primers mesos de 2002 el peso s'ha devaluat més que el real brasiler en tres anys. A efectes pràctics això implica que els preus dels productes importats s'han multiplicat per tres. Així, el preu de medicines com la insulina o el còctel de remeis que prenen els malalts de la SIDA s'ha disparat. Això sí, els importadors han decidit continuar comprant de l'exterior, ja que la manca de liquidesa i l'escassetesa de dòlars no faciliten cap tipus de transacció.

El col·lapse del sistema productiu ha deixat sense feina moltes famílies, que en alguns casos s'han hagut de conformar amb l'únic ingrés de les pensions dels més grans. Aquestes pensions, per part seva, s'han vist retallades pel govern a fi de contenir la despesa pública. Les previsions no són gens positives. La parilització del sistema productiu i l'acomiadament de molts treballadors han fet que quasi la meitat dels habitants de l'àrea metropolitana de Buenos Aires visquin sota el llindar de la pobresa. La situació a la resta de ciutats argentines és fins i tot pitjor. Els analistes preveuen encara més atur, amb un decreixement del PIB argentí que enguany pot superar el 10%. Les despeses socials també es veuran greument afectades per noves retallades per part d'un govern que necessita arribar a un acord amb l'FMI.

Aquestes mateixes retallades també hauran d'afectar amplis sectors de funcionaris públics, que fins ara han rebut més del 60% dels seus salaris en forma de *patacones*. És comprensible el malestar del funcionariat, que en els últims mesos ha patit una reducció nominal dels sous, una reducció del poder adquisitiu a causa de la devaluació del peso i que reben bona part del salari en forma de pagarés de dubtosa liquidesa. Però, a més, si el govern arribàs a un acord amb l'FMI en les condicions actuals, uns 400.000 funcionaris públics haurien de ser despatxats.

El comerç també està passant una de les pitjors fases. Al contrari del que succeí durant l'època de la hiperinflació, el problema ara és que els argentins no tenen diners per gastar, o perquè no tenen una renda que els permeti consumir, o perquè no poden treure dels bancs els seus estalvis. Per acabar-ho d'adobar, els pocs diners en circulació són pseudomonedes —els *patacones*—, que són acceptats com a mitjà de pagament a falta de res millor. Per a certs productes s'imposen restriccions en l'ús dels *patacones*, ja que en alguns casos aquests títols públics no són acceptats pels proveïdors. També les grans superfícies imposen restriccions a l'ús dels *patacones* i impedeixen que els clients paguin amb aquesta pseudomoneda més del 30% de la factura.

Però el pitjor de tot és la sensació que l'Argentina encara no ha tocat fons. Es manté la percepció que demà serà pitjor

que avui. El poble no veu cap senyal de recuperació i alhora la vida quotidiana es torna dia a dia més difícil. Aquest malestar es fa sentir al carrer, amb cassolades, tallaments de carreteres, confrontació amb la policia i tot tipus d'actes de protesta. Les masses veuen en el govern, en la classe política corrupta, en les multinacionals (entre les quals moltes empreses espanyoles), en el sector bancari, en els organismes multilaterals i en la classe empresarial nacional els causants dels seus problemes.

### CAP ON VA L'ARGENTINA?

La crisi és molt profunda i els intents de compararla a les recents crisis mexicana o asiàtica són infructuosos. No és tracta d'una simple crisi monetària, per causa d'una divisa artificialment sobrecotitzada. Tal vegada aquest diagnòstic fos correcte l'any 1998, però ara, el 2002 i amb el peso en fluctuació lliure, no s'adequa a la realitat del país. La situació de l'Argentina és tan greu que només pot ser comparada a la Gran Depressió que patiren els Estats Units durant els anys trenta. Tenim tant l'Estat com els bancs en fallida; hi ha una manca de liquidesa a l'economia; els sectors productius estan en recessió; l'atur s'estén; el consum està sota mínims, i no hi ha cap sensació que el panorama millori a curt o a mitjan termini.

No és l'objectiu d'aquest article suggerir solucions per al país sud-americà. És evident que la magnitud i la gravetat de la situació excedeixen les limitades capacitats de l'autor d'aquestes ratlles. Sí que voldria, emperò, traçar les grans línies del debat.

Fins a dates recents, un sector d'economistes plantejava com a alternativa a la devaluació del peso la total dolarització de l'economia argentina. Si aquesta mesura es portàs a terme significaria la desaparició de la moneda nacional. En el seu lloc imperaria, com a únic mitjà de pagament, la divisa nord-americana. En aquest sentit, la dolarització culminaria l'obra iniciada el 1991 amb la paritat. L'Argentina perdria per complet la seva sobirania en matèria monetària i, a canvi, allunyaria el perill d'un retorn de la hiperinflació.

S'han presentat diverses objeccions a la dolarització. La primera és que no tenim cap experiència prèvia d'aquest tipus en un país de les dimensions de l'Argentina. La dolarització s'ha practicat anteriorment a petites repúbliques caribenyes i centreamericanes i, més recentment, a Equador, però mai a la tercera major economia de Llatinoamèrica. La segona crítica és que la dolarització és un camí que no té marxa enrere. Un cop adoptat el dòlar com a moneda nacional serà gairebé impossible que qualsevol altre govern posterior aconseguixi introduir una moneda nacional. Amb tot, la crítica més severa que hom pot fer de la dolarització és que aquesta mesura no resoldrà cap dels problemes estructurals i conjunturals de l'economia argentina, sinó que farà encara més profunda la crisi derivada de la paritat. L'ús del dòlar —avui segurament la moneda més forta del món— no afavorirà la competitivitat dels sectors productius argentins en els mercats externs. D'altra banda, la dolarització no aconseguirà que se superi l'actual crisi de liquidesa, ja que les úniques monedes en circulació seran els dòlars que encara restin al país i els que puguin arribar de transferències, inversions directes i exportacions. A més, no es garanteix ni la contenció del dèficit públic ni la monetarització del deute. Encara que el dòlar passàs a ser la

moneda del país, res no fa suposar que les autoritats no continuïn fent ús dels *ptacones*.

Una altra possible sortida de la crisi seria un acord entre el govern i l'FMI. Segons les condicions exigides avui per l'FMI, caldria que les autoritats argentines reduïssin dràsticament el seu personal, revisassin el pressupost de despeses de conformitat amb uns ingressos un 10% menors dels esperats, realitzassin una seriosa reforma tributària i deixassin fluctuar lliurement el peso, sense cap tipus d'intervenció del banc central. A canvi, l'FMI podria injectar una forta suma de diners que permetria posar en marxa de bell nou la maquinària econòmica argentina. Està clar que el cost d'aquesta operació seria molt gran i a curt termini erosionaria el ja de per si debilitat govern Duhalde. El paquet de xoc de l'FMI deterioraria encara més les condicions de vida dels argentins almenys durant el primer any. El que no està tan clar és si les conseqüències positives d'aquest acord compensarien les pèrdues. El teixit productiu està tan deteriorat que ningú no pot assegurar que només amb mesures monetàries i fiscals pugui reequilibrar.

És per això que s'aixequen veus entre reconeguts economistes (alguns d'ells anteriorment vinculats a l'FMI o al Banc Mundial) que demanen solucions heterodoxes. No creuen que la simple depreciació de la divisa argentina, conjugada amb les forces de lliure mercat, serveixi d'impuls per a la producció del país. L'alternativa seria la incentivació de l'economia des del sector públic. En aquest context de depressió econòmica un cert dèficit públic és inevitable i fins i tot necessari. Aquest neokeynessianisme rebutja la lògica neoliberal i recepta un major intervencionisme. Pren en consideració el model de Franklin D. Roosevelt aplicat als Estats Units a partir de 1932. Per aquest corrent d'opinió, la preocupació principal dels governants argentins hauria de ser impulsar els sectors productius i crear nous llocs de treball. D'aquesta manera hom aconseguiria potenciar el consum intern i obrir pas així a un cercle virtuós. Mentrestant, l'equilibri financer i la inflació no haurien de considerar-se la prioritat número u.

El problema d'aquest últim enfocament és que la situació mundial de 2002 és bastant diferent a la de setanta anys abans. Als nostres dies és realment complicat per a un govern nacional emprendre polítiques econòmiques en solitari. A més, l'administració pública argentina s'ha demostrat històricament bastant incompetent en l'àrea econòmica. A això hem d'afegir que Duhalde no compta ni amb la talla històrica ni amb el suport polític de Roosevelt. En aquestes condicions resulta difícil apostar per un *New Deal* a l'Argentina.

No obstant això, no cal descartar una sortida en aquest sentit. Les últimes declaracions del president Duhalde apunten cap a aquesta possibilitat, en cas que no sigui possible arribar a una entesa amb les autoritats del Fons.

Pels sectors més ultraliberals, una solució per a l'Argentina seria apartar els governants nacionals dels afers econòmics, atesa la seva incompetència, i col·locar al seu lloc uns interventors, que des del seu coneixement tècnic emprendrien les reformes estructurals necessàries. Aquesta doctrina té en el professor Dornbusch del Massachusetts Institute of Technology el seu màxim mentor. S'inspira en el cas d'Àustria després de la primera guerra mundial, on un parell d'economistes de reconegut prestigi s'encarregaren de gestionar els comptes públics de la nova república, nascuda de la segrega-

ció de l'antic imperi austrohongarès, a fi d'assegurar el pagament del deute contret al Tractat de Versalles. La teoria de Dornbusch parteix de la consideració que les empreses privades i els estats tenen la mateixa naturalesa econòmica i, per tant, quan passen per estretors poden ser declarats en fallida. La figura de l'interventor és comú a molts sistemes jurídics per administrar situacions concursals i com a tal està recollida a la legislació mercantil de molts països. En el dret internacional públic, emperò, no es preveu aquest tipus d'institucions. Seria indubtablement una intromissió il·legítima en la sobirania nacional dels argentins.

De moment no està gens clar quin serà el camí que emprengui l'Argentina. El govern Duhalde sembla seguir la dita popular de «qui dia passa any empeny». Existeix encara la temptació de tornar a un règim de canvi fix, amb una paritat d'un dòlar a 3,50 o 4 pesos. Una mesura d'aquest tipus té poca viabilitat i segurament només contribuiria a accelerar la sortida de les escasses reserves que avui té el banc central.

La sensació que hom té és que l'Argentina ha perdut pes, tant econòmic com a efectes geoestratègics, i fa la terrible impressió que si el país desaparegués del mapa quasi ningú no se n'adonaria. Ben diferent és el cas de Turquia, que recentment travessà per una delicada situació monetària. El paper estratègic de Turquia, amb frontera amb Síria, l'Iraq i les repúbliques caucàsiques i situada molt a prop de l'Iran, contrasta amb la posició de l'Argentina a l'ordre internacional. Mentre que Turquia és una base essencial per a les operacions de l'OTAN en una regió tan inestable com és el Pròxim Orient, Sud-amèrica és vista pels estratèges de Washington i Brussel·les com un territori perifèric i llunyà dels principals escenaris de confrontació. Conseqüentment, Turquia no hagué de pregar gaire per aconseguir tot tipus d'ajuda internacional, mentre que l'Argentina no sap si serà capaç d'arribar a un acord amb els seus creditors.

Mentrestant, milions d'argentins no veuen cap futur al seu país. La terra promesa dels nostres besavis és avui un país del tercer món ple d'incerteses. Així com a final del segle XIX molts avantpassats nostres agafaren un vaixell i anaren cap a Río de la Plata, avui són els seus descendents els qui fan cues al consolat d'Espanya per obtenir un passaport o un visat que els deixi entra a l'opulenta Europa. ■

*Josep Maria Buades i Juan*

**CAFÈ  
DE SA  
PLAÇA**

*El cafè de Lluc*

Plaça Pelegrins, 14 • Tel. 971 51 70 24 • LLUC

■ CATALINA BARCELÓ SASTRE  
MARIA DEL MAR ORDÓÑEZ MARTÍNEZ



# L'emigració mallorquina a l'Argentina entre 1898 i 1940: el cas de Sineu i de Lloret de Vistalegre

## CONTEXT GENERAL

**D**es de l'any 1815 fins a mitjan segle XX més de cinquanta milions d'europaus abandonaren els seus països d'origen. Aquest moviment de població afectà tant Europa com un gran nombre de països extraeuropeus. L'emigració espanyola començà tard en comparació amb els altres països, inclosos els de la zona mediterrània, ja que només va prendre força a final del segle XIX. Els primers quaranta anys del segle XX conegueren una important emigració espanyola cap a l'Amèrica Llatina.<sup>1</sup> L'Argentina, l'Uruguai, Cuba i el Brasil, al costat d'una emigració de caràcter estacional cap a Algèria i, a partir de 1914, França, concentraren més del 90% del corrent emigratori espanyol entre 1880 i 1930.<sup>2</sup>

L'emigració ha estat un dels fenòmens històrics més destacats de les Illes Balears des de final del segle XIX fins als anys setanta del segle XX. El corrent emigratori balear es va dirigir sobretot a tres grans zones: l'Amèrica Llatina, França i Algèria. Els països americans que varen acollir més emigrants mallorquins foren l'Argentina, Cuba, Puerto Rico, l'Uruguai, Xile, Veneçuela, la República Dominicana, el Brasil, Mèxic i, en una escala inferior, Hondures, Colòmbia i el Paraguai.<sup>3</sup> En aquest context, un notable contingent d'habitants dels pobles de Sineu i Lloret de Vistalegre participaren en el moviment emigratori que va conduir milers d'illencs a l'Amèrica Llatina. L'emigració sineuera i lloritana<sup>4</sup> entre 1848 i 1940 es va dirigir principalment a Amèrica i, en menor mesura, a Europa (Bèlgica i França). Alguns sineuers també anaren a Àfrica, sobretot per fer-hi el servei militar. Pel que fa a Amèrica, els sineuers i lloritans emigraren bàsicament a l'Argentina. Malgrat tot, també es dirigiren a altres països llatinoamericans com Cuba, l'Uruguai (sols els sineuers) i el Brasil, però fou una presència molt minsa.

## L'emigració sineuera i lloritana (1890-1940)

PAÏSOS	SINEU		LLORET DE VISTALEGRE	
	NOMBRE	%	NOMBRE	%
AMÈRICA	168	73'36	79	61'24
L'Argentina	141	83'93	60	75'95
Brasil	5	2'98	3	3'8
Cuba	1	0'59	7	8'86
Uruguai	10	5'95	-	-
Amèrica sense determinar	11	6'55	9	11'39
EUROPA	46	20'09	50	38'76
Bèlgica	3	6'52	31	62
França	43	93'48	19	38
ÀFRICA	15	6'55	-	-

Font: Elaboració a partir dels padrons de Sineu i de Lloret de Vistalegre.

El període estudiat, és a dir entre 1898 i 1940, l'hem dividit en tres fases:

En primer lloc, entre 1898 i 1913 es donà un important corrent emigratori de sineuers i lloritans que es dirigí principalment a Amèrica, sobretot a l'Argentina. Els sineuers es dirigiren a Amèrica, mentre que els lloritans marxaren principalment a Amèrica, però també, en menor mesura, a Europa, en concret a Bèlgica.<sup>5</sup>

En segon lloc, entre 1914 i 1918, coincidint amb la Primera Guerra Mundial i la crisi argentina de 1914, el corrent emigratori va disminuir. No tenim notícies que cap llorità o sineuer emigràs, però sí que durant aquesta fase hi hagué alguns retorns.

I, en tercer lloc, entre 1919 i 1940 el volum del flux emigratori de Sineu i Lloret de Vistalegre tornà a ser molt important. En el cas de Sineu, els emigrants continuen anant a Amèrica, bàsicament a l'Argentina, però també pren força Europa (Bèlgica i, sobretot, França) i Àfrica com a llocs de destí. Per part seva, els lloritans es dirigiren sobretot a França i Bèlgica, però també es va mantenir el flux cap a Amèrica.<sup>6</sup>

**Subscribiu-vos a la Revista LLUC**

## LES CAUSES

El procés emigratori fou conseqüència d'un conjunt de causes específiques, però la causa principal fou la situació econòmica (els jornals baixos, crisis agràries, la misèria...) a Mallorca, que provocà el desig d'anar a un lloc on les perspectives econòmiques fossin més bones. A partir dels anys seixanta del segle XIX la població mallorquina va experimentar un destacat augment a ran del canvi de la demografia de Mallorca: va passar d'un règim demogràfic antic, caracteritzat per una alta mortalitat de caràcter epidèmic que frenava el creixement de la població, a un nou règim en què disminuï la mortalitat, a causa de la desaparició de les epidèmies, mentre que la natalitat va mantenir unes taxes elevades. El nou comportament demogràfic es traduí en un augment de la població: Mallorca va passar de 209.064 habitants (1860) a 249.008 (1887), 32.694 dels quals corresponien a la Part Forana, on la natalitat va ser més alta que a la capital.<sup>7</sup> En aquest context, el municipi de Sineu passà de 4.453 habitants de fet (1860) a 4.953 (1887).<sup>8</sup> Aquesta etapa de creixement demogràfic va coincidir amb una fase d'expansió de l'economia de Mallorca, que permetia al mercat laboral fer front a l'augment de la població. A partir dels anys de sequera de 1878 a 1881, de la crisi agrària de 1889 i de l'aparició de la fil·loxera el 1891, l'economia mallorquina fou incapaç d'absorbir la creixent pressió demogràfica. Així, el batle de Sineu informà el cap de Treballs Estadístics de les Balears que entre 1878 i 1881 desset siueus deixaren Mallorca:

*Por lo que respecta a la emigración durante el período de 1878 y 1881, han abandonado esta localidad diez y siete personas dirigiéndose a la América del Sur en busca de fortuna unos y los otros en busca de trabajo, que escaseaba en dichos años por causas de las sequías.<sup>9</sup>*

El 1889 es va expandir per la Part Forana de Mallorca una crisi agrària com a conseqüència de les persistents males collites, de la mortaldat dels porcs i de la mala distribució de la terra. El món rural mallorquí estava superpoblat a causa de l'augment de la població durant la segona meitat del segle XIX, la qual cosa permetia als terratinents fixar uns salaris molt baixos als jornalers. La crisi conduí a la misèria generalitzada del camp i els jornals agrícoles baixaren i just permetien subsistir. La situació afectà els petits propietaris agrícoles i els jornalers, que, davant això, es veren obligats a emigrar.<sup>10</sup>

La crisi agrària de final dels anys vuitanta del segle XIX s'accentuà amb l'aparició de la fil·loxera l'any 1891, i les mesures aranzelàries proteccionistes adoptades per l'Estat francès, mercat tradicional del vi mallorquí, provocaren una recessió que va arruïnar molts agricultors que havien orientat, sobretot a partir de 1860, la seva producció agrícola cap al conreu de la vinya.<sup>11</sup> En general, els cultius típics (oliveres i cereals) per a l'autosubsistència entraren en declivi quan Mallorca ingressà en el mercat capitalista de l'exportació. Durant la segona meitat del segle XIX, el primer cultiu d'interès per al mercat exterior capitalista era el vi. Entre 1873, any en què la fil·loxera atacà les vinyes franceses, i el 1891, moment en què la fil·loxera afectà Mallorca, es produí una gran expansió de les vinyes a l'illa.<sup>12</sup> Durant aquests anys a Lloret de Vista-lege i Sineu es produí un augment de la superfície dedicada a la vinya. El sector vinícola tenia una gran importància en el

**Vapores-correos FRANCESES**  
Saldrá de Barcelona el 25 de Enero para  
**Montevideo y Buenos-Aires**  
el vapor-correo francés  
**SAVOIE**  
Admite carga y pasajeros.  
Se efectúan los seguros marítimos de las mercancías.  
Se despacha en Palma, plaza de Copiñas, núm. 5.

---

**Vapores Correos Españoles**  
**AMÉRICA DEL SUR**  
Saldrá de Barcelona el 27 de Enero para  
Canarias, Montevideo y Buenos-Aires  
el grandioso vapor-correo español  
**ALFONSO XII**  
Admite carga y pasajeros.  
La carga y pasajes deben solicitarse con anticipación.  
Se despacha en Palma, Plaza de Copiñas, número 5.

---

**Pérdida**  
Desde el día 29 de Diciembre...

Publicitat de la *Société Générale des Transports Maritimes à Vapeur* i de la *Transatlántica Española*

cas de Sineu, ja que entre 1876 i 1898 es documenta l'existència d'activitat industrial i comercial relacionada amb l'elaboració de vi.<sup>13</sup>

El problema de l'extensió del cultiu de les vinyes és que no permet el cultiu simultani de cereal. La decisió de sembrar ceps en lloc de cereals fou una opció molt radical, perquè la fil·loxera de 1891 assolà les vinyes i arruïnà els pagesos. Provocà una època de fam i el corrent emigratori fou notable a partir de 1891.<sup>14</sup> Durant les dues primeres dècades del segle XX hi haurà el major saldo migratori negatiu de Mallorca, justament quan la substitució de les vinyes pels ametlers deixà lloc a una fase de pobresa generalitzada i aguditzada per la baixa producció dels minifundis.<sup>15</sup>

La crisi econòmica s'intensificà a ran de la pèrdua de Cuba, Puerto Rico i les Filipines de 1898, que enfonçà la incipient indústria i deixà en una situació no competitiva els vaixells mallorquins. Aquesta crisi va provocar que grans contingents de població quedassin sense feina, sobretot els petits propietaris i els jornalers, que foren els grups més afectats, i sense cap altra sortida que l'emigració a Amèrica.

Les fonts, que fins ara hem comentat, plasmen una situació econòmica crítica a final del segle XIX i a començament del segle XX i que una de les opcions per fugir de la pobresa



Mapa de Mallorca amb una referència a l'èxode massiu dels habitants de l'illa esdevingut el 1889 (*La Almudaina*, 1 de juny de 1889) (Il·lustració facilitada per Joan Buades)

de Mallorca era l'emigració. La situació econòmica entre 1906 i 1912 no havia millorat gaire, perquè els salaris eren molt baixos. En aquest període els pobles de Mallorca enviaven informes al cap dels Treballs Estadístics de les Balears sobre els salaris. La situació no era gaire bona, perquè el salari diari d'un home no solia passar de tres pessetes, sobretot en alguns pobles del Pla de Mallorca. En el cas de Sineu, el salari màxim dels jornals agrícoles sols era de 2'4 pessetes i el mínim, d'1'2 pessetes.

#### Salari d'alguns pobles del Pla de Mallorca entre 1906 i 1912

POBLES	SALARIS D'OFICIS DIVERSOS		SALARIS DELS JORNALS AGRÍCOLES	
	MÀXIM	MÍNIM	MÀXIM	MÍNIM
Algaida	2 ptes	2 ptes	1'75 ptes	1'50 ptes
Costitx	2 ptes	1'75 ptes	1'75 ptes	1'50 ptes
Montuiri	3 ptes	2'25 ptes	2 ptes	2 ptes
Porreres	2 ptes	1'75 ptes	2 ptes	1'75 ptes
Sencelles	1'25 ptes	1'25 ptes	1'50 ptes	1 pta
Sant Joan	2 ptes	1'50 ptes	1'75 ptes	1'50 ptes
Sineu	2'5 ptes	2 ptes	2'40 ptes	1'20 ptes

Font: Elaboració a partir d'*Índices del coste de vida 1906-1912* (ARM).

A més, el 1912 una important epidèmia afectà els porcs, indiots i pollastres, i els anys 1913 i 1914 foren anys de poca pluja i l'anyada va ser molt dolenta.

El problema dels salaris baixos va persistir durant els anys vint del segle XX. Gràcies a l'anàlisi que hem realitzat del salari que consten als padrons de Sineu i Lloret de Vistalegre de 1925, hem pogut determinar que la majoria dels salaris agrícoles no eren superiors a cinc pessetes. En el cas de Sineu el 97'18% dels jornals agrícoles no passava de cinc pessetes, mentre que en el cas de Lloret de Vistalegre suposaven el 99'5%.

#### Salaris agrícoles diaris de Lloret de Vistalegre i Sineu el 1925

PESETES	LLORET DE VISTALEGRE		SINEU	
	Nombre	%	Nombre	%
1'25	7	1'16	-	-
1'5	-	-	6	0'38
2	22	3'66	22	1'41
2'5	52	8'62	80	5'12
3	87	14'48	312	19'99
3'5	137	22'79	292	18'71
4	88	14'64	144	9'22
4'5	1	0'17	23	1'47
5	204	33'94	638	40'87
6	3	0'5	44	2'82

Font: Elaboració a partir del padró de 1925 de Sineu i Lloret de Vistalegre.

Durant el primer terç del segle XX la situació econòmica a Mallorca era bastant greu. Davant les circumstàncies imperants molts de mallorquins, entre els quals sineuers i lloretans, deixaren l'illa per a anar a Amèrica a la recerca d'unes condicions de vida millors, ja fos per quedar-hi o per fer fortuna. En aquest context, l'escàs poblament, la riquesa agrícola, les seves grans dimensions i l'existència d'una legislació que afavoria la immigració varen ser els factors que varen atreure l'arribada entre 1880 i 1930 de 2.017.100 immigrants d'origen espanyol. A més, els immigrants es varen veure atrets també per l'existència d'uns salaris més alts.<sup>16</sup>

#### Nivells de renda per càpita: Espanya i l'Argentina (dòlars USA, poder adquisitiu)

ESPANYA		ARGENTINA	
1860	328/398	1880	470
1890	494/510	1901	780
1910	585/667	1913	1.030
1930	789	1928	1.200

Font: SÁNCHEZ ALONSO, Blanca. "La emigración española a la Argentina, 1880-1930", dins SÁNCHEZ ALBORNOZ, Nicolás (comp.). *Españoles hacia América. La emigración en masa, 1880-1930*, Alianza, Madrid, 1988, pàg. 213.

Els sectors més afectats per la crisi foren els petits propietaris i els jornalers. A més, la situació d'aquest grup s'agreuja va perquè la majoria tenien molts de fills. Les fonts orals de Lloret de Vistalegre i de Sineu posen de manifest l'existència d'una greu situació econòmica durant les primeres dècades del segle XX.

El tio Miquel [Costa Amengual] estava llogat per missatge a Sineu a un puesto que li deien ca l'amo Xisco Xandiell. Anà a l'Argentina el 1911 perquè aquí no guanyava doblers. [...] El tio Joan [Costa Amengual] estava llogat de missatge a dins el terme de Sant Joan, a la bastida que hi ha al puig de Sant Onofre. L'amo li va dir que no frissàs a tornar. Llavors digué a sa mare que pensava anar a veure en Miquel. Se n'anà amb el germà a l'Argentina, a Chubut.<sup>17</sup>

El padrí [Rafel Mestre Ramis] se'n va anar a l'Argentina [a inici del segle XX] perquè en aquell temps hi anaven. Deixà la dona i els sis fills a Sineu. Allà aviat va fer quatre

doblers i envià a demanar el fill major, mon pare [Sion Mestre Real], que tenia tretze anys. Aquí mon pare guanyava cinquanta cèntims per dia espedregant, però quan va arribar allà tot d'una es col·locà de mosset en una estació de tren on guanyava 2'5 pessetes diàries, quasi el sou d'una setmana a Sineu.<sup>18</sup>

Unes altres causes més poc importants, però que també cal tenir en compte, varen ser l'intent d'evadir-se del servei militar i el desig de millora afavorit pel mite de fer les Amèriques. Alguns joves deixaren els pobles d'origen per evitar fer el servei militar, les quintes i les campanyes bèl·liques de l'Estat espanyol. En el cas de Lloret, alguns joves emigraren amb papers falsos, ja que no havien fet el servei militar.

Mon pare [Miquel Gelabert Terrassa] va emigrar quan tenia devuit anys, abans de fer el servici. Se n'anà amb els papers de l'amo Pep Panxo, que era per ser son pare. Se'n va anar per no fer el servici.<sup>19</sup>

Mon pare tenia el germà major [Llorenç Gomila Picornell] que se'n va anar a Amèrica, a lo vist se n'hi va anar per no fer el servici. Es va fer desertor.<sup>20</sup>

Un conjunt de factors socials, psicològics i polítics, configurats per la insatisfacció, la necessitat de millora i el mite de fer les Amèriques, provocaren que alguns mallorquins emigrassin a Amèrica. Aquesta necessitat de millora i de "fer les Amèriques" també es manifestà a Sineu.

A finals dels anys deu del segle XX el meu pare [Joan Ramis Canyelles] deixà Sineu perquè volia fer les Amèriques. Se'n va anar perquè era pobre i pensava que faria diners.<sup>21</sup>

La meua sogra tenia un germà que va anar a l'Argentina, en Miquel Costa Lull *Mions*. En Miquel tornà al cap d'alguns anys amb ses tres filles, les argentines, de visita. El meu home tenia un germà [Llorenç Crespí Costa], el major, i l'encapsanaren a anar-se'n amb ells. Va partir amb les cosines perquè veia que havien prosperat molt i per aquí no prosperaven tant.<sup>22</sup>

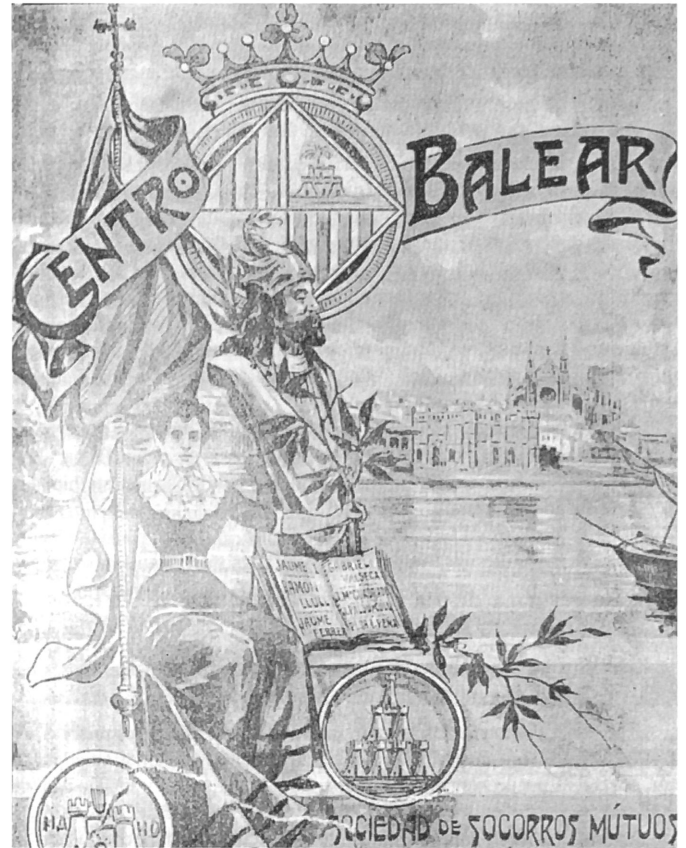
## L'ESTRUCTURA DE L'EMIGRACIÓ

El corrent emigratori a l'Argentina de Sineu i Lloret de Vistalegre, igual que l'espanyol i el balear, es va caracteritzar pel fet de ser majoritàriament masculí. En el cas de Sineu, el 70'21% dels emigrants eren homes, mentre que els homes lloritans representaven el 73'33%. Per part seva, les dones tenien una menor participació en el procés emigratori que es dirigí a l'Argentina. A més, la majoria deixaren el seu lloc d'origen acompanyades dels seus pares, marits i familiars pròxims, i poques marxaven soles.

### Gènere dels emigrants sineuers i lloritans a l'Argentina (1898-1940)

POBLES	HOMES		DONES	
	NOMBRE	%	NOMBRE	%
Sineu	99	70'21	42	29'79
Lloret	44	73'33	16	26'67

Font: Elaboració a partir dels padrons i les fonts orals de Sineu i de Lloret de Vistalegre.



Portada de la revista *El Balear*, publicació del Centro Balear. Aquesta portada reproduïx l'estendard del Coro. El dibuix és de Francisco Llinàs, pintor de professió que participà molt activament en la creació del grup teatral.

El gruix dels emigrants de Sineu i de Lloret de Vistalegre es concentrava en els grups d'edat més actius.

En el cas de Lloret de Vistalegre, el 52'11% dels emigrants tenia entre 20 i 29 anys, els majors de 30 anys suposaven el 15'79% i els menors de 20 anys el 32'10%.<sup>23</sup> Les xifres dels sineuers també s'inscriuen en aquesta línia, però són més completes.

### Estat dels emigrants lloritans (1899-1936)

EDAT	NOMBRE	%
<20 anys	61	32'10
20 a 30 anys	99	52'11
>30 anys	30	15'79

Font: Elaboració a partir dels padrons de Lloret i Sineu, i de l'obra de JAUME BIBILONI, Pau; NIELL LLABRÉS, Francisca: "L'emigració a Llorito 1890-1940", dins *Terceres Jornades d'Estudis Locals (Lloret de Vistalegre)*, 27-28 de març de 1998, Mancomunitat del Pla de Mallorca, Binissalem, 1998.

Les xifres dels sineuers també s'inscriuen dins aquesta línia, però són més completes perquè n'hem pogut realitzar una anàlisi més detallada. El 56'33% dels emigrants sineuers, que es dirigiren a l'Argentina, tenien entre 15 i 35 anys; mentre que els menors de 15 i els que tenien entre 36 i 55 anys suposaven el 20'57% i el 21'98% respectivament. Aquesta tendència obeeix al fet que l'Argentina va ser el país llatinoamericà que va atreure més grups familiars; així, el cas argentí concentrà el 87'87% dels nins que es dirigiren a Amèrica.

**Edat dels emigrants sineuers a l'Argentina (1898-1940)**

	NOMBRE	%
<15 anys	29	20'57
15 a 35 anys	80	56'74
>35 a 55 anys	31	21'98
No consta	1	0'71

Font: Elaboració a partir dels padrons i fonts orals de Sineu.

L'emigració lloritana i sineuera de final del segle XIX fins als anys quaranta del segle XX, a més de cercar una millora econòmica, es caracteritzà perquè molts d'emigrants quedaren definitivament als països receptors. Era habitual que emigrassin famílies senceres o que el cap de la família, un cop havia aconseguit un cert nivell econòmic, cridàs la seva família al país on era. Aquesta conducta es va donar bàsicament a l'Argentina, però també a l'Uruguai. En aquesta línia, la tia de Guillem Niell Fuster, amb els seus fills, va deixar Sineu quan el seu marit vengué a cercar-la.

Una germana de ma mare, na Tonina Castell Vallcaneres, se'n va anar a l'Argentina. Se'n va anar casada i tenien dos nins. Estava casada amb un home de Sineu de Can Mies que va venir d'allà. Se n'anaren allà i no tornaren pus.<sup>24</sup>

Uns altres com el llorità Ramon Gelabert i el sineuer Gabriel Mut Busquets emigraren amb la seva família des del principi.

El tio Ramon [Gelabert] se n'anà de Llorito amb sa dona i ses dues filles [Catalina Gelabert i Margalida Gelabert] a l'Argentina.<sup>25</sup>

Mon pare [Gabriel Mut Busquets] i ma mare [Joana Verdera Nadal] se n'anaren de Sineu amb els meus quatre germans majors [Joana, Melcion, Mateu i Gabriel] a la Pampa.<sup>26</sup>

Respecte a l'estat civil, gran part dels emigrants lloritans i sineuers que es dirigiren a l'Argentina eren fadrins, ja que suposaven el 55% i el 64'82% respectivament. A l'hora d'analitzar l'estat civil dels emigrants lloritans i sineuers que es dirigien a l'Argentina, hem tingut en compte si eren homes o dones. Predominaven els homes fadrins i joves, mentre que els homes casats no superaven el 37%. Per contra, més del 49% de les dones emigrants eren casades. La majoria de les dones emigraren amb els seus marits o els seus pares quan encara eren nines o adolescents. Era habitual que els homes casats, després d'aconseguir alguns estalvis, tornassin a Sineu o a Lloret, però un nombre força elevat tornà a cercar la seva família o ja se l'havia emportada des del principi a l'Argentina.

**Estat civil dels emigrants de Sineu i Lloret de Vistalegre (1898-1940)**

ESTAT CIVIL	SINEU		LLORET DE VISTALEGRE	
	NOMBRE	%	NOMBRE	%
Homes casats	29	29'29	13	29'55
Homes fadrins	70	70'71	27	61'36
Dones casades	21	50	10	65'5
Dones fadrines	21	50	6	37'5

Font: Elaboració a partir dels padrons i de les fonts orals de Sineu i Lloret de Vistalegre.

El fet que la majoria dels emigrants fossin homes i fadrins va reflectir-se en el tipus de matrimonis dels balears. Molts d'homes fadrins, una vegada, aconseguïen uns certs recursos, tornaven a les Balears per casar-se amb l'al·lota que havien deixat al poble d'origen i, llavors, tornaven a Amèrica.

El tio Toni [Gelabert Lladó] va anar tot sol a la zona d'Alberfí quan era fadrí i, després, va venir per casar-se amb una al·lota de Sineu que ja la coneixia. Era na Catalina Gelabert Florit *Roja*.<sup>27</sup>

Dos cosins del meu sogre, en Francesc Alomar i Miquel Alomar de Son Aulet, que se n'havien anat a l'Argentina de fadrins, vengueren a cercar a dues germanes de ma mare, na Francisca Florit Font i n'Antònia Florit Font. Es casaren amb elles i se'n tornaren.<sup>28</sup>

Uns altres tornaven de visita als seus pobles, on establien relacions amb al·lotes de Mallorca i s'hi casaven.

El tio Joan [Costa Amengual] va tornar l'any 1935 i vingué fadrí. Aquí a veïnat de ca seva, del carrer de les Parres, n'hi hagué una que havia estat monja de la Caritat amb la que es casà a Lluc. Li deien Toninaina Rotger.<sup>29</sup>

Alguns refermaren les relacions a través de cartes i després, quan es coneixien millor, es casaven. Aquest va ser el cas de la sineuera Margalida Frau Jordà.

Després mon pare va venir a passejar a Mallorca l'any 1927 i va conèixer ma mare [Margalida Frau Jordà]. En aquell temps havien de fer el servici i ell no l'havia fet. Va haver de fugir cap a l'Argentina. Va escriure cartes a ma mare. Ma mare amb un germà seu anaren a l'Argentina i ma mare es va casar.<sup>30</sup>

Alguns d'aquests emigrants, una vegada instal·lats, sol·licitaven la presència de la seva al·lota, que, prèviament casada per poders, emigrava a l'Argentina, on es trobava el seu marit. Fou el cas de la lloritana Margalida Gelabert Terrassa i la sineuera Catalina Salvà Alomar.

Un cop allà, el meu sogre [Rafel Jaume Balequer] va enviar a demanar la meva sogra. Es casaren per poders ell a l'Argentina i ella [Margalida Gelabert Terrassa] aquí, a Llorito. Es casaren per poders el 3 de febrer de 1912. Llavors ella anà cap a l'Argentina i la hi va acompanyar el tio Ramon.<sup>31</sup>

Uns altres es casaren amb dones mallorquines emigrades o nascudes a Amèrica de pares mallorquins. A continuació n'exposarem uns quants exemples.

En Jaume [Gelabert Terrassa] quedà a l'Argentina. Es va casar amb una al·lota, nascuda a l'Argentina, de pares sineuers, na Magdalena Ferragut.<sup>32</sup>

Na Francinaina [Mestre Munar] es va casar a l'Argentina amb un home de Mallorca que li deien de can Retxo.

Els sineuers i lloritans, si no es podien casar amb mallorquines, es casaven amb espanyoles, italianes o amb dones de col·lectivitats que compartien el mateix espai que ells. Exemple d'això són els casos següents:



La dona del tio Llorenç [Gomila Picornell] era filla de gallecs, però havia nascut a l'Argentina. Li deien Leonor Díez.<sup>33</sup>

El germà de la padrina, en Biel [Mestre Munar de Sineu], es va casar amb una al·lota basca: n'Emília. Era la seva segona dona. El tio Joan [Gelabert Lladó] es casà amb una italiana, na Lídia.<sup>34</sup>

L'endogàmia femenina era major que la masculina com a conseqüència de la diferència numèrica entre els sexes a l'hora d'emigrar. A més, la majoria de les dones que emigraven eren casades o eren infants que acompanyaven els seus pares. Aquest fenomen ha quedat ben plasmat en els padrons de Sineu i de Lloret de Vistalegre que hem analitzat.

Els emigrants de Sineu abans de deixar el poble es dedicaven a l'agricultura, mentre que els industrials, artesans i els del sector terciari representaven un nombre molt reduït. Aquesta major proporció d'agricultors no és estranya, ja que Sineu era un poble que vivia de les activitats agrícoles. Per tant, els anys de males collites, els salaris baixos d'aquest sector i la mala distribució de la terra afectaven sobretot els petits agricultors i jornalers, grup d'on va sortir la majoria dels emigrants de Sineu. Les dones emigrades es dedicaven a les tasques de la casa segons els padrons, però era habitual que ajudassin els seus marits o pares a les tasques del camp o estaven llogades com a jornaleres. Els nins, fills de petits propietaris agrícoles o jornalers, solien ser llogats com a jornalers a edat molt tendra.

#### Relació de professions dels emigrants sineuers a l'Argentina (1898-1940)

	NOMBRE	%
Sector agrícola	72	56'06
Industrials/artesans	7	4'96
Sector serveis	2	1'42
Tasques de la casa	28	19'86
Nins i nadons	31	21'98
No consta	1	0'71

Font: Elaboració a partir dels padrons de Sineu.

#### L'EMIGRACIÓ A L'ARGENTINA

Els padrons i les fonts orals indiquen que l'emigració de Sineu i de Lloret de Vistalegre es va dirigir principalment a l'Argentina.

En aquest procés emigratori hi varen tenir un paper fonamental les cadenes migratòries, ja que vinculaven els àmbits emissors amb els espais receptors. Els primers nuclis d'emigrants establerts al país d'acollida que aconseguien prosperar informaven de les oportunitats laborals els parents i veïns que encara residien a l'àrea de procedència. Així, s'obria una xarxa migratòria que abraçava un bon nombre d'individus. D'aquesta manera, gairebé de totes les poblacions de Mallorca sortiren persones cap a Amèrica. Gràcies a les cadenes migratòries, la majoria es dirigiren d'un poble o d'un grup de pobles a un país determinat.<sup>35</sup> Els emigrants mallorquins, a causa de les cadenes migratòries, s'instal·laren en unes zones determinades de l'Argentina. La *Guía de baleàrics residentes en la República Argentina* de 1918, els padrons i les fonts orals de Sineu posen de manifest que els sineuers es concentraren sobretot a la província de Buenos Aires i, en menor mesura, a La Pampa.



Dinar de germanor d'un grup de mallorquins a Goyena (l'Argentina)  
(Il·lustració facilitada per Jordi Pons i Maria del Mar Caro)

#### Distribució dels emigrants sineuers a l'Argentina el 1918

	NOMBRE	%
Buenos Aires	45	76'27
La Pampa	9	15'25
Altres	5	8'47
TOTAL	59	100

Font: GARCÍAS MOLL, J. *Guía de Baleàrics residentes en la República Argentina*, Buenos Aires, 1918.

Els padrons de Sineu i les fonts orals també apunten que l'emigració es va centrar a les províncies esmentades, però els padrons indiquen que alguns també anaren a Mendoza.

#### Distribució dels emigrants sineuers a l'Argentina entre 1898 i 1940

	NOMBRE	%
Buenos Aires	70	49'64
La Pampa	5	3'55
Mendoza	3	2'13
Sense determinar	63	44'68
TOTAL	141	100

Font: Elaboració a partir dels padrons i les fonts orals de Sineu.

A més, segons la *Guía* i les fonts orals, els sineuers es concentraren en unes zones concretes de les dues províncies mencionades: se situaven al centre-oest de Buenos Aires (inclou l'espai entre Bolívar, Pehuajó, Quiroga, Carlos Casares, Trenque Lauquen i Rivadavia) i La Pampa nord-oriental (inclou Ingeniero Luiggi, Caleufú, General Pico, Monte Nievas, Quemú-Quemú, Villa Marisol i Colonia Baron).

Per part seva, els lloretans s'instal·laren, concretament, a les províncies de Buenos Aires i Córdoba. Una ciutat que rebé molts de lloretans, a la província de Córdoba, va ser Villa María. Alguns lloretans també anaren a Santa Fe.

### Distribució dels emigrants lloritans a l'Argentina entre 1898-1940

	NOMBRE	%
Buenos Aires	12	20
Córdoba	9	15
Santa Fe	3	5
Sense determinar	36	60
TOTAL	60	100

Font: Elaboració a partir de les fonts orals i els padrons de Lloret de Vistalegre.

Els emigrants mallorquins es dedicaven a tot tipus d'activitats econòmiques a l'Argentina. A la pagesia s'hi va dedicar una part important dels emigrants mallorquins, com a jornalers, i alguns amb el temps aconseguiren ser arrendataris o propietaris. A més, les activitats agrícoles dels balears eren molt diverses: hi havia productors de vi i oli a Mendoza, plantacions d'arbres fruiters a San Pedro i agricultors i ramaders a La Pampa i Trenque Lauquen. Això obeeïa al tipus d'explotació agrícola i ramadera de l'Argentina. Els lloritans concentrats a les províncies de Buenos Aires i Córdoba i els sineuers, concentrats a Buenos Aires i La Pampa, es dedicaren a les activitats agrícoles i ramaderes. A continuació n'exposam uns quants exemples:

El germà de la meua dona [Josep Jaume] anà a Villa María, a la província de Córdoba. Feia feina al camp i tenia molts de bous. Arribà a tenir milers de bous.<sup>36</sup>

El tio de la padrina [Joan Mestre Munar] i la seva dona [Margalida Vanrell Roig] anaren a Buenos Aires, a Trenque Lauquen i a Tres Lomas. Feien feina agrícola i de ganaderos. Tenien milers de bous, camps de maizales i de blat. [...] Els tios Toni, Joan i Tomeu [Gelabert Lladó] anaren a Albertí, Buenos Aires. Es dedicaren a l'agricultura i als animals. Eren sobretot agricultors i sembraven maïces, cereals i avena.<sup>37</sup>

Alguns sineuers, un petit nombre, anaren a Mendoza i es dedicaren al cultiu de la vinya i d'arbres fruiters.

Dues germanes de ma mare [Antònia Florit Font i Francisca Florit Font] i els seus homes anaren a Mendoza. Es dedicaren a la fruita i a la vinya.<sup>38</sup>

També va ser molt important el sector dels emigrants mallorquins que es va dedicar al servei domèstic, com també al comerç i a la indústria. Del sector professional que més notícies tenim és el dels comerciants i industrials. De vegades molts de mallorquins arribaven a ser propietaris de comerços o indústries... a través d'un procés evolutiu, començant com a jornalers o empleats. Les activitats comercials i industrials desenvolupades pels mallorquins foren molt diverses: forns, botigues de queviures, perruqueries, construcció, restaurants, fusteries, fotografia, tallers d'electricitat, mobles, llibreries, tallers mecànics, joies, fer carbó... En el cas de Sineu i de Lloret hem documentat la participació dels seus emigrants a les professions esmentades:

Ell, quan ens trobàrem, em cercà feina; era una cosa senzilla, sols havia de fer d'apagador de carbó d'una sitja. Teníem tres-cents sacs de carbó. L'havíem treballat amb bones condicions i el duguérem a despatxar a la capital de Santa

Fe. [...] Quan el carbó fou venut, el meu germà [Llorenç Gomila Picornell] va seguir tallant llenya per fer una sitja.<sup>39</sup>

El tio de la padrina [Joan Mestre Munar] i la seva dona [Margalida Vanrell Roig] anaren a Buenos Aires, a Trenque Lauquen i a Tres Lomas. Feien feina agrícola i de ganaderos. Tenien milers de bous, camps de maizales i de blat.<sup>40</sup>

Els tios Toni, Joan i Tomeu [Gelabert Lladó] anaren a Albertí, Buenos Aires. Es dedicaren a l'agricultura i animals. Eren sobretot agricultors i sembraven maïces, cereals i avena.<sup>41</sup>

### ELS RETORNS TEMPORALS I PERMANENTS

Un notable contingent d'habitants del poble de Sineu i de Lloret de Vistalegre participà en el moviment emigratori que va conduir a l'Argentina milers d'illencs. Molts de lloritans i sineuers hi quedaren per sempre, mentre d'altres tornaren al seu lloc d'origen amb pocs guanys o amb estalvis, però carregats de records i de vivències.

Actualment trobam nombrosos grups de naturals de Sineu i de Lloret de Vistalegre a l'Argentina. Aquests mai no han oblidat les seves arrels i, a més, han transmès l'estimació per Mallorca als seus descendents. La majoria dels emigrants han mantingut el contacte amb els familiars i amics que deixaren a Mallorca.

El meu pare i el tio Llorenç s'escriuen i s'enviaven fotos. Ara tenim correspondència habitual amb les cosines, però ara ens telefonam més. Elles són més escriptores, a jo em fa vessa escriure i jo els telefon més.<sup>42</sup>

Quan venguérem vaig deixar quatre germans a l'Argentina i un parell de cosins. Érem vuit germans, quatre quedaren allà i quatre venguérem. [...] Hem mantingut el contacte amb la família d'allà que estan a Pehuajo, els fills del meu germà Mateu. Ens escrivim i ens contem notícies del que passa a la família.<sup>43</sup>

En alguns casos, les relacions entre els familiars que quedaren a Mallorca i els que s'instal·laren a l'Argentina es varen trencar definitivament.

Les germanes de ma mare [Magdalena, Catalina i Margalida Florit Reus] no tornaren a la vila i no visitaven la família. Van rompre el contacte.<sup>44</sup>

A vegades, després d'anys sense saber res, s'ha reprès el contacte amb els descendents dels familiars que emigraren. Alguns durant una visita a Mallorca han cercat la seva família i uns altres, fins i tot, l'han retrobada a través d'Internet.

Vam perdre el contacte amb la família d'allà, però ara l'hem trobat. Els descendents dels parents de l'Argentina, ara fa poc, ens trobaren i mantenim contacte amb ells. N'Amador, fill del tio Rafel [Mestre Real], germà de mon pare, ens va trobar per Internet. Vol venir a veure la família i el lloc on va néixer son pare.<sup>45</sup>

Ara fa cosa de quatre o cinc anys els seus fills [Josep Jaume Vanrell] varen voler saber dels parents que tenien a Mallorca. Ara no passa cap setmana que no ens escrivim per Internet.<sup>46</sup>

Moltes de vegades, els lloritans i els sineuers que quedaren a l'Argentina i els seus descendents han tornar als pobles d'origen per visitar els familiars i amics que encara es troben a Mallorca.

El tio Llorenç [Gomila Picornell] va tornar una vegada amb sa dona quan sa mare era molt vella. La mare tenia molta il·lusió de veure'l. Fa uns 46 anys que va venir. [...] Les cosines han vengut unes quantes vegades. La major nom Catalina Gomila Díez i la petita Gabriela. La darrera vegada que varen venir ja fa tres o quatre anys. Ens comunicam molt amb ells. Elles se senten molt d'aquí.<sup>47</sup>

El tio Miquel [Costa Amengual] i la seva dona, l'any 1936, van venir i menaren un nin i una nina que batiaren i confirmaren a Sineu. Vengueren per veure la família. Varen haver d'estar un any per aquí, per mor del Moviment no se'n pogueren anar quan volgueren. Llavors se n'anaren d'amagat a l'Argentina. Vengueren per Pasqua i llavors el 18 de juliol estallà el Moviment de l'any 1936. [...] Cada instant els fills del tio i jo ens escrivim i ens tocam el telèfon. També em visiten i jo vaig a Chubut.<sup>48</sup>

Als descendents dels mallorquins els interessa conèixer la terra que va veure créixer els seus pares o avis. A ran de la publicació de *L'Observador del Pla de Mallorca*, José María Gelabert, descendent de lloritans, va enviar una carta per manifestar l'alegria que li provocà l'aparició d'aquest diari, perquè aquest li permetia estar informat sobre el Pla de Mallorca.

*Mi nombre es José María Gelabert, vivo en la ciudad de Rosario, provincia de Santa Fe, en Argentina. Diariamente entro al portal de Mallorcaweb y leo los artículos y noticias de la tierra de mi abuelo paterno, quien nació en Lloret de Vista Alegre el 17/02/1883. Él se llamaba Rafael Gelabert Payeras, [...] emigró a fines del 1890 a Argentina junto a un grupo de jóvenes mallorquinas (la mayoría eran menores de edad). La familia actual en Mallorca descende de su hermana Isabel Gelabert Payeras, quien se casó con Miguel Roig Fullana, y con algunos me comunico periódicamente.*

*Hace tiempo que busco una publicación que tenga noticias del Pla de Mallorca pero no había encontrado nada tan específico como vosotros [...].*

*Me interesa mucho saber su cultura pues quiero "volcar" esa información al Centro de la Islas Baleares de Rosario, es una institución que agrupa a los descendientes y nativos baleares de la ciudad de Rosario y zona de influencia [...].*

*[...] a mi lo que en sí me apasiona (por un decir) es buscar y conseguir datos e información tanto del origen mismo de mi apellido paterno como de la tierra (historia, cultura, geografía, etc.) vivió mi abuelo.*

*No se si tendrán alguna sección para enviar saludos, por las dudas aprovecho la ocasión para enviarle un saludo a mis parientes Miguel Roig Miralles, su esposa Catalina María Pons, y sus hijos Rafael, Francisca y Caterina (Sencelles), y a toda la familia que vive en Lloret de Vista Alegre.<sup>49</sup>*

La situació econòmica dels sineuers i lloritans que queden a Amèrica va ser molt diversa. Alguns aconseguiren algunes propietats, com els casos següents:

El tio Llorenç [Gomila Picornell] no es va fer ric, però va fer una bona casa amb un corral i cotxera, i donà carrera a les dues filles. [...] Vivien bé perquè a ca seva tenien unes bones butaques i unes cortines a la finestra, i això per aquí no ho teníem.<sup>50</sup>



Celebració mallorquina al local de la Sociedad Española de Socorros Mútuos de Goyena (Il·lustració facilitada per Jordi Pon i Maria del Mar Caro)

En Joan Diana va anar a l'Argentina. Li va anar bé, no va fer cap fortuna però es va poder retirar jove.<sup>51</sup>

Però no tots els emigrants aconseguiren tenir propietats, alguns fins i tot moriren a la pobresa.

Una germana de ma mare, na Tonina Castell Vallcaneres, i la seva família se n'anaren a l'Argentina. Estava casada amb un jove de Sineu de Can Mies. No tornaren pus. No els va anar bé, moriren en una mala situació.<sup>52</sup>

Només alguns lloritans i sineuers aconseguiren fer fortuna a l'Argentina a partir de les activitats agrícoles i ramaderes. Els lloritans Josep Jaume Vanrell i Joan Amengual Camps feren fortuna.

Joan Amengual Camps tenia finques dedicades a la ganaderia. L'extensió de les terres era enorme. Estava molt bé. El seu fill, en Pau Amengual Camps, va arribar a ocupar el càrrec de governador.<sup>53</sup>

Per part seva, Josep Jaume Vanrell va regalar les terres que tenia a Lloret als seus germanastres, ja que no les necessitava.

Quan estava a la tercera edat, va enviar un poder que regalava les terres de son pare i de sa mare als seus germanastres. A ell li havia anat bé per allà i no havia de menester les terres. Per allà li anà molt bé, era un dels més rics de Villa María [província de Córdoba, Argentina]. Tenia moltes terres. Actualment els seus descendents tenen unes 1.200 hectàrees de terres i varis milers de vaques.<sup>54</sup>

Per part seva, els sineuers Miquel Costa Amengual i els germans Gelabert Lladó aconseguiren un bon patrimoni.

En Miquel se'n va anar a Comodoro Rivadavia, a Chubut. Lo primer que va fer fou llogar-se a un convent de frares, però com que trobava que guanyava poc se'n va anar. Llavors tirà cap al camp i es posà amb el govern i comprava ovelles i mens. Arribà a tenir moltes terres i una guarda de milers d'ovelles. [...] Quan li enviaren a dir al tio Miquel que sa mare era morta, va enviar un poder com mentre regalava la seva herència de Sineu a un germà seu.<sup>55</sup>

Els germans de ma mare [Antoni, Bartomeu i Joan Gelabert Lladó] feren fortuna. Tenien moltes terres i es dedicaven a l'agricultura. El tio Joan donà carrera als tres fills

mascles. [...] Quan vingueren a Sineu dugueren un dels primers cotxes de la vila.<sup>56</sup>

La situació dels lloritans i sineuers que tornaren de l'Argentina també va ser molt variada. Alguns tornaren amb les mans buides, com Joan Ramis Canyelles i el seu fill, Joan Ramis Salvà.

Les coses per l'Argentina anaren malament. Ma mare i sa germana moriren allà. Mon pare va tornar més pobre que quan se'n va anar. Vam venir amb un certificat de pobresa. Si l'ambaixada no hagués pagat els bitllets no hauríem tornat.<sup>57</sup>

Uns altres emigrants lloritans i sineuers tornaren amb pocs guanys o amb estalvis, però els varen permetre comprar algunes terres, cases i posar un negoci.

El meu padrí [Bernat Regis Costa] quan va tornar va dur quatre duros. Li va anar bé, perquè quan va venir a Llorito va comprar una casa.<sup>58</sup>

Nosaltres [Melcion Mestre, Margalida Frau i els seus dos fills] van dur doblers i muntaren una carnisseria. Vivíem bé.<sup>59</sup>

Només una petita minoria aconseguí l'objectiu de fer una bona fortuna. Aquest fou el cas del llorità Rafel Jaume Balaguer.

Al meu sogre [Rafel Jaume Balaguer] li va anar molt bé per allà, va venir amb molts doblers. Va fer una casa nova, va fer la farina i va comprar la primera central d'electricitat de Llorito. Posà un cotxe, el llogava i feia viatges per a altra gent. Era un dels primers cotxes de Llorito.<sup>60</sup>

Els motius dels retorns dels lloritans i sineuers foren variats: personals, de salut, econòmics... Alguns, després d'anys a l'Argentina i d'aconseguir alguns estalvis, tornaven per reunir-se amb la família.

El meu padrí [Bernat Regis Costa] anà a l'Argentina quan ma mare era molt petita. Ell enviava diners a sa dona. Va tornar per sa dona. Anà allà un parell d'anys per fer duros.<sup>61</sup>

El padrí [Gabriel Jaume Mut] se'n va anar a l'Argentina. Estava casat i venia cada cert temps a veure sa família. Volia endur-se sa família, però sa dona no se'n volia anar. Allà estaven molt bé, no hagués tornat.<sup>62</sup>

Uns altres emigrants tornaven per motius de salut, com el llorità Rafel Jaume Balaguer i la família del sineuer Gabriel Mut Busquets.

Tornàrem [Gabriel Mut Busquets i la seva família] a Sineu perquè ja havíem fet diners i ma mare estava malalta del cor.<sup>63</sup>

Tornaren perquè el sogre [Rafel Jaume Balaguer] no estava bo, era diabètic i tenia molta llegó. Els metges li deien que si no es volia morir per allà havia d'anar-se'n. Ell vengué amb la idea de tornar-se'n perquè allà li agradava molt.<sup>64</sup> ■

Catalina Barceló Sastre  
Maria del Mar Ordóñez Martínez

#### NOTES

(1) SÁNCHEZ ALONSO, Blanca. *Las causas de la emigración española (1880-1930)*, Alianza, Madrid, 1998, pàg. 27.

(2) *Ibidem*, pàg. 272.

(3) SERRA BUSQUETS, Sebastià. "L'emigració de les Illes Balears a Amèrica", dins *Congrés Internacional d'Estudis Històrics (gener de 1992): Les Illes Balears i Amèrica*, Institut d'Estudis Balearics, Palma, 1992, pàg. 9.

(4) L'anàlisi del fenomen emigratori resulta complex perquè no comptam amb fonts directes, per tant hem d'acudir als padrons d'habitants i a les fonts orals. A partir de les dades extretes dels padrons de 1898 al 1940 i de les fonts orals i escrites hem realitzat un recompte aproximat dels sineuers i lloritans que emigraren. De la consulta dels padrons no es poden obtenir dades fiables al cent per cent, perquè aquests presenten irregularitats i imprecisions. Resulta impossible calcular el total exacte de la gent que emigrà, però el recompte ens permet donar una visió bastant adequada del fenomen emigratori de Sineu i de Lloret de Vistalegre.

(5) Les fonts orals indiquen que l'emigració de Sineu entre 1898 i 1913 era major que la que indiquen els padrons.

(6) Els padrons de Lloret de Vistalegre no donen gaire importància a l'emigració a Amèrica entre 1919 i 1940, però les fonts orals indiquen que va tenir una gran transcendència.

(7) BARCELÓ PONS, Bartomeu. *Evolución reciente y estructura actual de la población de las Islas Baleares*, CISC, Madrid, 1970.

(8) Quan parlem de la població del municipi de Sineu ens referim el poble de Sineu i al seu llogaret Lloret de Vistalegre.

(9) Estadística de la emigració del 1881-1886 (ARM).

(10) BUADES CRESPI, Joan. "L'emigració de manacorins a Amèrica l'any 1889", a FERRER FEBRER, Antoni; TORRES ORELL, Francisca. *I Jornades d'Estudis locals de Manacor (5 i 6 de maig de 2000): Manacor: cultura i territori*, Ajuntament de Manacor, 2001, pàg. 315-317.

(11) SERRA BUSQUETS, Sebastià. "A manera d'introducció. L'estat de la qüestió de l'emigració de les Illes Balears a l'Uruguai i a l'Argentina", dins BUADES, J. [et al.]. *Emigrants illencs al Rio de la Plata. La vida associativa a Buenos Aires i Montevideo*, Vicepresidència del Govern Balear, Palma, pàg. 1995.

(12) CELA CONDE, Camilo José. *Capitalismo y campesinado en la isla de Mallorca*, Siglo veintiuno de España Editores, Madrid, 1979, pàg. 35.

(13) DDAA. "Sineu", dins *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, Vol. 8, Pro-mallorca Edicions, Inca, 1991, pàg. 279.

(14) CELA CONDE, Camilo José. *Op. cit.*, pàg. 38.

(15) *Ibidem*, pàg. 55.

## Dielectro Balear

Sociedad Anónima



► Gremi Fusters, 43  
Polígon Son Castelló (ASIMA)  
07009 PALMA DE MALLORCA  
Telèfons: 971 20 44 64 (6 línies)

971 75 56 25 - 97175 56 81 - 97175 42 42

Fax: 971 75 82 29

**ELECTRICITAT**

► Carrer de la Pagesia, 68-B

Polígon Industrial  
07500 MANACOR (Mallorca)

Telèfons: 971 55 53 51 - 971 55 55 55

**MAQUINÀRIA**

Fax: 971 55 53 62

► Extremadura, 21

07800 EIVISSA

Telèfons: 971 30 12 11 - 971 30 30 03

**IL·LUMINACIÓ**

Fax: 971 30 02 57

► Polígon Industrial, G 103

MAÓ (Menorca)

Telèfon: 971 36 17 09

► Polígon Industrial, 41-bis

07760 CIUTADELLA (Menorca)

Telèfons: 971 38 06 93 - 971 38 26 19

**AÏLLANTS**

Fax: 971 38 64 29

(16) SÁNCHEZ ALONSO, Blanca. "La emigración española a la Argentina, 1880-1930", dins SÁNCHEZ ALBORNOZ, Nicolás (comp). *Españoles hacia América. La emigración en masa, 1880-1930*, Alianza, Madrid, 1988, pàg. 210-212.

(17) Entrevista a Francesc Costa Frau *Ritxola*, Sineu, març de 2002.

(18) Entrevista a Antoni Mestre Frau, Sineu, abril de 2002.

(19) Entrevista a Magdalena Gelabert Nicolau, Lloret de Vistalegre, març de 2002.

(20) Entrevista a Catalina Gomila Gelabert, Lloret de Vistalegre, febrer de 2002.

(21) Entrevista a Joan Regis Costa Salvà, Sineu, març de 2002.

(22) Entrevista a Isabel Bauzá Florit, Sineu, març de 2002.

(23) JAUME BIBILONI, Pau; NIELL LLABRÉS, Francisca. "L'emigració a Llorito 1890-1940", dins *Terceres Jornades d'Estudis Locals (Lloret de Vistalegre, 27-28 de març de 1998)*, Mancomunitat del Pla de Mallorca, Binissalem, 1998, pàg. 191. Aquests autors consideren que l'emigració de Lloret entre 1899 i 1936 fou de 190 persones, però compten els que van anar a Europa, a Amèrica i els que estan absents sense saber on es dirigiren. Nosaltra sols tenim en compte els 129 que hem pogut confirmar on es dirigien, però a l'anàlisi de les edats, a causa de la falta de dades que presenten els padrons, hem utilitzat el seu estudi sobre l'edat dels emigrants lloretans.

(24) Entrevista a Guillem Niell Fuster, Sineu, abril de 2002.

(25) Entrevista a Catalina Bibiloni Horrach, Lloret de Vistalegre, abril de 2002.

(26) Entrevista a Jaume Mut Verdera, Sineu, abril de 2002.

(27) Entrevista a Margalida Font Gelabert, Sineu, març de 2002.

(28) Entrevista a Isabel Florit Gelabert, Sineu, març del 2002.

(29) Entrevista a Francesc Costa Frau, Sineu, març de 2002.

(30) *Ibidem*.

(31) Entrevista a Catalina Bibiloni Horrach, Lloret de Vistalegre, abril de 2002.

(32) Entrevista a Catalina Bibiloni Horrach, Lloret de Vistalegre, abril de 2002.

(33) Entrevista a Catalina Gomila Gelabert, Lloret de Vistalegre, febrer de 2002.

(34) Entrevista a Margalida Font Gelabert, Sineu, març de 2002.

(35) JOFRE CABELLO, Ana. *Así emigraron los baleares a la Argentina*, Conselleria de la Presidència, Palma, 1997, pàg. 87.

(36) Entrevista a Pedro Bibiloni Horrach, Lloret de Vistalegre, març de 2002.

(37) Entrevista a Margalida Font Gelabert, Sineu, març de 2002.

(38) Entrevista a Isabel Bauzá Florit, Sineu, març de 2002.

(39) AMENGUAL GOMILA, Bartomeu. "El padrí recorda quan va anar a Amèrica", dins *Es Pi Gros*, núm. 25, juny 1985, pàg. 6-7.

(40) Entrevista a Margalida Font Gelabert, Sineu, març de 2002.

(41) *Ibidem*.

(42) Entrevista a Catalina Gomila Gelabert, Lloret de Vistalegre, febrer de 2002.

(43) Entrevista a Jaume Mut Verdera, Sineu, abril de 2002.

(44) Entrevista a Gabriel Riutort Florit, Sineu, febrer de 2002.

(45) Entrevista a Antoni Mestre Frau, Sineu, abril de 2002.

(46) Entrevista a Pedro Bibiloni Horrach, Lloret de Vistalegre, març de 2002.

(47) Entrevista a Catalina Gomila Gelabert, Lloret de Vistalegre, febrer de 2002.

(48) Entrevista a Francesc Costa Frau, Sineu, març de 2002.

(49) DDAA. "Un poc de tot: Un correu arribat d'Amèrica, d'un descendent de Lloret", *L'observador del Pla de Mallorca*, núm. 2, Mallorca, març de 2002, pàg. 30.

(50) Entrevista a Catalina Gomila Gelabert, Lloret de Vistalegre, febrer de 2002.

(51) Entrevista a Antoni Mestre Frau, Sineu, abril de 2002.

(52) Entrevista a Guillem Niell Fuster, Sineu, abril de 2002.

(53) Entrevista a Pedro Bibiloni Horrach, Lloret de Vistalegre, març de 2002.

(54) *Ibidem*.

(55) Entrevista a Francesc Costa Frau, Sineu, març de 2002.

(56) Entrevista a Margalida Font Gelabert, març de 2002.

(57) Entrevista a Joan Ramis Salvà, Sineu, març de 2002.

(58) Entrevista a Pep Roig Regis, Lloret de Vistalegre, febrer de 2002.

(59) Entrevista a Antoni Mestre Frau, Sineu, abril de 2002.

(60) Entrevista a Catalina Bibiloni Horrach, Lloret de Vistalegre, abril de 2002.

(61) Entrevista a Pep Roig Regis, Lloret de Vistalegre, febrer de 2002.

(62) Entrevista a Magdalena Jaume Ferriol, Sineu, març de 2002.

(63) Entrevista a Jaume Mut Verdera, Sineu, abril de 2002.

(64) Entrevista a Catalina Bibiloni Horrach, Lloret de Vistalegre, abril de 2002.

## ANY 2001

- *El segle XX a Mallorca (1)*  
Número monogràfic
- *El segle XX a Mallorca (2)*  
Número monogràfic
- *Premis Cavall Verd*  
L'experiència religiosa femenina en l'obra d'Antònia Vicens  
La Comunió Tradicionalista durant la Segona República
- *Mallorca al futur*  
Número monogràfic



■ MARIA DEL MAR CARO MESQUIDA



## «El Menorquín»: òrgan dels fills de Menorca residents a les Repúbliques del Plata

### EL MENORQUÍN

**E**l *Menorquín*, en el seu primer nombre, de dia 10 de juliol de 1919, es defineix com l'òrgan dels fills de Menorca residents a l'Argentina. Es trobava establert al carrer Tacuari 652 de Buenos Aires, capital federal de la República Argentina. El seu director fou Antoni Cursach.

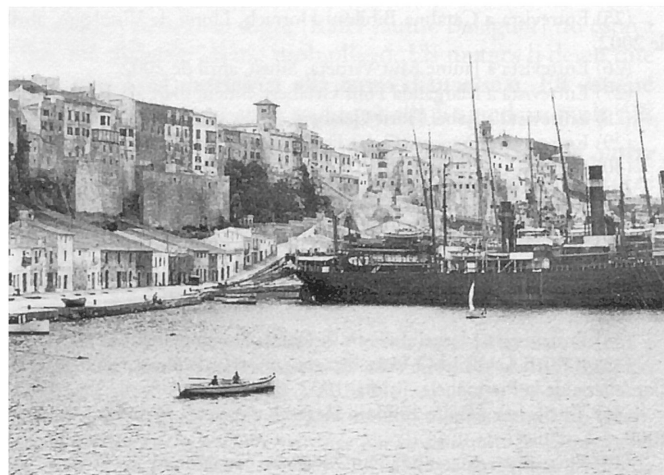
*El Menorquín* afirma en el primer nombre que no neix amb cap objectiu preconcebut, sinó que tan sols pretén parlar del que van deixar enrere els emigrants de l'illa de Menorca. Però a la pràctica va emprendre un seguit de tasques que suposen un esforç perquè aquells menorquins establerts a l'Argentina estiguessin en contacte amb la realitat de les Illes Balears, però especialment amb la realitat menorquina.

Una mostra d'aquest propòsit és l'inici de la publicació d'uns retalls biogràfics de persones destacades de Menorca establertes a l'Argentina i també d'aquells que des de Menorca eren un exemple per als seus conciudadans. N'és un exemple la *biografia* o record dedicat a Bartomeu Victory Suárez. És el primer home il·lustre d'una llarga llista: Joan Blas Sitges Grifoll, Pere Mesquida (fill d'Isabel Capellà i Miquel Mesquida, va néixer a Ciutadella el 18 de setembre de 1848, emigrà el 1867 i es dedicà a la indústria de la sabata a l'Havana. El 1912 va donar una instal·lació clínica i retornà a Cuba),<sup>1</sup> Bartomeu Orpi Orpi, Josep Marquès Cantallops, Joan Mercadal i la seva dona Margalida Ribot...

D'altra banda, es va iniciar una secció dedicada als emigrants menorquins residents a Córdoba, que amb el temps va gaudir de gran difusió dins la publicació. Una mostra dels inicis d'aquesta cooperació mútua és el fet que en el segon nombre, de dia 6 d'agost de 1919, l'orfeó Ciutadella, societat coral i musical, fa arribar al director d'*El Menorquín* l'enhorabona de la comissió directiva de l'entitat tot agraint les afectuoses salutacions que *El Menorquín* havia dedicat en el primer nombre a totes les societats i menorquins en general. La signen el president Joan Salort i el secretari S. Bosch.

Així, doncs, s'inicia ja a partir del primer nombre una relació de gran productivitat pel que fa a la comunicació escrita però també a l'àmbit sociocultural.

La publicació és una eina per dur a terme l'estudi a través d'aquest element de premsa escrita del fenomen emigratori menorquí, sobretot en el context de Córdoba, però també de



Port de Maó (Foto: Edicions Documenta Balear)

les relacions que unien Menorca amb l'Argentina. Així doncs, s'entrellaça la realitat argentina i la menorquina.

*El Menorquín* era una publicació duta a terme des de l'Argentina, i concretament des de la província de Córdoba, durant l'etapa 1919-1921 per part dels menorquins que havent emigrat tenien necessitat de relació no sols amb el seu nou entorn sinó també amb aquells que havien marxat com ells des de Menorca fins a l'Argentina temps enrere.

Es tracta d'una de les demostracions dels emigrants de la seva intensa activitat no sols en el camp laboral, sinó també en el sociocultural. Els emigrants de les Balears que emigraren a grans ciutats tenen un riquíssim comportament sociocultural que moltes de vegades pretén perllongar el model que havien viscut a les Illes abans d'emigrar. Es repeteixen patrons associatius, com la creació d'entitats de socors mutus vinculades a entitats d'esbarjo, revistes que parlen de les incorporacions i baixes de la comunitat, de successos...

Hi trobem elements continuadors de certs aspectes de Menorca, emperò també hi trobem canvis. Podem destacar els actes de solidaritat col·lectiva, que a Menorca no es podien permetre pel fet de tenir una economia de subsistència.

Per parlar concretament de les seccions d'*El Menorquín* indicarem les seccions del primer nombre de 1919 de dia 10 de juliol:

- «Portada: Varones Ilustres».
- «Centenario de Ramis 1819 (12 de febrer de 1919)».
- «Bon dia tengui: objectius de la publicació».
- «Banquete de despedida».
- «La balada de Mallorca».
- «L'illa de Menorca».
- «Correos marítimos: dificultats de comunicacions amb Menorca».
- «Alumbrado marítimo».
- «Centenario de Josep Maria Quadrado».
- «Mapa-mundi de Cresques».
- «Pere Cortés Moll».
- «Ciutadella Veya per Joan Benejam: Sa Gent de la mà».
- «Mirar prim per Francesc Camps anomenat a Ciutadella Es Metge d'Albranca».
- «Información Menorca».

Com podem veure, es tracta de continguts variats i d'una gran importància no sols pel bilingüisme català-castellà, sinó també pel fet de tenir transcendència a l'àmbit cultural. En aquest sentit cal destacar les col·laboracions del mestre Joan Benejam o del metge i folklorista Francesc Camps. Encara no havia aparegut una secció constant a la publicació: la secció de notícies referents als menorquins a Córdoba.

## ORÍGENS

La publicació que analitzem respon a dues necessitats: d'una banda, crear una xarxa d'informadors sobre la realitat menorquina a l'Argentina i de l'altra, informar sobre la nova realitat argentina.

Es tracta d'una publicació que es plantejava ser un dels fils conductors a El Plata del sentiment d'aquells emigrats menorquins envers la realitat que havien deixat enrere. Es va dur a terme amb la participació d'individus units pel fet de ser menorquins o descendents de menorquins. La participació dels joves fou la tònica general. No podríem destacar articles d'opinió trencadors, ja que la moderació és absoluta. No es dona lloc a temes que puguin suposar una divisió de la comunitat i trenquin la unió regnant.

La revista no és un reflex de la realitat, ja que sabem a través de les fonts directes que dintre la comunitat menorquina hi havia debats que creaven divisió d'opinions envers la realitat menorquina i argentina. Es tracta d'una publicació de caràcter social, doncs, en què no es deixa lloc a la divisió d'opinions i al debat. Aquest fet contrasta amb la trajectòria d'Antoni Cursach, que allà on anava creava debats sobre la realitat que l'envoltava. Les ànsies del director de la publicació per sentir-se integrat dins el col·lectiu menorquí el portaren a prendre un actitud no gens habitual en ell, que de natural era trencador. No es podria entendre la publicació sense abans aprofundir en el personatge que hi donà lloc.

## IMPULSORS I COL-LABORADORS

Antoni Cursach,<sup>3</sup> nascut a Ciutadella el dia nou de març de 1860 al carrer de Curniola. Fill d'Antoni Cursach, mariner, i Catalina Truyol. Inicià les primeres passes físiques i espi-



Emigrants al port de Barcelona

rituals a Ciutadella, on residí compaginant els jocs típics de la seva edat amb els maldecaps que patien a casa seva a causa de les estretors. Visqué intensament la proclamació de la Primera República, quan ell encara començava a ser un adolescent. El 1879, amb 19 anys, empenqué la tasca del Servei Militar, gràcies o a conseqüència del qual recorregué la costa mediterrània de la península Ibèrica.

El 1886 creà la impremta Cursach, León i Cia, amb seu a Ciutadella de Menorca. No tingueren més remei que traspassar-la el 1887. Creà la revista *Mestre Libori*. Feia referència a la manca de compliment dels objectius esbossats al primer nombre de les revistes i a la manca de puntualitat en la seva publicació. No cerca subscriptors. Era crític amb les altres publicacions.

Dia 21 de setembre de 1888 embarcà en direcció a Barcelona per poder enllaçar amb un vaixell que el portés a Montevideo. Finalment s'establí a l'Argentina i treballà al diari *Santafé*, on era redactor humorístic. La seva tasca com a escriptor de novel·les continuà.

També provà sort a l'Uruguai, on la colònia menorquina era nombrosa. Fou col·laborador de diversos diaris de la capital, Montevideo.

No fou fins el 1892 que es produí el seu retorn a l'Argentina. S'instal·là de manera definitiva a Buenos Aires.

Cursach es caracteritzà en les seves estades fora de l'illa de Menorca pel fet de cercar l'escalfor de la comunitat menorquina per mantenir viva la flama de la seva «nacionalitat» menorquina. A Buenos Aires decidí fundar una publicació allunyada de la polèmica d'altres temps: *El Menorquín*. Un dels seus col·laboradors fou Héctor de Rotours. L'administració la portà el seu fill Antoni Cursach. El seu fill Joan, que havia anat a Menorca, feia de corresponsal des de l'illa. El substitut de Joan en retornar de l'illa fou Joan Torres Petrus. La seva relació amb la comunitat menorquina establerta a la ciutat argentina de Córdoba fou molt intensa. En aquesta li fou realitzat una acte d'homenatge (10 d'octubre de 1920), en el qual participà la coral Orfeón Ciudadela, que estava formada majoritàriament per membres de la Societat de Socors Mutus La

protectora Menorquina. El corresponsal a Córdoba d'*El Menorquín* era Francesc Mesquida.

### LES PRIMERES PASSES D'EL MENORQUÍN

*El Menorquín* era, en el període 1919-1921, l'òrgan dels fills de Menorca residents a les Repúbliques del Plata. Aquesta era la definició que es donava als lectors a l'encapçalament. El responsable de la creació i la direcció durant aquest període fou el senyor Antoni Cursach. Establí el domicili de la «redacció» de la publicació al carrer Tacuari 652 de Buenos Aires.

El primer nombre va ser publicat el dia 10 de juliol de l'any 1919 i n'era el responsable l'abans esmentat Antoni Cursach. La iniciativa d'un individu provinent de les Balears, i concretament de l'illa de Menorca, va permetre que la col·lectivitat menorquina a les Repúbliques del Plata tingués un element informatiu d'una realitat que els era pròpia: l'emigració al continent americà i l'enyorança de la terra d'origen.

Aquest objectiu es va veure afavorit per la necessitat real de contacte entre el col·lectiu menorquí, com podem extreure de la felicitació següent que rebé *El Menorquín* en el segon nombre, del mes d'agost de l'any 1919:

Orfeón Ciudadela.-sociedad coral y musical- Córdoba, agosto 6 de 1919- Señor director del periódico El Menorquín, don Antonio Cursach- Buenos Aires. - Muy estimado conciudadano: Tengo el placer de dirigirme a usted, en nombre de esta comisión directiva, agradeciendo los afectuosos saludos que El Menorquín, en su primer número, dedica a todas las sociedades y menorquinas en general.- Deseándole próspera y larga vida, le saludan con la mayor consideración y estima S.S. Juan Salort, presidente, S. Bosch; secretario.

El format de la publicació era quelcom que evolucionava amb el temps, igual que la regularitat de l'edició. En un primer moment es tractava del format 21x15'5 cm. Podrem observar mides lleugerament majors. A la capçalera es feia constar l'aniversari respecte de l'edició (que en el nostre cas concret abraça el període 1919-1921 i per tant des del primer dia fins al tercer aniversari de creació), el lloc, que sempre fou Buenos Aires, el mes i any, el nombre de què es tracta, el títol i el subtítol, que no deixen de ser curiosos:

*El Menorquín*

*Órgano de los hijos de Menorca  
residentes en las repúblicas del Plata*

D'altra banda, també hi consten el nom del director, el carrer on es troba la «seu» de la publicació, i l'administrador. La part inferior de la portada es troba gairebé sempre ocupada per quelcom referent a Menorca, ja sigui a través de fotografies de l'illa o d'alguns dels seus membres més destacats, com Joan Ramis i Ramis, Pere Cortès... *El Menorquín* no solia tenir més de 15 o 16 fulls.

### CONTINGUTS I MANCANCES

Pel que fa als continguts d'*El Menorquín*, hauríem d'indicar que segueix els esquemes de l'època, i especialment de les publicacions de Menorca. Podríem establir paral·lelismes amb *L'Almoína*, que també s'editava a Buenos Aires. Hi trobem un

article més o menys central, com biografies, reflexions sobre les Balears i l'Estat espanyol. En gairebé tots els casos manca una al·lusió a les necessitats de la comunitat a l'Argentina en aquest article central.

Les referències a la situació que ells vivien a l'Argentina sols es manifestava en les cartes al director, les notícies locals breus i algunes al·lusions a les festes que duia a terme la col·lectivitat menorquina, com carnivals i vetlades, on hi havia llarguíssims menús.

Els primers nombres eren formats per articles biogràfics de personatges importants a l'illa, com Joan Ramis i Ramis, que havia estat historiador, Pere Cortès Moll... les referències a l'illa de Menorca, com ja hem indicat abans, se succeïen de forma constant.

Els continguts es caracteritzen pel fet de ser fonamentalment socials. Principalment se centren en aspectes referents a les activitats dutes a terme pels menorquins a les províncies del Plata i concretament a la província de Córdoba. D'altra banda, mai no es perdé la referència de l'illa de Menorca i concretament de Ciutadella, d'on majoritàriament eren els emigrants menorquins en aquest país. La concentració al voltant d'activitats com el cant coral, el joc de cartes, les vetlades teatrals i festivitats com el carnaval eren quelcom que calia recollir a les pàgines d'*El Menorquín*.

Hi trobem a faltar, emperò, un espai en què es parli de quelcom més que la realitat social o d'esbarjo amb la qual s'enfrontava la comunitat menorquina a l'Argentina. No es deixa constància de les dificultats a què s'enfrontà la comunitat, ni els problemes que afectaven la societat argentina en conjunt.

És una publicació en què predomina un estil bucòlic, en el qual res no destorba l'aparent calma en què vivien els menorquins.

No es deixa constància de les situacions dures que tot emigrant pateix en algun moment de la seva vida.

### LA FUNCIO I UTILITAT D'EL MENORQUÍN

En el primer nombre Antoni Cursach fa una declaració d'objectius:

El Menorquín surt, quant menys un s'heu pensava, sense cap plà, encara que colca vegada en plà rallarà y anirà casi sempre des plà des Monastir, de Mahó a n'es Plá d'ets Horts, de Ciutadella, qui es una ciutat molt bella. Y hasta anirem fins a n'ets Plá de mar d'el furi, per recordar, encara que ja mos tregui gaira, aquell temps, que tan anyoram, en que soliam cantar:

si acás sentiú á di  
que dues allotas son fuitas  
ja direu que me'ls he enduitas  
a n'es Plá de mar del Furí ...  
y qu' hen vuy una per mí.

Així els propòsits no són altres que recordar l'illa que s'havia deixat enrere. Ell mateix contribuï a complir aquest objectiu fent articles sobre les diferents zones de la *Roqueta* (Menorca).

*El Menorquín* és una font vàlida d'informació sobre l'activitat duta a terme a El Plata per part de la comunitat menorquina que principalment se centra a la província de Córdoba.



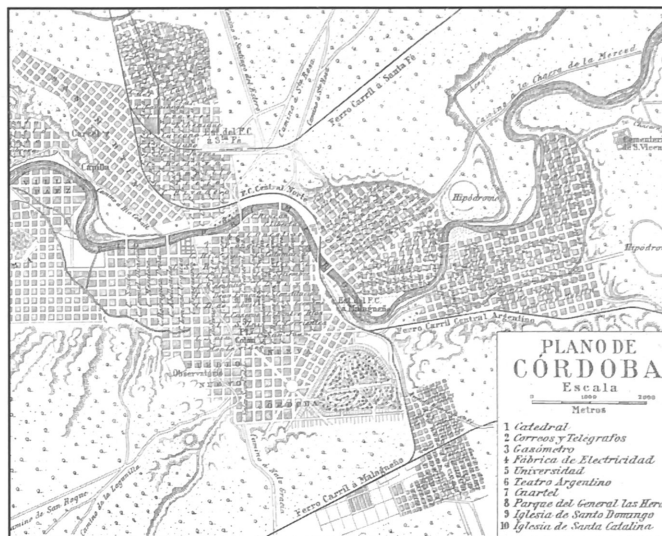
Això es pot fer a través de la secció, que surt a cada un dels seus nombres, anomenada «Ets ciutadellencs de Córdoba». En aquesta es fa al·lusió a les activitats dutes a terme per part de la col·lectivitat en l'aspecte sociocultural. Ja des d'un primer moment trobem que la resposta dels menorquins que viuen a Córdoba fou molt càlida vers *El Menorquín*:

*Orfeón Ciudadela: sociedad coral y musical. Córdoba, agosto 6 de 1919 .- Señor director del periódico El Menorquín , don Antonio Cursach - Buenos Aires. Muy estimado conciudadano: tengo el placer de dirigirme a usted, en nombre de esta comisión directiva, agradeciendo los afectuosos saludos que El Menorquín ; en su primer número, dedica a todas las sociedades y menorquinas en general. - Deseándole próspera y larga vida, le saludan con la mayor consideración y estima atentos S.S. JUAN SALORT, presidente S. Bosch; secretario.*

**CONCLUSIONS**

Conclourem afirmant que Antoni Cursach fou qui impulsà la publicació *El Menorquín*, no sols la seva creació sinó també la seva pervivència al llarg del temps. Es tracta d'una publicació marcadament menorquina, com demostra el fet que fos bilingüe, cosa que n'impossibilitava la lectura d'una part als castellanoparlants. Els temes són fonamentalment socioculturals i sempre es relacionen d'una manera o una altra amb Menorca.

Els col·laboradors era gent de cert nivell de reconeixement dins la comunitat menorquina: Joan Benejam, Francesc Camps, Antoni Cursach..., l'època que abracem a la nostra anàlisi es troba lligada a la comunitat menorquina establerta a la província argentina de Córdoba i a les entitats creades per aquesta a l'àmbit menorquí emigrat. Seria una situació equiparable a la del col·lectiu mallorquí, que comptava amb la pu-



Mapa de Córdoba (l'Argentina) a l'inici del s. XX

blicació *L'Almoína*. El format respon a una situació col·lectiva que necessita tenir un nexa amb la terra on van néixer i a la qual culturalment pertanyen. ■

*Maria del Mar Caro Mesquida*

**NOTES**

- (1) JULIÀ SEGUÍ, Gabriel (1993). *Antoni Cursach, un ciutadellenc «de cor» a l'Argentina*. Col·lecció Menorca Arreu del Món, núm. 2. Edicions Nura, Editorial SIOCA, Conselleria de Cultura, Educació i Esports del Consell Insular de Menorca. Menorca.
- (2) *Op. cit.*



**B O L L E T Í D E S U B S C R I P C I Ó**



Nom.....

Adreça.....

Població..... C.P.....

es fa subscriptor de la revista **LLUC** per l'any ..... Pagarà l'import (16,00 €) (estranger 18,00 €) per 6 números  enviant un gir postal o taló barrat

per un rebut domiciliat a Banc o Caixa.....

Oficina.....

Signatura

Núm. compte.....

Marcau amb una **X** la forma de pagament que us interessi.

Retallau i enviau aquest bolletí de subscripció a **LLUC**, apartat de correus **619, 07080 Palma (Mallorca)**, i rebreu puntualment al vostre domicili la nostra publicació bimestral.

■ MAGDALENA GENOVRT RAPADO  
CATALINA BARCELÓ SASTRE



## L'emigració a Mallorca: El cas de Montuïri (1898-1970)

**D**es de l'any 1815 fins a mitjan segle XX més de cinquanta milions d'europaus abandonaren els seus països d'origen. Fou un moviment de població sense precedents que afectà tant Europa com un gran nombre de països extraeuropeus. L'emigració espanyola començà tard en comparació amb els altres països europeus, agafà força a final del segle XIX i va tenir l'auge durant la primera meitat del segle XX.

L'emigració ha estat un dels fenòmens més interessants de la nostra terra des de final del segle XIX fins a mitjan segle XX. El corrent emigratori balear es va dirigir sobretot a tres zones: L'Amèrica Llatina, França i Algèria. Els països americans que acolliren més emigrants de les Balears foren l'Argentina, Cuba, Puerto Rico, l'Uruguai, Xile, Veneçuela, la República Dominicana, el Brasil i Mèxic i, a una escala molt inferior, Hondures, Colòmbia i el Paraguai.<sup>1</sup>

A l'article següent intentam presentar els trets definidors de l'emigració de Montuïri entre 1898 i 1970.<sup>2</sup> Hem realitzat el nostre estudi a partir de les dades extretes dels padrons del 1898 al 1970, de les fonts orals i de les escrites, i hem realitzat un recompte aproximat dels montuïrers que deixaren el seu poble.

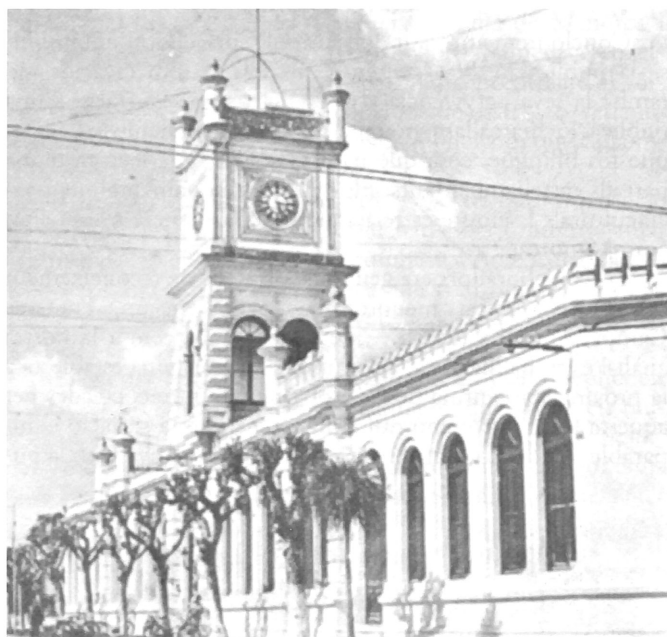
Montuïri és un petit poble d'uns 40,39 Km<sup>2</sup> situat al Pla de Mallorca. Una part important de la seva població de dret entre 1898 i 1970 va emigrar, principalment cap a l'Amèrica Llatina.

### CAUSES

Tot un conjunt de factors que a continuació exposarem provocaren que els mallorquins, i entre ells els montuïrers, emigrassin cap a altres països i deixassin els seus pobles d'origen.

En primer lloc, la situació econòmica de Montuïri, i en general de Mallorca, provocà el desig d'anar a països on les condicions econòmiques fossin més bones. Les condicions econòmiques del final del segle XIX, del primer terç del segle XX i del segon terç del segle XX varen tenir un paper fonamental en el procés emigratori.

La pèrdua de les darreres colònies d'Ultramar el 1898, l'aparició de la fil·loxera el 1891 i el fort creixement demogràfic de final del segle XIX, que no va modificar les estructures arcaïques, provocaren una situació crítica a la Mallorca de final del segle XIX; molts d'agricultors s'arruïnaren i la indústria



L'Argentina. San Pedro

s'enfonsà. Aquesta crisi deixà sense feina un gran contingent de població i afectà sobretot els petits propietaris i els jornalers.

La situació crítica que vivia Mallorca a final del segle XIX es va manifestar a glosses i cançons de l'època.

Se'n van!!<sup>3</sup>

Mallorca desgraciada  
heu es sempre heu serà  
perqu'alguns seños qu'hey há  
nomes nos cerquen llevá  
sa pell que Deu mos ha dada.

y ni ha una grapada  
ben dignes de criticà,  
perque no volen doná  
feyne a nes trebayadós,  
sabeu qu'es de llastimós  
s'home havé de dejuná.  
y si es que vulgui menja

haversen d'anar a cercar  
feina a terreno estranjé,  
y una casa que té  
haverle d'abandoná!!

A Pollensa passen ja  
de mil que són anats  
perque estan desesperats  
sense feina ni menjá  
y un altre mal hi ha  
qui ja estan apareyats  
en poré per á partir  
y si tots heu fan així  
tot Pollensa fojirá;

sen van jent de Cauviá  
de Felanit de Porreres,  
d'Alaró i de Sancelles  
d'Andraitx i d'es Capdellà.

La situació econòmica entre 1906 i 1912 no va millorar gaire, ja que els salaris eren molt baixos. En aquests anys els pobles de Mallorca enviaren informes al cap d'Estadística de les Balears sobre la situació dels salaris.<sup>4</sup> El salari diari d'un home no solia passar de tres pessetes, sobretot en els pobles de l'interior de Mallorca, entre els quals hi ha Montuïri. El problema dels salaris baixos va persistir, ja que el 1924<sup>5</sup> a la vila de Montuïri el 92,24% dels salaris eren inferiors a cinc pessetes diàries.

Durant el primer terç del segle XX la situació econòmica a Montuïri era bastant greu, fet que constaten les fonts orals:

*El meu pare va anar a l'Havana a finals dels anys vint. Quan se'n va anar a Cuba ja estava casat i tenia quatre fills. Se'n va anar perquè aquí no hi havia molts de diners.<sup>6</sup>*

*Va decidir anar-se'n perquè aquí guanyava molt poc i per veure si guanyaria més diners.<sup>7</sup>*

La situació de la vila després de la Guerra Civil espanyola també va ser molt dolenta. Els primers anys de la postguerra es caracteritzaren per la manca d'articles de primera necessitat, la pujada dels preus i l'obligació d'entregar part de la collita de blat al govern franquista. Aquestes condicions feren que alguns montuïrers deixassin la vila.

*Hi havia molt mala situació per Montuïri con a conseqüència del Moviment. Fou un dels motius que em feren emigrar.<sup>8</sup>*

*Abans d'anar-me'n feia de pagès. Si per aquí haguera anat bé no me n'hauria anat. Anava molt malament. Jo estava d'admitger amb mon pare i sols em servia per menjar.<sup>9</sup>*

*Els difícils anys quaranta! Els temps eren durs. T'esclataves de fer feina i els doblers no retien. Amb la meua dona prengueren la decisió d'anar-nos a l'Argentina, com molts d'altres.<sup>10</sup>*

En segon lloc, alguns joves deixaren Montuïri per evitar fer el servei militar, però aquests motiu per deixar l'illa de Mallorca és més típic de l'emigració anterior als anys quaranta dels segle XX.

*El meu tio, en Miquel Gomila Garcies, se'n va anar a Cuba el 1914. [...] Se'n va anar per no haver de fer el servei militar.<sup>11</sup>*



Entrada al port de L'Havana (Cuba)

*El tio Toni se'n va anar el 1928 i tenia devuit anys. Se'n va anar amb el passaport del seu germà Macià. Se'n va anar d'estraperlo, ja que no havia fet el servici i no se'n podia anar.<sup>12</sup>*

En tercer lloc, un conjunt de factors polítics, socials i psicològics, configurats per la insatisfacció, la necessitat de millora i el mite de «fer les Amèriques», feren que alguns montuïrers emigrassin.

*Se'n varen anar per veure si farien fortuna allà. Aquí ells estaven bé, tenien feina i marxaven bé.<sup>13</sup>*

*Perquè en aquell temps tothom se n'anava a Amèrica a guanyar doblers, uns a Veneçuela, altres a l'Argentina.<sup>14</sup>*

En el procés emigratori varen tenir un paper fonamental la vinculació dels àmbits emissors amb els espais receptors dels emigrants. Factors com l'amistat, pertànyer a una mateixa zona o els vincles familiars fan que puguem parlar de xarxes migratòries que determinaren els llocs d'assentament a Ultramar.<sup>15</sup> En el cas de Montuïri es veu perfectament el funcionament de les xarxes migratòries, que fins i tot perduraren durant dècades.

*La meua germana major, na Catalina, el seu home, en Jaume Gomila, i els seus dos fills, en Miquel i na Margalida, se n'anaren a l'Argentina cap a l'any 1927/1928. [...] Jo tenia una germana allà i vaig anar-me'n, ja era casat, era l'any 1951.<sup>16</sup>*

*En aquell llunyà indret no tenien metge i aquests montuïrers convidaren a anar-hi per establir-se allà un jove metge montuïrer que havia acabat la carrera de Medicina, en Joan Martorell, de can Rei.<sup>17</sup>*

*El que se'n va anar primer a Bons Aires fou el tio Francesc i, després de casar-se per poders amb una al-lota catalana que vivia a Palma, va enviar a demanar el seu germà petit, en Sebastià, que sols tenia catorze anys, i la seva germana major, na Maria.<sup>18</sup>*



Maracaibo (Veneçuela)

### ETAPA DE 1898-1940

El gruix de l'emigració de Montuïri es va concentrar en aquesta fase, coincidint amb la política d'immigració repobladora per part dels països llatinoamericans. L'emigració de final del segle XIX i de les primeres dècades del XX va tenir una finalitat repobladora i fou massiva.

Els montuïrers es dirigiren principalment a l'Argentina (142 emigrants), malgrat que Cuba (27 emigrants) també va rebre un important nombre de montuïrers, però en una proporció molt més reduïda que en el cas argentí. Uns altres països sud-americans com Panamà (vuit emigrants) i Xile (tres emigrants) tengueren un paper molt secundari com a llocs de destí.

Durant aquesta fase els emigrants que anaren a l'Argentina s'establiren sobretot a dues províncies: Mendoza i Buenos Aires. Molts de montuïrers es dedicaren a les tasques agrícoles a l'Argentina, però també a les tasques comercials i industrials.

*Treballàvem per encàrrecs de les que eren considerades les millors i més famoses sabateries de la capital.*<sup>19</sup>

*A l'agricultura, conreàvem terra. Jo anava a escola.*<sup>20</sup>

Cuba fou el segon lloc de destí que més montuïrers rebé entre 1898-1940, els quals s'establiren bàsicament a l'Havana. Molts es dedicaren a activitats relacionades amb el sector serveis.

*Però quan va arribar va començar a tallar canya. [...] Es varen casar i es varen establir a Cuatro Caminos (l'Havana) i va començar a fer feina pel seu compte de sabater.*<sup>21</sup>

*Va viure quinze anys a Cuba, on va treballar de fuster i de cobrador de tramvies.*<sup>22</sup>

*Aquí feia de marger i allà de picapedrer per a una empresa de Cuba.*<sup>23</sup>

En aquesta fase la majoria dels emigrants (74,65%) se'n anaren amb les seves famílies a la recerca d'una situació econòmica millor. Era habitual que emigrassin famílies senceres o que el cap de família, un cop aconseguia un cert nivell econòmic, cridàs la seva família. Aquesta situació es va donar bàsicament a l'Argentina, però també es va observar en menor mesura en el cas de Cuba i Panamà.

El corrent emigratori montuïrer es va caracteritzar per un cert predomini masculí (66,98%), però la proporció varia segons els països. L'Argentina fou el país llatinoamericà que més dones va rebre, mentre que els homes diversificaven més els seus llocs de destí, entre els quals destaquen l'Argentina i Cuba. Cuba fou el país que presenta la major proporció d'homes, ja que es tractava la majoria de vegades d'una emigració temporal. L'emigrant treballava uns quants d'anys a Cuba i llavors tornava a Mallorca.

Aquesta important presència de dones es va deure al fet que l'emigració montuïrera a l'Argentina tenia una important presència de grups familiars, fet que es manifesta a les fonts orals:

*Aquest quan va tornar de Cuba s'endugué la meua germana i els seus dos fills a Bons Aires capital.*<sup>24</sup>

*A inicis del segle XX, [...] els seus pares embarcaren cap a l'Argentina, duent-se amb ells sis fills de molt poca edat.*<sup>25</sup>

La presència dels grups familiars també es manifesta amb un nombre important de nins entre els emigrants, un 22,77%. L'Argentina fou el país que més nins va rebre a causa de la importància dels grups familiars, mentre que Cuba fou el destí que en va rebre més pocs perquè la majoria d'emigrants eren homes adults que hi anaven uns quants d'anys i llavors tornaven al poble. Això no obstant, el gruix dels emigrants montuïrers es concentrava en els grups més actius econòmicament, és a dir, entre 15 i 55 anys.

La majoria dels emigrants montuïrers eren fadrins però l'estat civil varia segons el sexe. Per tant, la majoria dels homes eren fadrins, mentre que entre les dones predominaven les casades o eren infants que acompanyaven els seus pares. Molts d'homes fadrins, una vegada que aconseguien certs recursos, tornaven a Mallorca per casar-se o es casaven per poders amb una al·lota que havien deixat a Montuïri. Aquest fet també el tenim documentat a través de les fonts orals:

*Primer se'n va anar ell un any abans que jo, el desembre de 1952, i jo, després de casar-me per poders, el gener de 1954.*<sup>26</sup>

*Na Francisca Bauzà Mayol es va casar per poders amb un petrer, n'Andreu Caldentey Mestre, que havia emigrat a Caracas. Llavors ella també hi anà.*<sup>27</sup>

Els montuïrers, si no es podien casar amb mallorquines, ho feien sobretot amb espanyoles, italianes o amb dones de col·lectivitats que compartien el mateix espai que els montuïrers.<sup>28</sup>

*Gabriel Manera Garau es va casar amb Maria Pardo Pernas d'Orense a Cuba.*

*Pere Miralles Nicolau es va casar amb Amanda de Madrid a l'Argentina.*

*Gabriel Mayol Garau es va casar amb Nuncia Regina d'Itàlia a l'Argentina.*

Gran part dels montuïrers que emigraren entre 1898-1940 es dedicaven a l'agricultura (35,92%), però també n'hi havia de dedicats a activitats artesanies i industrials (10%) i a comercials/transportistes (5,71%), mentre que les dones solien dedicar-se a les feines de la casa.

L'Argentina fou el país que més agricultors va rebre, mentre que Cuba en presenta més pocs; a Cuba el nombre de pro-

fessionals industrials o artesans fou major que en el cas argentí. Quant a les activitats artesanies i industrials, destaca la presència de sabaters, forners i picapedrers.

La majoria dels emigrants montuïrers sabien llegir i escriure, ja que sols un 8,89% eren analfabets. Les proporcions d'alfabetització variaven segons el destí, a l'Argentina hi ha més pocs analfabets (5,63%) que a Cuba (29,63%). El grau d'analfabetisme dels emigrants montuïrers va ser major en aquesta fase que a la de 1941-1970.

### ETAPA DE 1941-1970

A partir dels anys quaranta del segle XX l'emigració a l'Amèrica Llatina té un caràcter econòmic. L'Amèrica Llatina de la postguerra havia modificat la seva política immigratòria: el nombre d'immigrants es va restringir i se seleccionaven els grups que per la seva professió contribuïssin al desenvolupament econòmic i social dels països receptors. L'Amèrica Llatina ja no necessitava aquella antiga emigració massiva i heterogènia, sinó certs tipus d'emigrants: camperols, obrers industrials i, en general, mà d'obra qualificada. Aquest caràcter selectiu de la immigració motivà que el corrent migratori montuïrer no fos tan intens com durant les primeres dècades del segle XX.

En aquesta fase l'Argentina va perdre la seva posició principal com a lloc de destí dels emigrants montuïrers, ja que Veneçuela va prendre molta de força. Per contra, Cuba deixà de ser un lloc habitual de destí, mentre que no es constata emigració cap a Xile i Panamà, però sí cap al Brasil.

L'emigració cap a l'Argentina va disminuir molt respecte de la fase anterior, i passà de 142 emigrants montuïrers a 23. A més, els emigrants se centraran bàsicament a Buenos Aires. Els montuïrers es dedicaren a tota casta d'activitats econòmiques: agrícoles, comercials i industrials.

*Vaig començar fent de podador de melicotoners i pruneres. Prest vaig dominar l'ofici. Guanyava molt. Als vuit anys d'aquest treball, amb els estalvis i ajuda estatal vaig comprar vint-i-cinc quarterades, on vaig plantar 7.000 melicotoners.<sup>29</sup>*

*Vaig fer de picapedrer. En aquell temps es demanava gent.<sup>30</sup>*

*Per allà també va fer de barber, era molt curiós.<sup>31</sup>*

L'emigració cap a Cuba es va reduir dràsticament; a més, alguns dels qui s'hi havien instal·lat fugiren quan pujà Fidel Castro.

*Cap a la dècada dels cinquanta amb la revolució de Fidel Castro, la filla d'en Miquel i el seu gendre varen fugir cap a Miami. [...] Deixaren Cuba amb unes pateres i se'n dugueren lo posat.<sup>32</sup>*

*S'havia imposat el règim d'aquest barbut que tenim allà. [...] Hi vaig estar quasi dos anys amb ell. Però quan vaig poder sortir, me'n vaig anar cap als Estats Units.<sup>33</sup>*

L'emigració montuïrera al Brasil es va centrar a la fase de 1941-1970 i es dirigí principalment a Rio de Janeiro. El Brasil fou un país molt secundari com a lloc de destí dels montuïrers, ja que entre 1941-1970 l'emigració a l'Amèrica Llatina se centrà a Veneçuela i a l'Argentina.



Paraguai

*En Sebastià Llebre va venir a cercar-me al port i em va dur allà on estava ell a Campo Grande, un barri de Rio de Janeiro.<sup>34</sup>*

*A Rio de Janeiro. Érem dos montuïrers: en Rafel Bauzà Rafella i jo. I allà encara hi trobàrem en Pep Gelat.<sup>35</sup>*

Els montuïrers al Brasil es dedicaren a diferents tasques, com les agrícoles i les industrials/comercials.

*Vaig fer feina de lo que sortia: vaig treballar a l'agricultura, a la selva, a la ramaderia, a les plantacions de cafè, fent un pont damunt un riu.<sup>36</sup>*

*A una fàbrica de mobles de superluxe anomenada Standar Electrica. [...] Eren setanta oficials i n'hi havia d'allò més variat: escultors, polidors, delineants.<sup>37</sup>*

*Entrà a l'empresa Ultragaz i tot d'una feia botelles netes i els vespres estudiava màrqueting. [...] Mentrestant, i sense moure's de l'empresa Ultragaz, anà pujant d'escalafó fins arribar a la màxima categoria. Al mateix temps i amb un altre accionista muntà a Rio una agència de viatges a la qual posà per nom Montuïri, denominació que encara persisteix.<sup>38</sup>*

Veneçuela junt i l'Argentina foren els països llatinoamericans que concentraren la major part dels emigrants montuïrers a la fase 1941-1970. Aquest corrent cap a Veneçuela es va centrar sobretot entre 1851 i 1960. La majoria dels montuïrers s'instal·laren a Caracas, malgrat que sols va ser per uns quants d'anys, ja que la majoria tornaven a Montuïri. Les activitats



Carabobo (Veneçuela)

més importants que realitzaren els mallorquins foren el treball de la pell, la construcció, obres públiques, serveis i en el camp.

*Quan vaig arribar em varen oferir feina dins la selva, on vaig treballar tres mesos. [...] Llavors vaig trobar feina de picapedrer i feia ponts, carreteres.<sup>39</sup>*

*El meu home feia sabates de goma a ca nostra per a una fàbrica de Veneçuela, però el senyor de la fàbrica era de Palma. [...] Jo feia la finca de pisos neta (els corredors, l'escala i els servicis) i a canvi teníem casa franca.<sup>40</sup>*

*Quan va arribar allà va fer de fuster, després va fer feina en una barberia que era d'un mallorquí i després va muntar una barberia pel seu compte el 1955.<sup>41</sup>*

L'emigració d'aquesta fase solia ser temporal, és a dir, els emigrants es dirigien als països de destí amb l'objectiu de fer fortuna i després tornaven als seus pobles. Per tant, es tractava d'una emigració destinada a millorar la situació econòmica. Els homes casats emigraven i deixaven les seves famílies al poble, bàsicament els que anaven a Veneçuela. Com a conseqüència d'aquest fet es va donar una disminució de la presència femenina en el procés emigratori, que fou paral·lela a la reducció dels nuclis familiars.

*Aquí hi havia poc que guanyar, s'acabava la feina. [...] Vaig deixar la meua dona i el meu fill de tres anys.<sup>42</sup>*

*Cada quinze dies escrivia cartes a la meua dona i li enviava diners cada dos o tres mesos.<sup>43</sup>*

Les dones que emigraren amb les seves famílies es dirigien principalment a Veneçuela i l'Argentina. D'altra banda, els homes anaren sobretot a l'Argentina i a Veneçuela, però també al Brasil.

En aquesta fase entre 1941-1970 el nombre de nins emigrats també va disminuir considerablement respecte de la fase anterior i passà d'un 22,77% (1898-1940) a un 9,43% (1941-1970) com a conseqüència de la reducció dels nuclis

familiars. L'Argentina fou el país que més nins va rebre, perquè els grups familiars en aquest país encara eren importants. En canvi, l'emigració de nins a Cuba i Veneçuela fou molt minoritària, perquè els que es dirigien en aquests països eren sobretot homes adults que hi anaven a fer feina durant uns anys i després tornaven al seu poble.

A la fase 1941-1970 el nombre de montuïrers que es dedicaven a les tasques agrícoles abans d'emigrar va créixer, ja que suposaven el 46,68%. També va augmentar el grup dedicat a les tasques artesanes i industrials, que representaven el 25,53% dels emigrants, mentre que les activitats comercials i de transport creïen lleugerament, ja que passaren d'un 5,71% a un 6,38%. Com a conseqüència del descens de l'emigració femenina, els individus dedicats a les tasques de la casa passaren d'un 28,87% a un 19,15%.

L'Argentina i Veneçuela foren els països que més agricultors varen rebre. Els artesans i industrials no eren gaire nombrosos a l'Argentina; en canvi, aquest grup va predominar a Veneçuela i al Brasil. Quant a les activitats artesanes i industrials, destaca la presència de picapedrers, fusters i barbers i, en menor mesura, comptables i sabaters.

La major part dels emigrants que anaven a l'Amèrica Llatina sabien escriure i llegir i sols un 3,77% eren analfabets.

#### RETURNS TEMPORALS I PERMANENTS

Molts de montuïrers s'hi varen quedar per sempre, mentre d'altres tornaren al seu lloc d'origen amb pocs guanys o amb estalvis, però carregats de records i de vivències.

Actualment trobam nombrosos grups de montuïrers o descendents seus establerts sobretot a l'Argentina i, en menor mesura, a Cuba, Veneçuela, Xile i Panamà. A l'Argentina els descendents dels montuïrers o els mateixos montuïrers es troben sobretot a les províncies de Mendoza i de Buenos Aires. Això ens ho confirmen les fons orals i escrites:

*Ara en aquests moments tenc dues germanes a Bons Aires, na Bàrbara i na Catalina. Na Bàrbara té 78 anys i na Catalina té 98 anys.<sup>44</sup>*

*El tio Biel estava a la part de Bahía Blanca i el tio Toni estava a Mendoza. [...] Encara tenc contacte amb els cosins.<sup>45</sup>*

La situació dels montuïrers que quedaren a L'Amèrica Llatina fou diversa i només alguns aconseguiren tenir una petita fortuna. Malgrat tot, alguns montuïrers aconseguiren tenir propietats:

*Allí varen comprar una casa, però després en trobaren una de més bona. Van comprar-la i l'arreglaren. Hi feren tres departaments a baix que els tenen llogats i ells viuen damunt.<sup>46</sup>*

*Els tios compraren finques. El tio Toni va comprar una gran finca, però més tard la va vendre a l'Estat i va guanyar molts diners.<sup>47</sup>*

La situació dels montuïrers retornats fou diversa, alguns tornaren amb les mans buides i uns altres amb pocs guanys o amb estalvis.

*Fou una experiència, però de diners no en vaig fer cap. No vol dir que si hagués quedat més temps no n'hagués fets.<sup>48</sup>*

*Per allà vaig fer quatre diners i vàrem poder comprar una moto, unes quantes terres i un solar.*<sup>49</sup>

Els motius dels retorns foren diversos i variats: personals, climàtics, econòmics...

*Vaig tornar perquè mon pare em va dir que si no venia no importava que tornàs.*<sup>50</sup>

*A Cuba hi estigué poc temps, ja que emmalaltí degut a unes febres pròpies de la zona, la febre groga, que l'obligaren a tornar. Mentre que a l'Argentina hi romangué més temps, aproximadament un any i mig, i la fortuna l'acompanyà fins que una crisi econòmica molt forta el feu tornar.*<sup>51</sup>

Malgrat les causes personals, en general tots opten per tornar quan la situació a l'Amèrica Llatina empitjora i paral·lelament millora la de Mallorca.

Els montuïrers que han quedat a l'Amèrica Llatina mai no han oblidat les seves arrels i, a més, han transmès la seva estimació per Mallorca als seus descendents. Els montuïrers i els seus descendents han mantingut el contacte amb els familiars i amics que deixaren a Montuïri. Moltes de vegades els emigrants illencs que quedaren allà i els seus descendents solen tornar a visitar els pobles d'origen per veure els familiars i amics que deixaren a l'illa.

*Ara fa uns dos o tres anys va venir amb altres mallorquins a Mallorca.*<sup>52</sup>

*Els tios no tornaren mai més. [...] Encara tenc contacte amb els cosins. Va venir una cosina fa poc de Pedro Duro.*<sup>53</sup> ■

**Magdalena Genovart Rapado**  
**Catalina Barceló Sastre**

## NOTES

(1) SERRA BUSQUETS, S. *L'emigració de les Illes Balears a Amèrica*. Comunicació presentada al Congrés Internacional d'Estudis Històrics «Les Illes Balears i Amèrica». Volum III. Palma. Gener de 1992. Institut d'Estudis Balearics.

(2) L'anàlisi es dividirà en dues fases: 1898-1940 i 1941-1970, que responen a l'estructura dels padrons, una de les nostres fonts principals.

(3) AGUILÓ I SERENA, J. *Se'n van!* Imp. de J. Colomar, Palma, 1889.

(4) *Indicis del cost de vida 1906-1912*, dins Institut Nacional d'Estadística, ARM, caixa 288.

(5) Padró d'habitants de Montuïri, 1924. Arxiu Municipal de Montuïri, caixa 323.

(6) Entrevista a Onofre Gomila Gomila, Montuïri, gener del 2001.

(7) Entrevista a Antònia Cerdà Pizà, Montuïri, març del 2001.

(8) Entrevista a Miquel Sastre Mayol, Montuïri, febrer del 2001.

(9) Entrevista a Antoni Mesquida Sastre, Montuïri, febrer del 2001.

(10) ARBONA, O. «Gabriel Rigo Fiol viu a l'Argentina des de 1943», dins *Bona Pau*, núm. 531, Montuïri, juliol 1999.

(11) Entrevista a Margalida Noguera Gomila, Montuïri, febrer del 2001.

(12) Entrevista a Joan Mayol Verger, Montuïri, abril del 2001.

(13) Entrevista a Margalida Cerdà Miralles, Montuïri, gener del 2001.

(14) ARBONA, O. «Bartomeu Gomila Mesquida Saig», dins *Bona Pau*, núm. 477, pàg. 14-15, Montuïri, novembre 1992.

(15) JOFRE CABELLO, A. *Así emigraron los balears a la Argentina*. Govern Balear, Conselleria de Presidència, Palma, 1997.

(16) Entrevista a Miquel Sastre Mayol, Montuïri, febrer del 2001.

(17) ARBONA, O. «Aina Maria Oliver Sastre de Meià», dins *Bona Pau*, núm. 491, pàg. 20-21, Montuïri, gener 1994.

(18) Entrevista a Margalida Cerdà Barceló, Montuïri, gener del 2001.

(19) MAS, G. «Rafel Pocoví Gomila Andrew», dins *Bona Pau*, núm. 568, pàg. 18-19, Montuïri, juny 2000.

(20) ARBONA MARTORELL, G. «Joana Cloquell Fiol Juanita Xigalaw», dins *Bona Pau*, núm. 478, pàg. 18-19, Montuïri, gener 1993.



El president Juan Vicente Gómez i el seu seguici a Caracas (Veneçuela)

(21) Entrevista a Margalida Noguera Gomila, Montuïri, febrer del 2001.

(22) ARBONA, O. «Jaume Mas Bunyola Noto», dins *Bona Pau*, núm. 477, pàg. 14-15, Montuïri, desembre 1987.

(23) Entrevista a Onofre Gomila Gomila, Montuïri, gener del 2001.

(24) Entrevista a Miquel Sastre Mayol, Montuïri, febrer del 2001.

(25) MARTORELL ARBONA, M. «Joana Cloquell Fiol Juanita Xigalaw», dins *Bona Pau*, núm. 479, pàg. 16-17, Montuïri, gener 1993.

(26) Entrevista a Antònia Cerdà Pizà, Montuïri, març del 2001.

(27) Entrevista a Antònia Cerdà Pizà, Montuïri, març del 2001.

(28) Elaboració pròpia a partir dels padrons i fonts orals i escrites de Montuïri.

(29) ARBONA MARTORELL, M. «Gabriel Rigo Fiol viu a l'Argentina des de 1943», dins *Bona Pau*, núm. 557, pàg. 12-13, Montuïri, juliol 1999.

(30) Entrevista a Miquel Sastre Mayol, Montuïri, febrer del 2001.

(31) Entrevista a Catalina Fiol Ferrando, Montuïri, maig del 2001.

(32) Entrevista a Margalida Noguera Gomila, Montuïri, febrer del 2001.

(33) ARBONA, O. «Jaume Garau Bauzà Prats, 38 anys per Amèrica», dins *Bona Pau*, núm. 485, pàg. 16-17, Montuïri, juliol 1993.

(34) Entrevista a Rafel Bauzà Socies, Montuïri, abril del 2001.

(35) ARBONA, O. «Bartomeu Gomila Mesquida Saig», dins *Bona Pau*, núm. 477, pàg. 14-15, Montuïri, novembre 1992.

(36) Entrevista a Rafel Bauzà Socies, Montuïri, abril del 2001.

(37) ARBONA, O. «Bartomeu Gomila Mesquida Saig», dins *Bona Pau*, núm. 477, pàg. 14-15, Montuïri, novembre 1992.

(38) ARBONA, O. «Damià Sunyer Sampol», dins *Bona Pau*, núm. 443, pàg. 16-18, Montuïri, octubre 1990.

(39) Entrevista a Guillem Miralles Lladó, Montuïri, gener del 2001.

(40) Entrevista a Antònia Pizà Nicolau, Montuïri, febrer del 2001.

(41) Entrevista a Antònia Cerdà Pizà, Montuïri, març del 2001.

(42) Entrevista a Guillem Miralles Lladó, Montuïri, gener del 2001.

(43) Entrevista a Antoni Mesquida Sastre, Montuïri, febrer del 2001.

(44) Entrevista a Miquel Sastre Mayol, Montuïri, febrer del 2001.

(45) Entrevista a Joan Mayol Verger, Montuïri, abril del 2001.

(46) Entrevista a Margalida Cerdà Miralles, Montuïri, gener del 2001.

(47) Entrevista a Joan Mayol Verger, Montuïri, abril del 2001.

(48) Entrevista a Joan Miralles Servera, Montuïri, març del 2001.

(49) Entrevista a Guillem Miralles Lladó, Montuïri, gener del 2001.

(50) Entrevista a Joan Miralles Servera, Montuïri, març del 2001.

(51) «Bibliografia de Bonaventura Roca Mayol», dins *Bona Pau*, Montuïri, abril 1998.

(52) Entrevista a Margalida Cerdà Miralles, Montuïri, maig del 2001.

(53) Entrevista a Joan Mayol Verger, Montuïri, abril del 2001.

■ MONTserrat CASASNOVAS STOBART  
MAGDALENA GENOVART RAPADO



# L'Associacionisme llatinoamericà a Mallorca

## INTRODUCCIÓ

**E**n el context d'una anàlisi de la immigració llatinoamericana a les Balears, l'estudi de les associacions creades per iniciativa dels mateixos immigrants és un aspecte bàsic per comprendre més bé el fenomen de la immigració i la seva integració a l'àmbit balear.

L'associacionisme entre estrangers no és un fenomen nou a les Illes, sinó que es pot remuntar fins als anys cinquanta del segle passat. També s'observa una certa continuïtat a les activitats d'aquestes associacions. Les primeres associacions que es troben encara en actiu es remunten a l'any 1956, quan es dona d'alta el Club Holandés de Mallorca. Dos anys més tard es donaria d'alta el British American Club de Mallorca. En els anys setanta s'observa un increment notable en el nombre d'associacions formades per immigrants, encara que la gran explosió d'associacions no es donarà fins als anys vuitanta i noranta. La majoria s'establiran a l'illa de Mallorca, concretament a Palma, encara que també n'hi ha a Menorca i a Eivissa.

La primera associació, encara en actiu, que es dona d'alta a l'illa de Menorca és la Menorquina de Habla Inglesa, que es forma el 1981 en el municipi de Maó quan ja hi havia a Mallorca almenys deu associacions constituïdes. A Eivissa, en el municipi del mateix nom, es formaria Alianza Francesa de Ibiza el 1983. Tres anys més tard es formaria una altra associació, Tertulia Cultural Germano Ibicenca, a Eivissa, però ara a la localitat de Sant Agustí, en el municipi de Sant Josep de la Talaia.

A Mallorca, fins l'any 1988 totes les associacions s'havien concentrat a la ciutat de Palma, a excepció del British American Club de Mallorca, establert a Son Armadams, i el Círculo Hispanoamericano de Baleares, a Cala Major i donat d'alta el 1983. No serà fins el 1988 que trobam associacions establertes en altres municipis de l'illa, com Para el Fomento del Colegio Alemán de Mallorca-Baleares, a Calvià. Posteriorment la distribució geogràfica serà més variada i trobarem associacions a Inca, Puigpunyent i Sencelles. A Menorca, la situació geogràfica serà més poc variada i la majoria d'associacions d'estrangers es concentraran a Maó i al Castell.

Actualment hi ha a les Illes seixanta associacions d'immigrants. La majoria, cinquanta-tres, concentrades a Mallorca, i la resta repartides entre Menorca, dues, i Eivissa, cinc. A For-



Asociación de Colombianos de les Illes Balears

mentera no hi ha actualment cap associació d'estrangers en actiu, encara que aquests solen pertànyer a alguna de les associacions d'Eivissa. Cal esmentar que el continent predominant entre les associacions és l'europeu, i que destaquen els oriünds de França, Alemanya i els països nòrdics. A continuació un altre grup molt nombrós és l'africà, principalment del Marroc, Ghana i el Senegal; aquest grup va tenir l'apogeu en els anys noranta.

## ASPECTES GENERALS

### Règim jurídic

Totes les associacions s'institueixen amb personalitat jurídica a partir de l'article 22 de la Constitució Espanyola vigent des del desembre de 1978 i que diu així:

#### Article 22

1. Es reconeix el dret d'associació.
2. Les associacions que cerquin finalitats o facin servir mitjans tipificats com a delictes són il·legals.
3. Les associacions emparades per aquest article hauran d'inscriure's en un registre únicament a efectes de publicitat.
4. Les activitats de les associacions només podran ser dissoltes o suspeses en virtut d'una resolució judicial motivada.



5. Es prohibeixen les associacions secretes i les de caràcter paramilitar.

Les seves activitats es regulen amb el que s'estableix a la Llei 191 d'Associacions de 24 de desembre de 1964, com també a la Llei orgànica 3/2000, d'11 de gener. Aquesta última és una modificació de la Llei orgànica 10/1995, de 23 de novembre, del Codi Penal, en matèria de lluita contra la corrupció d'agents públics estrangers en les transaccions comercials internacionals. D'igual manera, es respectaran els corresponents estatuts de cada associació.

### Administració i govern

En general, totes les associacions estan regides pels seus estatuts, reglament electoral i pels òrgans següents: una assemblea general i una junta directiva, formada per un president, un vicepresident, un secretari i un tresorer. A part també poden formar part de la junta algunes comissions o grups de treball.

L'assemblea general de socis és l'òrgan suprem de l'associació, els membres en formen part per dret propi i tots els socis estan subjectes a les resolucions que s'hi decideixin. Les facultats de l'assemblea són les següents:

#### Modificar els estatuts de l'associació.

Adoptar els acords relatius a la representació legal, gestió i defensa dels interessos dels seus membres.

Controlar l'activitat i gestió de la junta directiva.

Aprovar els pressuposts anuals de despeses i ingressos i la memòria anual de les activitats.

Elegir els membres de la junta directiva, substituir-los o destituir-los.

Establir les línies generals d'actuació que permetin complir els fins de l'associació.

Fixar les quotes que els membres de l'associació hauran de satisfer o delegar en la junta directiva aquesta facultat.

#### Dissoldre i liquidar l'associació.

La junta directiva regirà, administrerà i representarà l'associació i estarà composta principalment pel president, el vicepresident, el secretari i el tresorer, a més d'un cert nombre de vocals. En general aquesta n'és la composició, encara que pot variar segons l'associació i incloure, per exemple, diversos secretaris encarregats d'economia, cultura o esports.

#### Seràn les atribucions més comunes de la junta directiva:

Representar, dirigir i administrar l'associació, com també complir les decisions preses per l'assemblea general, d'acord amb les normes, instruccions i directrius que l'assemblea estableixi.

Prendre els acords que calgui en relació amb la comparència davant els organismes públics i exercir tota classe d'accions legals i interposar els recursos pertinents.

Proposar a l'assemblea general la defensa dels interessos de l'associació.

Proposar a l'assemblea general la defensa de l'establiment de les quotes que els membres de l'associació haurien de satisfer.

Convocar les assemblees generals i controlar que es compleixin els acords que s'hi adoptin.

Presentar el balanç i l'estat de comptes de cada exercici a l'assemblea general perquè els aprovi, i confeccionar els pressuposts de l'exercici següent.

Elaborar la memòria anual d'activitats i sotmetre-la a l'aprovació de l'assemblea general.

Portada de la publicació *Planeta Latino*, editat a Palma (2001)

Contractar els empleats que l'associació pugui tenir.

Inspeccionar la comptabilitat i preocupar-se perquè els serveis funcionin amb normalitat.

Establir grups de treball per aconseguir de manera més eficient i eficaç els fins de l'associació, i autoritzar els actes que aquests grups de treball projectin realitzar.

Nomenar els vocals de la junta directiva que hauran d'en-carregar-se de cada grup de treball, a proposta dels mateixos grups.

Portar a terme les gestions necessàries davant els organismes públics, entitats i altres persones per aconseguir:

#### Subvencions o ajudes.

L'ús de locals o edificis que puguin arribar a ser un lloc de convivència i comunicació i també un centre de recuperació ciutadana.

Quant als membres de la junta directiva, en primer lloc parlarem del president i el vicepresident. El president de l'associació també serà el president de la junta directiva. El president s'encarrega de la representació legal de l'associació per delegació de l'assemblea general i de la junta directiva, com també de la presidència dels debats tant de la junta directiva com de l'assemblea general, i de l'emissió d'un vot de qualitat decisor i en cas d'empat en la presa de decisions. El president serà substituït, en cas d'absència o malaltia, pel vicepresident.

Els membres més comuns a la junta següents són el tresorer i el secretari. El primer tindrà com a funció la custòdia i el control dels recursos de l'associació, com també l'elaboració

dels pressuposts, el balanç i la liquidació de comptes. El secretari custodiarà la documentació de l'associació, aixecarà, redactarà i signarà les actes de les reunions de l'assemblea general i la junta directiva. Les associacions també podran crear qualsevol comissió o grup de treball. La creació i constitució d'aquestes comissions o grups la plantejaran els membres de l'associació que vulguin formar-los, que explicaran a la junta directiva les activitats que s'han proposat portar a terme.

### El règim econòmic

Pel que fa als recursos econòmics, les associacions es nodriran principalment de les quotes que fixi l'assemblea general per als socis, si existeixen aquestes a les associacions, com també de les subvencions oficials o particulars i les donacions, herències o llegats. També de les rendes del patrimoni en si mateix o bé d'altres ingressos que puguin obtenir-se. Moltes d'associacions reben ajudes del Govern, principalment per a totes aquelles activitats destinades als nins. També hi ha entitats bancàries de les Illes que fan contribucions econòmiques per ajudar a desenvolupar aquestes activitats.

### Activitats

En general, les activitats de les associacions solen ser molt similars, sent la principal la de proporcionar tot tipus de serveis als socis, des d'assistència jurídica o mèdica fins a la promoció de fonts de treball. També es tracta d'informar i orientar el col·lectiu sobre els serveis assistencials, jurídics, sanitaris, etc., existents a la comunitat. Per això, l'associació mantindrà contactes amb organismes governamentals i no governamentals, sindicats i associacions que s'interessin per la problemàtica del col·lectiu immigrant. L'associació desenvoluparà així mateix un programa d'informació adreçat als immigrants amb la finalitat de fer-los conèixer els seus drets i els seus deures a l'àmbit balear.

És també una meta important de les associacions proporcionar als immigrants i a les seves famílies facilitats perquè s'integrin a les Illes. En aquest sentit, la seva meta principal és treballar especialment per a la divulgació i el coneixement de les seves diferents cultures entre els descendents dels immigrants, pensant que a partir de la consolidació de la cultura de què provenen es donarà una major i més segura integració en la comunitat balear o espanyola.

Les activitats de lúdiques, d'entreteniment, constitueixen una part important de les associacions, que pretenen una major interrelació entre pares i fills. A causa del poc temps de què els pares disposen a causa del treball, s'intenta aprofitar al màxim que els fills estiguin amb els seus pares amb la intenció que la unió familiar no es perdi.

També se solen celebrar les festivitats típiques del país d'origen, com el Dia de la Raça, el Primer de Maig o el Nadal. Són freqüents els concursos i les celebracions amb l'objectiu de recaptar diners per a ajudes i regals.

Les associacions també ajuden en altres aspectes els immigrants. Entre altres coses els ajuden i els informen respecte del mercat laboral, aspecte clau entre els immigrants. Algunes participen fins i tot a la Plataforma de la Convivència, que intenta ajudar els immigrants a través de l'oferta d'ocupació o ajudar-los a prendre confiança amb els empresaris espanyols.

### Socis

Tota persona que sol·liciti ingressar en qualitat de soci en alguna d'aquestes associacions haurà de reunir les condicions determinades en els estatuts a més dels requisits que cada associació especifiqui. Aquests requisits solen ser la necessitat de ser majors de devuit anys i tenir la nacionalitat en la qual se centra l'associació. També són admesos com socis si són pare, mare, fill, filla, espòs, esposa, germà, germana, gendre, nora, vidu, vídua, nét o néta d'algun soci.

Sovint existeix una divisió de categories entre associats entre actius i passius o participants. Els actius són els majors de devuit anys que reuneixen els requisits dels estatuts. Gaudeixen de tots els serveis i tenen dret a integrar i elegir els òrgans directius prevists. Els passius o participants són els pares, mares, cònjuges d'un soci actiu, com també els fills menors de devuit anys. Gaudeixen de tots els serveis socials però no tenen dret a intervenir a les assemblees ni ser elegits per ocupar càrrecs directius que determina l'estatut.

## ASSOCIACIONS LLATINOAMERICANES

La primera associació d'àmbit llatinoamericà que es funda a les Balears és la denominada Latinoamericana de Baleares, que sorgeix el 1983 a Palma i agrupa tots els immigrants procedents de Llatinoamèrica. L'objectiu de l'associació és agrupar de forma legal els llatinoamericans per promoure el coneixement, la difusió i la defensa dels seus drets i obligacions, i procurar una òptima integració a la comunitat que els acull facilitant el mutu coneixement i l'intercanvi entre les Balears i Llatinoamèrica.

En el mateix any es funda el Círculo Hispanoamericano de Baleares, que abasta tot el col·lectiu hispanoamericà a les Balears. En general, neix amb la mateixa intencionalitat que l'associació anterior i posa una especial atenció a l'impuls de les bones relacions entre les Balears i Iberoamèrica.

No serà fins al 1992 quan surti la primera associació específica d'una nacionalitat, en aquest cas la peruana Tarpuy, Asociación Peruana de Baleares, amb seu a Palma. Amb el nom de Tarpuy (sembla, en quítxua) es coneix una de les dues associacions de peruans que hi ha a Mallorca. Aquesta associació la constitueix el col·lectiu peruà resident i els seus familiars, com també qualsevol persona que es vegi identificada amb els principis de solidaritat i respecte als valors culturals del Perú. Els seus interessos principals se centren a aconseguir estrènyer els llaços d'amistat entre el poble balear i el poble peruà i, sobretot, a la promoció cultural i social dels immigrants peruans i les seves famílies. Aconseguir la integració a la societat local sense renunciar a la pròpia identitat.

El 1995 es constitueix la segona associació del col·lectiu peruà, Asociación Peruana de Baleares. La seva finalitat principal és la mateixa que la de Tarpuy i es especial atenció a donar a conèixer el Perú realitzant tota classe d'activitats que ajudin a enaltir els seus valors humans i culturals.

El 13 de novembre de 1997 es constitueix l'Asociación Uruguaya de Baleares. Es tracta d'una associació del col·lectiu procedent de l'Uruguai centrada a Palma. Els seus fins, entre altres, són difondre la cultura a través de la música, la dansa i la gastronomia, col·laborar en la integració dels immigrants a la comunitat balear i transmetre als descendents dels associats les tradicions i la història del seu país d'origen.

El Centro Cultural Argentino Martín Fierro, constituït el 1998, és la primera associació argentina creada a les Balears amb plena personalitat jurídica i amb seu a Palma. Les seves característiques repeteixen a grans trets el que ja s'ha esmentat per a les anteriors associacions. En destaca l'objectiu d'agrupar de forma legal els argentins per promoure el coneixement i la difusió de la cultura argentina, en tots els seus aspectes.

La primera associació composta pel col·lectiu equatorià es va constituir a Palma l'any 2000 i es tracta d'AEV, Asociación de Ecuatorianos Velasco Ibarra. Els seus objectius, són entre altres, defensar els drets de les persones, l'assistència a tots els nivells als immigrants equatorians que ho necessitin i promoure la integració dels membres de l'associació en el context laboral, social i cultural de la comunitat de les Illes Balears.

En aquest mateix any es torna a fundar una associació de caràcter multinacional, dirigida a tot el col·lectiu hispanoamericà, denominada Centro Hispanoamericano de Balears. Igual que les primeres associacions d'aquest tipus, els seus fins són la difusió, promoció i defensa de la seva cultura i el seus costums, com també l'ajuda a la integració a la societat balear dels immigrants hispanoamericans.

En total hi ha vuit associacions amb vinculacions llatinoamericanes, segons el Registre d'Entitats Jurídiques. No obstant això, caldrà afegir-ne una altra de recent creació, que seria l'Asociación de Colombianos en Balears. Els seus objectius principals són, igual que les altres, informar i assessorar sobre la integració, els seus tràmits i requisits; orientar cap als serveis d'assistència social, jurídics, sanitaris, educatius, habitatge, culturals i d'oci, etc., i impulsar accions educatives que facilitin un ambient participatiu necessari en l'adequada i positiva integració amb la cultura local, il·lenca, balear i nacional.

## CONCLUSIONS

Totes les associacions que hi ha a les Balears i a Mallorca i que fan referència al món llatinoamericà solen seguir, en general, un patró molt homogeni. La majoria té entre els objectius principals ajudar a la integració de l'immigrant a la comunitat balear, però també fomentar la cooperació i l'entesa entre els integrants de la mateixa col·lectivitat. També són una font d'ajuda per orientar i assessorar els immigrants a les Illes. Els informen sobre temes tan variats com el jurídic, social, sanitari, educatiu, habitatge, d'oci, etc. Però, principalment, cerquen integrar els immigrants en el món laboral, no només informant-los de les seves possibilitats sinó també ajudant-lo en la seva formació. D'altra banda, es tracta de potenciar la interrelació entre els membres de la mateixa comunitat, entre pares i fills, que amb l'arribada al món laboral, van perdre els llaços familiars i els costums que l'associació intenta recuperar i fomentar.

També es promou no únicament la integració a la comunitat de les Balears sinó també mantenir vius els signes culturals i identificadors de la seva nacionalitat d'origen. Se celebren les mateixes festes, s'organitzen menjades amb gastronomia típica, es fomenta el contacte amb el país no només a través de viatges o contactes, sinó també a través de la premsa, ràdio, televisió i internet. S'intenta difondre especialment els costums i les característiques pròpies.

Entre les activitats de les associacions, moltes se solen dirigir especialment als nins, amb acampades, festes..., perquè es



Asociación Peruana de Balears "Tarduy"

diverteixin i s'integrin al país sense oblidar les seves arrels. També són freqüents les activitats esportives i culturals.

Quant a la composició de les associacions, la majoria estan compostes per una assemblea general i junta o comissió directiva. L'assemblea és l'organisme màxim de l'associació i es reuneix freqüentment de manera anual. La junta directiva sol variar de composició segons l'associació, però en general es manté amb un president, vicepresident, tresorer i secretari general. De vegades hi ha vocals o secretaris encarregats de funcions específiques.

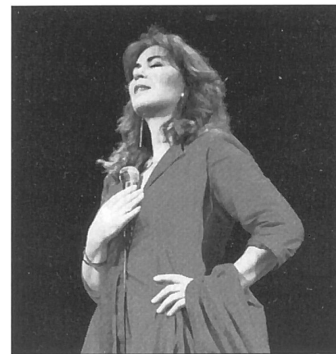
Per ser-ne soci cal complir una sèrie de requisits. El principal és ser d'algun país llatinoamericà, encara que no és un requisit bàsic. Els espanyols sempre en poden arribar a ser membres si justifiquen la seva relació amb el país o almenys simpatitzen amb els llatinoamericans. Normalment, es demana una edat mínima de devuit anys per poder participar-hi i ser-ne membre actiu. Encara que això no exclou que els nins puguin entrar a les associacions i participar de les seves activitats, encara que sense participació activa. En general, s'ha de pagar una quota mensual per ser-ne soci, encara que aquesta no sol ser gaire alta. Algunes associacions no cobren quotes i se sustenten econòmicament del que els donen organismes bancaris o el Govern. Les associacions de les Illes realitzen una important activitat que cerca principalment la participació tant de llatinoamericans com d'espanyols per contribuir a estretxar els llaços d'amistat entre la població d'ambdues comunitats. D'aquesta manera, es promou la convivència pacífica i s'evita la marginació i el rebuig.

## FONTS

A l'hora de realitzar l'anàlisi ens hem centrat en els estatuts de les associacions i en entrevistes orals a part dels membres de les diferents entitats. Això no obstant, no hem pogut contactar amb totes per la falta d'informació existent en els organismes oficials referents a aquest tipus d'associacions. El diari *Planeta Latino* ha estat també una font d'informació complementària, ja que ofereix una anàlisi de les diferents associacions i entrevistes a alguns dels seus màxims organitzadors. ■

Montserrat Casanovas Stobart  
Magdalena Genovart Rapado

■ PERE SANTANDREU



# Ara els jardins hi són com músiques

## Conversa amb Maria del Mar Bonet

**S**ense ser cap afirmació desmesurada, podem assegurar que Maria del Mar Bonet és la cantant mallorquina més universal. La seva veu s'ha sentit arreu del món, en escenaris tan prestigiosos com l'Olympia de París (1975), i a països com Portugal, Itàlia, Polònia, Alemanya o el Japó. Ha estat distingida amb guardons com el Premi Internacional de la Cançó de l'Acadèmia Charles Cros de París (1984), el Premi Nacional de Música (1992), la Creu de Sant Jordi (1984) o la Medalla d'Or de Palma (1996), que avalen una sòlida trajectòria, marcada per unes línies artístiques molt definides.

Maria del Mar Bonet comença la seva carrera l'any 1967, dins el col·lectiu *Els setze jutges*. Són més de trenta-cinc anys en el món de la música i una discografia extensíssima (amb treballs tan fascinants com *El·las* o *El cor del temps*). Per això mateix, i —per què no— perquè ens captiva, podríem parlar-hi hores i hores...

—Maria del Mar, hem llegit sovint que les teves cançons parteixen de tres branques diferents: la tradició popular, la poesia dels nostres grans poetes i les teves composicions. Pel que fa a la poesia i les tonades populars, tant de les Illes Balears, com de la resta del Mediterrani, has publicat treballs, entre d'altres, com *Saba de Terrer* o *Bon viatge faci la cadernera*. Per què aquests romanços, tan colpidors, que sempre parlen d'amors intensos i alhora tràgics? Per què poesies tan tendres com una cançó de bres?

—Perquè és el que m'agrada. La poesia popular quasi sempre parla d'amors colpidors, de morts terribles, de fets que han passat... Les cançons populars de treball gairebé mai no parlen del treball que estan fent, sinó de l'al·lota o de l'home que s'estimen, de l'amor. La poesia té aquests camins, i a mi m'agrada molt la poesia, de tota mena, tant la moderna com l'antiga, i també la popular. Crec que de poesia només n'hi ha dues: la bona i la dolenta, i la dolenta ja no l'anomenam poesia. També podem dir el mateix de la música.

És el que m'agrada fer. No la trii exactament perquè parli d'una cosa o d'una altra, simplement perquè el que diu em *frapa*, m'interessa.

—I què ens aporten poetes com Bartomeu Rosselló-Pòrcel, Vicent Andrés Estellés, Joan Alcover, Joan Vinyoli o Miquel Costa i Llobera?

—Jo sense la poesia no sabria viure. Per a mi és essencial, com la música. És el millor de la literatura, és la destil·lació de la millor literatura. Tants poemes et fan veure la vida d'una altra manera, et donen lliçons, t'acompanyen... La literatura t'ensenya, molt; sobretot t'ensenya a escriure, t'ensenya a comunicar-te amb els altres, t'ensenya a comprendre certes coses. És immens allò que t'ensenya. Per a mi, la poesia és la millor literatura. A més, un bon poeta és un bon escriptor. Sempre és un bon escriptor.

—Si te n'haguessis de quedar un, quin triaries?

—Tots tenen la seva manera de dir les coses: em qued amb tots. No en vull perdre cap.

—Ens hem emocionat amb tantes i tantes lletres i músiques teves, com *Alenar* i tantes altres. Maria del Mar Bonet té una necessitat imperiosa d'escriure?

—No, no, no, com tampoc no tenc necessitat imperiosa de pintar, i pint. No, simplement quan tenc qualche cosa a dir, ho dic.

—Tens exposicions que es puguin veure?

—Qualque vegada, sí. Ara bé, no he previst mai les exposicions. No és una feina que doni molt a conèixer, però és una dedicació més íntima.

—Aquests darrers dotze anys ens has parlat d'un continent mediterrani. De fet, ens has descobert les tradicions musicals de les cultures mediterrànies. Què hi ha de comú i què hi ha de llunyà entre les terres que banya aquesta mar?

—Hi ha moltes coses en comú. Les religions surten de la mateixa branca (jueus, musulmans, cristians). I després, tota la resta. Tota la cultura en general té coses comunes i coses que no ho són. Jo crec que la mar és el nucli més important. De fet, és la carretera, almanco fins fa uns anys; amb els avions, diem, és molt més ràpid. Però això no canja res. La mar és el nucli més important. La mar és el nucli més important. La mar és el nucli més important.



unes altres bandes. Miram a bandes diferents. No comptam bé amb la Mediterrània (el nord d'Àfrica, Turquia...).

No fa gaire llegia la *Història de Puigpunyent*, per a un tema que ara no ve al cas. Parlava de les coses que havien trobat dins una petita masia de Puigpunyent. Havien trobat objectes de lli, de seda de Nàpols, i de Sicília. És a dir, objectes, robes, miralls, i qualque moble fins i tot, que provenia de la Mediterrània. Això vol dir que hi havia una gran comunicació. Des de l'edat mitjana, el comerç devia ser enorme. També llegia que fa uns anys, quan a Mallorca hi hagué manca de blat, el varen importar de Sicília. Com és possible que ara visquem tant d'esquena? En aquest sentit, si no hi ha un comerç intens entre nosaltres, no hi haurà res. La vida és així, per més que els artistes vulguem comunicar-nos amb la poesia, amb la música... Tot això està molt bé, és molt utòpic, però no és real. La gent, en primer lloc, es comunica per allò necessari. Després ve la poesia, el teatre, el cine... Si no és així, no ens comunicarem, no ens entendrem.

Parlant de *Raixa*, pensava que hi ha molta gent de Mallorca que desconeix la possessió de Raixa, que no hi ha entrat mai. Les coses que desconeixes no les estimes. També passa això. És molt humà. Si tu desconeixes Puigpunyent, i t'hi fan allà un *trust*, i destrossen mig Puigpunyent, tu no ho coneixes, no hi has anat, no hi ha una estimació bàsica. Per això jo dic que els mallorquins hauríem de conèixer més la nostra illa per estimar-la de veres, de bon de veres. No dir només: «Ai, ai, ai, no l'han de destrossar». Hem d'anar als llocs des de petits, hem de conèixer els poblets, hem de saber què passa a cada poble, i què passa a la costa i què no hi passa. Perquè, si no, no ho estimam. I si desconeixem el Mediterrani, tampoc no l'estimam. I si desconeixem el nostre veí, que té una religió que no és la nostra, i desconeixem aquesta religió, sempre ens fa com a por. Ens fan com a por els musulmans, els jueus... Ens fan por, i això no pot ser. Hem d'anar als països, a conèixer la gent i a estimar les coses. Quan les coneixes, les estimes. Jo he anat moltíssim a Tunísia, perquè ho conec, i de cada vegada m'estim més aquest país, perquè són gent molt hospitalària, no imposen res, no tens la sensació d'estar en un país que no coneixes, sinó que és com el meu. Em recorda Mallorca en molts de sentits. Són una gent molt oberta, i he anat coneixent una mica la seva religió, els seus costums, la seva manera de ser, de menjar, d'escriure, la seva manera de cantar. Quan coneixes tan bé les coses, i entres dins un país, t'ho comences a estimar; és així, és normal. Els mediterranis ens hauríem de comunicar més. Però, si no hi ha, per endavant, un comerç intens entre els nostres països, no hi haurà mai res. Hi anirem sempre a comprar catifes, de turista, i això no és.

—Tant a *Raixa* i a altres discos que has publicat, com també en altres entrevistes que t'han fet, has repetit que Mallorca era un jardí, que ja no existeix. Parles d'un paradís perdut. Deixa'm fer-te una pregunta malintencionada. Tu, com a artista, vols dir que no has fet una mitificació d'una Mallorca que tanmateix no havia existit mai?

—Tu saps perfectament que sí, que havia existit. Per a mi un paradís no vol dir Adam i Eva, les tarongetes, i tot això. No és ben bé això. A Mallorca també hi havia coses negatives, segur. Per ventura hi havia muntanyes pelades que potser ara estan plenes d'arbres. No és ben bé això.

La gent no coneix prou allò que té de bell aquesta illa. Si no, no permetria perdre aquesta terra. Com és possible que ens deixem trepitjar, violar l'illa, perquè és una illa violada, totalment massacrada per tots els edificis devora la mar. Volen fer camps de golf, encara més, quan no hi ha aigua. Perdre tot el món rural ha implicat perdre aquesta Mallorca tradicional, que s'ha baratat per la Mallorca turística. Però la Mallorca turística està violant tot el que és el nostre petit territori. Jo he viatjat per moltes illes gregues, i no puc concebre com el petit territori de Mallorca pugui rebre tanta gent, tants de milions de persones cada estiu. És contra natura. Això no existeix a quasi cap altra illa mediterrània. I llavors protesten perquè ha baixat el turisme a causa d'una ecotaxa! I dius: si ha baixat, és perquè havia pujat d'una manera desorbitada. Aquesta fam, aquesta fam inacabable de doblers! Allò que hauríem de tenir és fam inacabable de bellesa, per conservar una mica allò que tenim, si és que volem que, més endavant, vénguin turistes. Si no, acabarem malament. I no vendran perquè no hi haurà un tros verd. Si no és als clubs de golf. No es podrà passejar per la serra de Tramuntana. No hi haurà cap muntanya no construïda, ni un pas un poc verd, un poc verge. Aquesta illa és tan petita, tan trossejada, tan malparada. Totes les Balears estan així! És una pena: ens estam menjant a nosaltres mateixos, com Cronos, que es menjava els seus fills. Ens estam menjant tot el que queda, com un formiguer —jo et diria— absolutament immoral i brut. Si tu has conegut aquests territoris meravellosos, com és possible que no els vulguis deixar als teus fills? Com és possible que no vulguis que els teus fills vegin un poc de bellesa? És això, simplement. Per a mi, la bellesa és trobar encara llocs encara un poc verges. Te'n vas per la Calobra, i comences a pujar muntanya, i veus aquelles muntanyes sense construir, aquella vall d'aigua, i dius: «Ai que bé, puc respirar un poc»; per Escorca, per Lluc, pel puig Major, per Sóller, Valldemossa, Deià, és un poc de bellesa tot allò. I ho era molt més quan era petita. Jo tenc records, i els records no es perden, per això ho dic. Ho record perfectament: jo no m'invent un territori waldisneia. Jo cant les coses que jo he viscut. Jo anava a l'Arenal de petita i no hi havia res. Era un arenal meravellós amb tamaris fins a l'aigua, inclinats, i et passejaves quilòmetres; i a l'aigua i a fora hi havia una olor de mar i de tamaris. I ara hi vas, i el territori aquell és tan ultratjat, tan violat, tan malmès. I a mi em pareix bé que la gent es vulgui enriquir amb el turisme, jo no dic que no. Però ja tenen prou diners per viure'ls. No anirem a dormir la mort amb tots els doblers a dins la tomba! Què has de fer amb tants de doblers i tantes cases, i tants televisors i tants de cotxes? Si no ens basta l'illa, no hi cabem ja! Jo no sé què signifiquen els doblers, si no tens en compte la bellesa! Per a mi ara el gran luxe és el silenci: trobar un bosc verge, trobar un espai des d'on veus muntanyes i mars, des d'on veus arbres, veus animals. Això és el gran luxe. No un televisor en color i molts criats i criades, i cotxes. A mi això no m'interessa. Em poden dir mentidera, però m'és igual. Jo cerc la bellesa. I a la costa mallorquina no hi ha bellesa, en majúscula. Els turistes encara vénen per veure aquells grans territoris mallorquins, menorquins i eivissencs, per veure una Mallorca que ja no hi és. És com un riu que no s'atura, però un dia s'aturarà. I no vendran mai més. Llavors ens queixarem, no tendrem res, ni allò ni això. S'haurà acabat. I no es podrà viure aquí.

—Darrerament hem pogut vibrar a Mallorca amb una coreografia de Nacho Duato (creador i director artístic de la Companyia Nacional de Dansa), que parteix del teu treball *Jardí Tancat* (coreografia que actualment figura als repertoris de la companyia o d'IT Dansa, que dirigeix Catherine Allard i amb la qual també has treballat). Durant els anys 1988 i 1989 col·labores amb Duato al Nederlands Dans Theater. Què suposa aquesta fusió tan electrizant entre, d'una banda, els cants populars de treball (com la *Cançó de collir olives*, la *Cançó d'esterrossar* o la *tonada de treure aigua*), també temes teus i, d'altra banda, el ritme, la contemporaneïtat i la gestualitat de les creacions de Nacho Duato? Parla'ns d'aquesta relació...

—Jo crec que en Nacho té un pòsit molt mediterrani. Ell és de València. Ell em deia que recordava quan era petit als camps de devora allà on vivia amb son pare i sa mare que es feia feina al camp i es cantava. Ell sentia cançons. Tot allò li va quedar com un substrat de bellesa, de contemplació. Veure que tot allò també es perd.

D'alguna manera ell hi ha posat contemporaneïtat, a aquests cants, perquè ara la gent ja no canta als camps. Si hi ha camps que es conreïn hi ha màquines que fan renou i no hi ha cantants. Aleshores, ell ho transmet de manera més abstracta. És donar un camí nou a aquestes cançons. El que ha fet en Nacho és un regal, meravellós.

—Tu has format part de la Novíssima Cançó, etiqueta que neix a final dels seixanta. Durant aquests trenta anys de feina, han desaparegut noms i n'han sorgits d'altres. Ara bé, tu ets una de les artistes, juntament amb Raimon, Lluís Llach o Joan Manuel Serrat, amb una implantació més forta, que comptes amb un públic molt fidel i que alhora has continuat atraient nous públics joves. Com s'aconsegueix això?

—No ho sé. Jo no cerc res de tot això. Jo intent que els meus discos siguin cada vegada millors: n'hi ha que s'entenen, n'hi ha que no s'entenen tant. Això és normal: quan un escriu un llibre, en principi t'ha d'agradar a tu mateix. Jo faig discos, perquè m'agrada fer-los. No cerc un públic jove o un públic gran. Jo veig que les persones que em vénen darrere fa molts anys em diuen que no els he decebut, que els segueix interessant. I n'estic molt contenta. Però la veritat és que no em dedico a això. La casa discogràfica o l'oficina amb què faig feina es dediquen a promocionar la meua feina, a fer venir públic als recitals. Però jo em dedico a cantar, i no hi pens gaire. Em trobo amb la gent; em diuen què els agrada, què no. És fantàstic veure que atraus gent que ha vingut fa molts anys, que també ve gent nova, gent jove i gent gran. Jo n'estic molt contenta. Però no et puc explicar gaire per què. Jo faig la meua feina, l'entenc com una cosa de la qual gaudesc enormement i en vull fer gaudir als altres...

—Ens has fet conèixer tants i tants artistes... i has col·laborat amb altres grans músics (Milton Nascimento, Amancio Prada, Martirio, els membres de la Nova Cançó, per esmentar-ne alguns). Què t'han aportat personalment i, de tots, quins són els que t'atrauen especialment?



—Tots. Tots amb els qui he fet feina. Darrerament he fet una cosa amb Kepa Junquera, i m'agrada molt com a artista popular, el trob fantàstic. La veritat: cadascú té la seva personalitat. M'agrada molt Amancio Prada, perquè també és molt amic meu. M'hi entenc molt, tenim una sensibilitat semblant, encara que ell sigui molt atlàntic i jo molt mediterrània. Em trobo amb sensibilitats semblants en persones molt diferents amb les quals col·laboro. Em segueix agradant col·laborar amb artistes diferents.

—Com neix el projecte de treballar amb un altre artista?

—Perquè et criden, t'envien un tema. Això sorgeix així. A mi, els meus amics em diuen: «He fet un disc i m'agradaria que hi cantassis una cançó». Doncs, hi vaig. O arribes a un recital i no coneixes el cantant que també hi intervé, i us saludau: «Ah, mira, que he sentit el teu recital, i m'ha agradat; un dia m'agradaria tocar amb tu». I un dia et telefonen: «Escolta, que et vaig dir que m'agradaria tocar amb tu; per què no vénis i cantam una cançó?». Així surten les coses.

—Amb quines dificultats t'has trobat durant la teua carrera artística?

—Totes les carreres artístiques tenen dificultats. Jo no crec que n'hi hagi cap de planera, si no és que tens moltíssima sort. Sempre hi ha dificultats. A vegades he estat a punt de deixar-ho. Per exemple, quan vaig començar. Però, bé, de sobte passa una cosa, i en passa una altra. No record puntualment les dificultats, però sempre n'hi ha.

—Qui t'ha donat una mà per anar endavant?

—Molta gent, moltíssima. En això sempre he tengut molta de sort. Des del principi. Quan vaig començar a cantar, pràcticament em varen empènyer els meus companys a fer un disc, em varen ajudar... Hi ha hagut molta, molta gent, sobretot al principi de la meua carrera. Gent que no és coneguda: mestres, professors, que m'han ajudat molt, a creure en mi sobretot, a seguir. Molta gent. I és fantàstic. Sobretot quan comences, que estàs una mica més insegur. Et fan veure les possibilitats que tens, et fan veure allò que tu pots fer, et mostren una mica el camí. Això és fantàstic. A mi em va ajudar moltíssima gent: des dels setze judges, a molta gent propera a ells, a amics, coneguts, professors. I, els primers, la meua família: mon pare, ma mare i el meu germà. Ells varen ser els primers que em varen empènyer a fer coses.

—Com veus la música en català d'avui dia?

—Bé. Tot té un camí. Veig que hi ha una tendència, en lloc de cantautors, a grups de rock, grups més aviat. Són temporades.

—Quin suport institucional necessiten els músics, i et sembla que no tenen?

—Més que els músics en concret, veig que es necessita una infraestructura televisiva i radiofònica; es necessita que tot el que es produeix en català soni. Si no és així, per més que en subvencionin un o altre, no funcionarà. Més que una subvenció a cada cantant, és més un esforç cap als mitjans de comunicació.

I també que s'insistesqui més dins les escoles. L'altre dia, una filla d'uns amics meus de deu o onze anys em va dir que anava a jazz a l'escola. I em va sorprendre. I no està malament que els nins sentin jazz. Ara bé, quan hi ha dins els Països Catalans una allau tan gran d'artistes que canten en la nostra llengua, que fa música i discos... Pens que s'ha de donar a conèixer a les escoles els músics que han cantat els poetes i la nostra cultura. Hauríem de començar sentint un poc el que es fa i el que s'ha fet. És surrealista que ara en un institut facin jazz. Crec que a les escoles s'haurien de prendre la música molt seriosament. Com la filosofia, la poesia, les llengües clàssiques, la retòrica. Si no, no estimularem la sensibilitat. A les escoles han de trobar que els expliquin què és un poema, en profunditat, què és una llengua, què és parlar bé, escriure bé, filosofia, música, retòrica, poesia. Tot això fa molta falta. Com si tot això no servís per viure. I jo crec que serveix molt més que moltes coses que ensenyen. Jo no som ningú, però pens així.

—No es fa cansat anar d'escenari en escenari, i haver-te d'enfrontar a públics que pots no saps com respondran?

—No, jo crec que és un repte. Sempre està bé. A mi m'agrada.

—I de tots els escenaris que has trepitjat, on et sents millor? A la plaça del Rei de Barcelona?

—Home, sí, evidentment a la plaça del Rei. Però també em sent molt bé a l'Auditori o al Teatre Principal de Palma, o al Palau de la Música Catalana, que és preciós... Hi ha molts teatres. L'auditori nou de Barcelona m'agrada moltíssim, pel so que té. A Sa Màniga també m'hi he trobat molt bé cantant. L'Olympia de París, per exemple, quan hi vaig actuar!

—Dels escenaris de fora de l'estat espanyol, quin records amb més estimació?

—En record un de Tòquio, molt bell, un teatre del centre, construït amb un esperit un poc gaudinià, modern. Després, al Paranà, vaig actuar en un teatre antic, preciosíssim, molt maco, d'estil colonial, i la gent era fantàstica. Molts llocs...

—On et queda anar, que encara no hi hagis cantat?

—A Austràlia, a la Xina... Ara hem d'anar a Tòquio una altra vegada. Està molt bé.

—Fa uns anys, ens parles de jardins. A Selva vares fer un concert per al jardí medicinal que s'havia de crear i vares preparar un recital ple de flors i aromes. Quan comences el teu projecte dels jardins?

—Ja fa molt de temps que li don voltes. Per a mi un jardí no és només un jardí fet per la gent: un tros on plantarem arbres, hi posarem rosers, hi posarem un pou, serà un jardí molt guapo. No és això. Per a mi, un jardí és un tros d'Escorca, un tros de la Calobra; és Cala Tuent: veure aquelles oliveres al costat de la mar... Els jardins són això, per a mi. I com que ara n'anam tan pobres, del que és la natura tal com és. És per això que parl de jardins. Perquè m'enyor, de tot això.

—Després de *Raixà*, quins projectes tens?

—No es poden dir. Són macos. Serà l'any que ve: un nou espectacle, un nou disc.

—Què t'agradaria que et convidassin a fer artísticament a Mallorca?

—No ho sé. Jo ja en tenc prou que em convidin per cantar, de tant en tant. A mi m'agradaria no que em convidassin a res en concret, sinó a participar en un moviment de defensa del territori. M'agradaria que hi hagués un moviment civil, no polític. Voldria que la gent confiàs més en si mateixa, que la gent estimàs més l'illa, que la conegués més, que anàs a Raixa. Si gràcies al disc de *Raixà*, algú que no coneixia la possessió hi ha anat i ha gaudit d'aquest petit paradís, ja estic contenta. ■

Pere Santandreu  
Fotografies: Maria Santandreu



## L'ESGLÉSIA NOSTRA

■ GABRIEL AMENGUAL COLL



# Presentació de l'Espai de Silenci Ramon Llull

**A**vui ens hem reunit aquí per presentar un projecte, el projecte de "l'Espai de Silenci Ramon Llull", que és el temple o espai sagrat a construir al Campus de la nostra Univeritat de les Illes Balears.

De seguida a un se li pot ocórrer aquella dita: "No diguis blat, mentre no sigui al sac", que traduïda per al nostre cas podria dir així: "No celebri projectes, espera a tocar les campanes quan sigui una realitat".

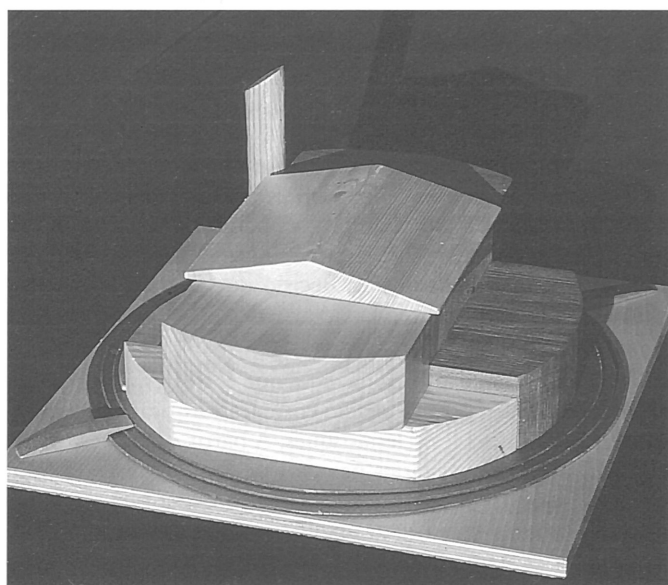
Però hi ha projectes que ja són fruit de llargs temps de sembra, de treballs i esforços. Ja s'han passat un bon grapat d'hiverns en converses i propostes, de manera que arribar a la fase de poder presentar oficialment el projecte ja són a encara a estiu, però sí a primavera, és una consecució prou important, no és un final de trajecte, però sí una fita que obri nous horitzonts, nous camins que semblen que han d'anar avançant segons un trajecte ja traçat i dissenyat.

No és ara el moment de recordar totes les gestions fetes, però sí recordar que aquest projecte s'inscriu dins una història de col·laboració entre la Universitat i l'Església de Mallorca, que de fet començà amb els mateixos inicis de la represa de la Universitat a la nostra ciutat.

La primera presència de l'Església dins la Universitat no va ser pròpiament institucional, sinó personal, a través dels creients i del Moviment d'Estudiants i Universitaris Cristians (MUEC), que se fundà el 1975, i l'atenció a aquests estudiants, així com l'atenció espiritual, formativa i celebrativa en el "Centre Universitari Ramon de Penyafort" (CUP), fundat el 1982.

Aquesta primera presència de cristians i d'activitat eclesial amb els universitaris, no gaire visible en el campus, ens feu veure la contradicció entre la professió de la fe i l'anonimat dins l'ambient universitari, el medi formatiu i cultural per excel·lència. A partir d'aquesta constatació es va prendre el camí d'intentar normalitzar la presència cristiana en la UIB. Fites d'aquest procés, que podríem anomenar de normalització, són:

- la instauració de les assignatures optatives de doctrina catòlica i la seva pedagogia en els estudis de mestre;
- l'acord marc de col·laboració entre la Universitat de les Illes Balears i l'Església catòlica a Mallorca de 29 de gener de



Maqueta de l'Espai de Silenci Ramon Llull

1991, que donava carta de ciutadania a les activitats de pastoral universitària en el campus;

- la catalogació i informatització de la biblioteca històrica del Col·legi de la Sapiència, a l'estiu de 1993;
- la cessió d'un espai o despatx a l'edifici Ramon Llull al 1993 per atenció als estudiants, que posteriorment, el 1997, es traslladà a Cas Jai, donant més lloc a activitats i a l'ús de recursos per a aquestes activitats;
- aquest mateix any 1997 es fa el nomenament, per part del Bisbe de Mallorca, d'un responsable al campus de l'Assistència religiosa catòlica, i el reconeixement, per part del Rector i Consell Executiu;
- el 2001 s'arribà a un nou conveni de col·laboració entre la Universitat i el Bisbat de Mallorca, amb un protocol adicional sobre pastoral universitària i un altre sobre el Santuari de Lluc, així com un conveni entre la UIB i el Centre d'Estudis Teològics de Mallorca (CETEM) pel reconeixement com a

crèdits de lliure configuració de l'oferta lectiva que presenti el Centre Teològic.

Un bon rosari de punts d'encontre entre la Universitat i l'Església, que esperam que es vagin desenvolupant en benefici dels que volem servir des d'aquests institucions.

Des del començament fórem ben conscients de què un espai sagrat no és el primer que es podia construir en el campus, quan la universitat estava en una gran penúria d'espais per a la seva activitat docent normal; per això, tot i sentint la seva necessitat, no es plantejà la construcció de tot d'una. Però arribat el moment de la planificació dels edificis centrals i generals de la Universitat, com són la Biblioteca Central i el Paraninf, fou també ben clar que no es podia perdre aquesta ocasió, per tal que pogués tenir el seu lloc en la planificació completa del campus.

Així la primera sol·licitud formal per escrit, en nom dels Bisbats de Mallorca, Menorca i Eivissa, de l'Església Anglicana i de les Esglésies evangèliques Luterana Sueca, Luterana Alemanya i Luterana Noruega, afincades a Mallorca, la vaig presentar al Rectorat de la UIB l'11 de juliol de 1997. De fet però no fou fins el 1999 que en conversem amb el Rector, la vicerectora d'Extensió Universitària i el vicerector d'Infraestructures quan es començà a pensar un poc més concretament amb quines condicions, com i on es podria construir un tal espai. I és ja en el 2000 quan podem parlar de la decisió d'impulsar la construcció d'un espai religiós, d'espiritualitat, de caire ecumènic en el campus, decisió que es pren juntament amb la d'impulsar la intervenció artística de Miquel Barceló a la Seu de Mallorca.

En aquesta decisió es dóna, cosa que és de destacar, un bon exemple de diàleg i col·laboració entre les autoritats universitàries, les polítiques i les eclesiàstiques. A partir de la presa de les competències universitàries per part de la Conselleria d'Educació del Govern de les Illes Balears, el conseller s'ha afegit a la taula de les converses i hem pogut comptar amb la seva comprensió. Fruit d'una reunió d'aquestes tres parts (les autoritats universitàries, les polítiques i les eclesiàstiques) a cal Bisbe, amb presència del Conseller d'Educació, del Rector, del president del Consell Social de la UIB i del Sr. Bisbe es decideix que per a la construcció d'un tal espai el millor era crear un Patronat Especial *ad hoc* dintre de la Fundació General de la UIB. Aquest "Patronat Especial 'Espai de silenci Ramon Llull'" quedà constituït el 5 de novembre de 2001.

El Patronat està constituït pel Rector de la UIB, Sr. Llorenç Huguet, el Conseller d'Educació i Cultura, Sr. Damià Pons, el Bisbe de Mallorca, Mons. Teodor Úbeda, el President del Consell Social de la UIB, Sr. Felicià Fuster, la vicerectora d'Extensió Universitària, Sra. Mercè Gambús, el vicerector d'Infraestructures i Medi Ambient, Sr. Gabriel Moyà, el Director General de Cultura, Sr. Pere Muñoz, el Director General d'Universitat, Sr. Martí March, el Vicari Episcopal d'Assumptes Econòmics, Mn. Joan Servera, el Delegat diocesà de Pastoral Universitària, Mn. Nadal Bernat, l'autor del projecte, Sr. Jaume Falconer i el Gerent de la Fundació General de la UIB, Sr. Luis Manuel Vegas.

Consta, a més, d'una comissió executiva i d'un Comitè d'Honor. La comissió executiva està formada per la Sra. Mercè Gambús, el Sr. Gabriel Moyà, el Sr. Pere Muñoz, el Sr.

Martí March, Mn. Joan Servera, Mn. Nadal Bernat, el Sr. Jaume Falconer i el Sr. Luis Manuel Vegas.

El Comitè d'Honor està compost per

- les autoritats polítiques: el President del Govern de les Illes Balears, Sr. Francesc Antich, i les presidentes dels consells insulars de Mallorca, Menorca i Eivissa: Senyores Maria Antònia Munar, Joana Maria Barceló i Pilar Costa, i el Batle de Palma, Sr. Joan Fageda;

- per alguns representants de les esglésies, com són els altres dos bisbes de les altres dues diòcesis que formen la nostra comunitat balear: Mons. Joan Piris, bisbe de Menorca, i Mons. Agustí Cortés, bisbe d'Eivissa, així com el Capellà de l'Església Anglicana de Mallorca, el Sr. Robert Ellis, en representació de les altres esglésies cristianes;

- finalment, però no darrer lloc, un grup significatiu de científics i intel·lectuals, de reconegut prestigi, que han volgut donar el seu suport a aquesta causa, com són els Srs. Antoni Roig, Federico Mayor Zaragoza, Raimon Paniker, Josep Masot, Fèlix Pons i Miquel Batllori.

Arribats en aquest punt i per tal de mostrar cap a on anam, crec convenient d'expressar en veu alta les motivacions que ens animen en aquesta empresa. La qüestió fonamental és aquesta: **Què es pretèn** amb un espai religiós en el medi universitari?

En primer lloc, encara que això no s'escriu en cap protocol, una construcció d'aquesta mena és una nota destacada dins el conjunt del campus universitari, que diu qualque cosa, és un símbol, un símbol de la dimensió transcendent de la realitat humana, també de l'acadèmica, un símbol de la presència de Déu en la ciutat dels homes, un lloc de trobada entre Déu i els homes. I és una constància de que això és una realitat vivent entre nosaltres.

A partir d'aquest caire més fonamental es poden anar traçant els objectius que pot i ha de complir un tal espai: lloc de trobada i diàleg entre la ciència i la fe, entre els quefers de la ciutat de la ciència i les inquietuds religioses dels mateixos components de la comunitat universitària. Aquesta trobada es pot concretar en

- posar a l'abast de la comunitat universitària el llegat intel·lectual, artístic i cultural que al llarg dels segles l'Església ha anat produïnt;

- estudiar interdisciplinàriament els fets socials i religiosos que avui ens afecten, el fet religiós mateix i els seus avatars, qüestions ètiques, etc.;

- garantir l'atenció humana i espiritual de la comunitat catòlica en el si de la UIB, tenint cura de la formació, la celebració i la caritat o el voluntariat dels interessats; deixant també el seu ús a altres confessions o creients d'altres religions.

Com es veu es tracta d'una sèrie d'objectius, diversificats i flexibles segons les demandes i les necessitats de cada moment. Però encara hi ha una altra qüestió que me sembla important a fer menció i és aquesta: **quin és el lloc** d'un espai religiós en un campus d'una Universitat pública, estatal, en un Estat laic, no confessional, en una societat plural.

I ara quan parl de 'lloc' no es referesc al lloc geogràfic, sinó a la seva pertinença en les nostres circumstàncies polítiques i socials, i quan parl de pertinença de l'espai religiós en el campus m'he de remetre necessàriament a la pertinença de la religió mateixa en la nostra cultura.

Pemeteu-me al respecte unes breus reflexions personals, que, com personals que són, no poden pretenir cap apodicticitat, sinó simplement suggerir que també en la nostra situació política i social la religió té el seu lloc.

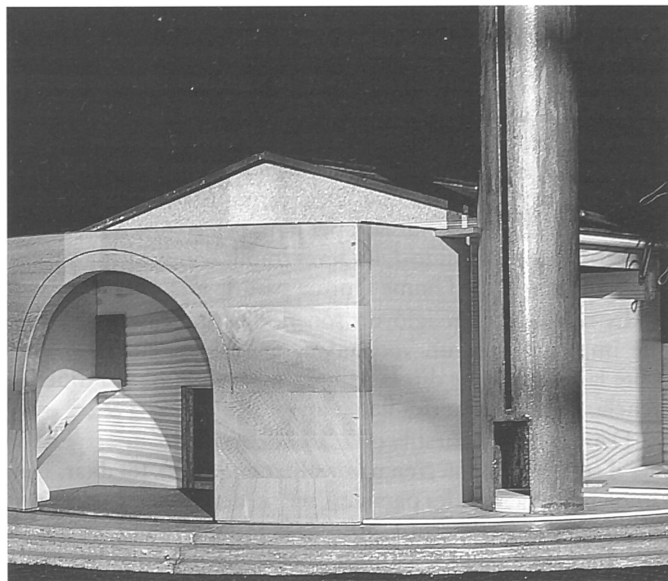
Tractant-se d'una universitat estatal, hem de començar per considerar la seva pertinença en l'Estat. I aquí certament hem de començar per dir que el nostre Estat és un Estat laic, aconfesional. Ara bé, un Estat laic no és un Estat ateu, com en coneguèrem en el segle XX i encara en queden. Un Estat laic és aquell que ell mateix no té ni proposa creences religioses als seus ciutadans, sinó que respecta les creences dels seus ciutadans, mentre s'insereixin dins el seu marc constitucional, les respecta i en cap moment els obliga a abdicar o a prescindir d'elles.

Fins i tot podríem atrevir-nos a dir més. En efecte, l'Estat determina el marc de desenvolupament de les activitats socials dels seus ciutadans, des de les activitats econòmiques fins a les culturals. I en aquest sentit es pot dir que l'Estat laic no sols respecta les creences dels seus ciutadans, sinó que les té en compte i procura que tinguin el seu desenvolupament correcte i normal, com a desenvolupament normal de l'activitat i la conducta dels ciutadans, i fins i tot perquè d'alguna manera sobre elles arrelen les conviccions ètico-polítiques que sostenen l'estructura jurídicopolítica de l'Estat mateix.

En segon lloc hem de considerar la **societat** en que vivim. Certament una de les característiques més clares sota aquesta perspectiva és que és una societat plural, que es caracteritza per la diversitat cultural, de creences religioses, conviccions ètiques i polítiques. Es tracta, per tant, d'una societat que no arracona les diferències, sinó que les reconeix, i es converteix en un lloc de diàleg o interrelació entre els diversos grups de creients. Perquè, almanco sociològicament, podem dir que d'increients no n'hi ha, el que hi ha són creients en diversos valors, o en diversos sistemes de valors. El que cal és que es tolerin i es repectin, i fins i tot es pot esperar que uns aprenguin dels altres, que es doni una certa connexió i enriquiment mutu.

En tercer lloc i més concretament quin és el seu lloc en la **universitat**? La universitat és una institució acadèmica que té per objecte el saber, la ciència, dedicada a la doble tasca de la docència i la investigació. Sobre aquest objectiu primari em sembla que no hi ha discussió. El que passa és que aquest objectiu primari comporta de fet altres objectius, que ajuden o fins i tot possibiliten el seu compliment. Basti considerar un fet tan senzill com és el que la comunitat universitària no és solament una comunitat acadèmica o científica, composta d'unitats de docència i investigació, de plans d'estudis, cursos, etc., sinó fonamentalment una comunitat humana, composta de persones humanes, que no són només cervells que circulen pel campus, sinó persones amb una complexitat de necessitats. I a això es deu —pens jo— que la universitat té cura també d'aspectes no estrictament acadèmics, sinó també culturals i humans com són les associacions, el voluntariat, el servei mèdic, el cinema, el teatre, les arts, els esports, etc. i té cura de que en el seu si es visquin i es discuteixin els problemes socials, polítics, culturals, artístics i ètics.

Aquest aspecte humà, personal, adquireix encara un major valor si tenim en compte que la major part dels seus components, els estudiants però també en gran mesura els professors, es troben en període de formació. I la formació no es pot restringir a l'adquisició de coneixements i habilitats, sinó



Maqueta de l'Espai de Silenci Ramon Llull

també d'actituds personals i personalitzadores, de criteris lícids i rectes, de capacitat de comprensió i de crítica o discerniment de les situacions personals i socials, capacitat d'experiència, d'obertura a les arts, de sensibilitat ètica i social, etc. A la universitat li interessa formar no sols bons professionals, sinó també bons ciutadans.

Una universitat que vulgui complir aquests objectius més amples no es pot tancar al fet religiós, que, malgrat les humanes degeneracions que ha sofert i està exposat a sofrir (el més sublim és també el que més fàcilment es pot degenerar), no deixa de ser una de les fonts del millor que ha produït la humanitat. I en aquest sentit una universitat que es proposa ser exclusivament acadèmica, prescindint de tot altre aspecte, no hi ha dubte que seria una universitat inhumana, perquè no tindria en compte que tracta, no amb coneixements o dades científiques, sinó amb persones humanes.

Una altra dada a tenir en compte és que la universitat és una institució social que està de fet inserida dins una societat i una cultura, està assentada en una societat amb les seves creences, tradició cultural, la seva llengua i les seves conviccions ètiques i religioses. Si vol contribuir a la cultura no pot menys de tenir en compte el marc cultural en què es mou i intentar promoure tots aquells valors que afavoreixen el lliure desplegament dels ciutadans i la seva articulació social.

Els estatuts de la UIB fan referència explícita a aquest context i aquesta tasca cultural. Dins la nostra societat no hi ha dubte que la UIB exerceix una funció ben manifesta de creació i difusió de coneixements i de cultura. De fet tot un vicerectorat, l'anomenat d'extensió universitària, està dedicat a aquesta tasca, que és exercida ben activament i eficient, de manera que la universitat s'ha convertit en un referent cultural i exerceix un veritable lideratge cultural dins la nostra comunitat. Una tal institució no pot deixar de banda un aspecte tan important de la nostra cultura com és la religió. A més, ella mateixa és un lloc privilegiat de diàleg social, és a dir, un lloc on hi conviuen, dialoguen i interactuen diverses propos-

tes culturals. I en aquest sentit la universitat s'ha de convertir igualment en la institució que hi poden tenir el seu lloc les diferències religioses, per al diàleg i l'enriquiment mutus.

A més d'aquestes pertinències concomitans o contextuals, per acabar voldria fer menció d'una pertinència de la religió a la universitat de caràcter més acadèmic. La raó d'aquesta pertinència més acadèmica és que 'Déu' forma part del nostre llenguatge, del llenguatge humà. I per tant, pensar el seu ús, la seva gramàtica, el seu significat, les seves implicacions forma part de la tasca científica de l'home i forma part de tota cultura.

És més, Déu i religió no són només unes paraules, sinó que impliquen tot un vocabulari, tot un llenguatge o visió sobre la realitat, que diu la realitat, tal com també la diuen la ciència, l'art i tants altres llenguatges.

Déu no és una paraula qualsevol del nostre llenguatge, sinó una d'aquelles que afecten a la realitat en la seva totalitat, com també ho poden ser les paraules "ser" i "deure-ser". Déu és una paraula que afecta al sentit últim de la realitat, sigui Déu pensat com a origen, fonament, fi últim, sentit, veritat, bondat, etc.

L'afirmació d'aquesta pertinència radical de Déu a les nostres conviccions forma part del més bàsic de la nostra tradició cultural, d'arrel grega, jueva i cristiana.

Qui curiosament va veure de manera clarivident i lúcida –encara que de manera negativa– aquesta connexió fou Fr. Nietzsche, qui, assenyalant l'arrel última de la pèrdua de valors, diagnostica la desaparició d'aquests valors últims i, com arrel darrera de tots ells, anuncia la "mort de Déu".

Aquesta mateixa idea, dita de manera positiva i aplicada a la universitat, fou expressada per uns dels teòlegs catòlics més importants del segle XX, Karl Rahner, en una conferència a la Universitat de Salamanca, afirmant que "La universitat que rebutja el discurs sobre Déu, tampoc està legitimada per parlar del ser i del deure-ser". És a dir, una universitat que es desentengui de la paraula 'Déu', tampoc pot parlar amb sentit del ser i del deure-ser, el seu discurs hauria d'estar restringit a la pura facticitat, sense poder parlar ni del sentit, ni de les exigències, ni dels ideals, etc. O dit en paraules de L. Wittgenstein, rebutjar el discurs sobre Déu, sobre "lo místic", com diu ell, ens reduiria a parlar simplement del que s'escau en el món, d'allò que és el cas, del que passa, però no del seu sentit, de la seva lògica, de l'ètica, de l'art, etc.

Finalment voldria dir una paraula sobre el nom triat per al temple o espai sagrat a construir en el campus: "Espai de Silenci Ramon Llull". En termes corrents es tracta d'un temple, d'un espai sagrat, de caràcter ecumènic en el seu sentit més ample, obert no sols a totes les confessions cristianes, sinó també a altres religions. Aquesta obertura la volem expressar donant-li aquest nom, per a nosaltres tan paradigmàtic, que és **Ramon Llull**, ell que, essent un vertader enamorat de Jesucrist, volgué obrir-se a totes les cultures i religions que en aquell temps poblaven el Mediterrani i acostar-s'hi en pla de diàleg, fent ús de raons, no d'autoritats, ja que la raó és el que podien tenir en comú. Ramon Llull és per a nosaltres símbol d'universalitat, però també d'arrelament en la nostra cultura, no de bades és el creador de la nostra llengua, que va emprar no en exclusiva, perquè també va escriure en llatí i en àrab, però sí en tots els registres: novela, tractats, sermons, poesia, etc.

Si Ramon Llull és el cognom, el nom propi és "Espai de Silenci". No vol ser un eufemisme. Sabem que es tracta d'un temple, d'un espai sagrat. Però indica quelcom de fonamental

en qualsevol espai sagrat. Perquè 'silenci' no és només no parlar, ni deixar de fer renou; no és l'absència de paraules; ni menys encara és la prohibició de parlar per tal que no sorgixin les diferències. L'estatut de silenci que tindrà aquest espai no és per tal d'aconseguir un nivell tal d'abstracció on tot hi càpiga; no es tracta d'aconseguir un alt grau d'abstracció, allà on tothom hi pugui ser i ningú s'hi reconegui. No, silenci no és absència de paraula, no és un espai buit, sinó que primàriament vol dir escolta, l'escolta requereix silenci; en el silenci es dona l'escolta. I escoltar és el més substancial de tota religió i del propi ser humà, que està fet de l'escolta. Existim perquè fórem cridats a l'existència. Sóm perquè escoltàrem i seguirem la crida. Tota la nostra vida deriva d'aquella escolta primigènica i intenta ser-ne un exercici i actualització personalitzada constant. Aquesta crida que ens crea, ens fa i refà, ens guia i orienta, ens il·lumina i alegra, ens consola i anima, ens exigeix, empeny i dóna força, aquesta crida és el que voldria posar en relleu aquest nom d'"Espai de Silenci". Silenci que és obertura al trascendent, perquè ja se sap, com digué el poeta Claudio Rodríguez: "La luz viene siempre de arriba".

Per acabar, ja no em resta més que presentar el dissenyador d'aquest "Espai de Silenci Ramon Llull": el senyor **Jaume Falconer**.

De Jaume Falconer el primer que destacaria és la seva vinculació amb la nostra Universitat; en ella cursà diversos estudis i en ella ha exercit la seva activitat professional. En la nostra universitat ha exercit la docència de l'assignatura de Tècniques Artístiques dels estudis d'Història d'Art. La seva activitat professional s'ha centrat en el terreny de la creació artística. Des de l'any 1984 és el tècnic de Disseny Gràfic de la UIB i l'any 2000 fou anomenat responsable del Gabinet Tècnic d'Imatge de la Universitat.

La seva producció artística ja és abundant i de gran qualitat. L'any 1999 va exposar un resum de la seva activitat com a dissenyador gràfic al Casal Balaguer a Palma amb una exposició individual.

És autor de nombrosos dissenys gràfics aplicats a cartells, cobertes de llibres, discs, webs, logotips, etc. L'any 2000 fou seleccionat per "la Sociedad Estatal para el Desarrollo del Diseño y la Innovación" per participar en l'exposició *Signos del Siglo. 100 años de Diseño Gráfico en España*, que es va realitzar a Madrid en el Centre d'Art del Museu Reina Sofia.

Malgrat la seva joventut té ja un llarg currículum de publicacions i exposicions. No en faré ara la seva enumeració, que seria llarga. Simplement vull dir que és un artista polifacètic; s'ha dedicat a diversos arts, com són el disseny, la pintura, l'escultura, la fotografia, el teatre, etc.

I especialment vull destacar des del començament el seu interès per aquest projecte que avui presentam. N'ha estat un vertader animador, ha duit la idea dins ell i l'ha anat madurant, fins que ha tret aquest meravellós projecte que avui vos presentam. És, per tant, l'autor del projecte, i n'ha estat sempre un animador. Per tot això li estam molt agraïts, sempre hem comprat amb la seva disposició 'comprensiva', amb el doble sentit de la paraula comprensió: hi ha posat el seu cap i el seu cor. Moltes gràcies. ■

*Gabriel Amengual Coll  
Ciutat, 20 de juny de 2002*

■ MIQUEL ÀNGEL VIDAL



## Sóller i Miramar, dos poemes de Joan Palou i Coll

Com vàrem exposar en un altre article d'aquesta revista,<sup>1</sup> Joan Palou i Coll (1832-1906) és el protagonista d'una de les pàgines més curioses i sorprenents de la literatura insular. En el segle denou fou l'escriptor mallorquí més prestigiós i de major renom fora de la nostra illa gràcies pràcticament a una sola obra dramàtica, *La campana de la Almudaina*, que obtingué un èxit aclaparador en ser estrenada a Madrid el 1859. Se'n feren almenys sis edicions entre 1859 i 1879 i fou representada a totes les províncies d'Espanya, i fins i tot a Hispanoamèrica, fets que proporcionaren, segons Miquel dels Sants Oliver,<sup>2</sup> una fama i uns guanys considerables a l'autor. Però, per circumstàncies que ja vaig apuntar a l'anterior article, durant pràcticament tot el segle vint ha romàs oblidat i, avui en dia, és pràcticament un escriptor desconegut.

Com també vaig senyalar, cal tenir en compte que la producció literària de Palou i Coll es pot dividir en dues etapes clarament diferenciades:

1<sup>a</sup> etapa (1845-1865): Època de gran fecunditat literària. Conreà la poesia lírica i narrativa, i sobretot el teatre. Va escriure 6 obres dramàtiques entre 1854 i 1865, de les quals 4 foren publicades i representades.

2<sup>a</sup> etapa (1866-1907): Abandonament quasi total de la creació literària i dedicació a l'activitat privada com a notari i a la pública com a polític. En aquesta etapa tan sols va escriure poesia. Si exceptuem el llarg poema *Miramar*, no hi ha obres destacables ni de qualitat.

### EL POEMA SÓLLER

Pel juliol de 1861, segons la data del manuscrit,<sup>3</sup> Palou i Coll escriví el poema *Sóller* que consta de 138 versos. És una composició lírica, de tall romàntic, que té com eix central Sóller i el seu paisatge. Està compost per 34 *serventesios* endecasíl·labs. Diu així:

#### SÓLLER

“Vostra valor m'ha en Amor en amor empés”  
Ausiàs March

*Tras esos montes de eternal verdura  
la luna asoma su argentina frente,  
suspiros trae el aura, el mar murmura,  
y canta el ruiseñor sobre la fuente.*

*Más blancos que la espuma de los mares,  
entre naranjos de olorosa sombra,  
como copos de nieve mil hogares  
del valle pueblan la tendida alfombra.*

*Y desnuda de brillo y de oropelos  
se eleva, entre palmeras solitarias,  
la gótica mansión donde los fieles  
murmuran oraciones y plegarias.*

*A manera de cinta de diamantes  
sobre las trenzas de una virgen bella,  
vierte en la mar sus rayos vacilantes  
la casta luna que se mira en ella.*

*E hinchada lona de su luz dudosa  
agita y rasga el brillante reflejo  
como ala de errante mariposa  
que se cierne en la plata de mi espejo.*

*Cruzan el valle en límpidas corrientes  
las aguas mansamente ó despeñadas,  
las unas en arroyos transparentes  
las otras en torrentes y cascadas.*

*Y alumbrando el hogar o la montaña,  
á ver la noche misteriosa asoma,  
una trémula luz en la cabaña,  
ó una hoguera fantástica en la loma.*

*Tranquilo valle ¿dónde está la huella  
de la horrorosa tempestad que un día,  
por esa falda tan frondosa y bella  
resbalando y crujiéndola rujía?*

*Hímnos cantando las pintadas aves,  
mostrarónte al pasar ayer sus galas...  
¿Do estan los ecos de sus trinos suaves?  
¿Do estan las sombras de sus leves alas?*

*Cual ráfagas de viento en el collado,  
bajo este velo de la noche umbria  
para siempre las huellas se han borrado  
que imprimió sobre ti la luz del día.*

*En cambio, con sus vivos resplandores,  
á esos contornos de la sombra vana  
otras formas dará y otros colores  
el nuevo sol que alumbrará mañana.*

*¡Salve, asilo de paz, valle florido,  
nido de ruiseñores y palomas  
por esa doble garra defendido  
de enhiestos montes y crespadas lomas.*

*¡Salve!... Mas ¡ay! Donde el placer florece  
el viento del dolor un día zumba;  
junto al rosal que en los jardines crece  
planta el hombre un ciprés en una tumba.*

*Quizá una niña en aquel cerro, á solas,  
sus ojos vuelve, pálida y llorando,  
a la estrella del Norte que en las olas  
su amante que se aleja está mirando.*

*¡Ay, pobre niña! á tus amargas cuitas  
Dios que ama tanto prestará consuelo.  
¡Bien hayas, niña, que a tu amado citas  
para ese límpido pabellón del cielo!*

*Quizá al abrigo del nogal frondoso  
que el techo cubre de esa humilde choza,  
galán audaz ó amante venturoso  
el tierno arrullo de su amada goza.*

*Tal vez dentro de esas perezosas nieblas  
que van ciñendo ese pañasco inerte,  
los celos —¡ay!— que buscan las tinieblas  
crímen proyectan de traidora muerte.*

*Y mas allá una madre, el ferreo peso  
sacudiendo de horrible pesadilla,  
corre azorada á deponer un beso  
del hijo suyo en la infantil mejilla...*

*De tu calma en el fondo, valle ameno,  
¡cuanta tormenta hierva asoladora!  
¡oh! Cuantos corazones en tu seno  
laten de pena ó de placer ahora!*

*Mas de esas luchas la sentida historia  
no, cual quimérica ilusión liviana,  
podrá desvanecer de la memoria  
el nuevo sol que alumbrará mañana.*

*Recuerdos de un amor correspondido,  
de hondo pesar ó maldecida suerte,  
pasto serán de perezoso olvido,  
si el pecho no los guarda hasta la muerte.*

*Cuando bajaba en rápida carrera  
por el collado que a tu seno guía,  
la casta niña que su amor me diera  
al mirarte temblaba y sonreía.*

*Tus bosques de naranjos sonrieron,  
en las ramas tus pájaros cantaron,  
tus fuentes en cristal estremecieron  
y tus auras de flores suspiraron.*

*Con los brazos cruzados, á mi lado,  
sentada en esta peña solitaria,  
las purísimas formas ha tomado  
del ángel del amor y la plegaria.*

*¡Besa, ó luna, su frente casta y pura  
con la pálida luz de tus amores,  
y tu, valle, feliz con su hermosura,  
los broches abre á tus fragantes flores!*

*¡Oh! Cuantas noches, relumbrante estrella,  
solitario cual tu, hora tras hora,  
la vista fija en ti, soñaste con ella  
hasta el rayar de la risueña aurora!*

*¡Oh! Cuantas veces —¡ay de mí!— me viste  
no osar los jos levantar al cielo,  
y al alzarlos a ti, los sorprendiste  
con lágrimas de amor y desconuelo!*

*Su amor siempre tu luz me prometia,  
siempre en amor el alma presagiaba,  
y sonriendo á su amor, la luz del día  
radiante de esperanza me encontraba.*

*¡Oh salve, hermosa noche, valle riente,  
mentida soledad do halla, en su anhelo,  
para latir el corazón ambiente,  
espacio el alma en que tender su vuelo!*

*¡Como armoniza tu aparente calma  
con la tibia quietud con que te miro,  
mientras de amores se me abrasa el alma  
junto al ángel de amor por quien deliro!*

*¡Qué hermoso estás así, valle florido  
do con trémula voz un dulce canto  
para mi alma murmuró á mi oído  
de amor eterno el juramento santo!...*

*Y no temo que borre, te lo juro,  
con su espléndida lumbrera soberana  
la huella de este amor inmenso y puro  
el nuevo sol que alumbrará mañana.*

*Para el amor como mi amor nacido  
no existe espacio, en su desgracia ó suerte,  
ni en las vagas regiones del olvido,  
ni en la fría morada de la muerte.*

*Amor del alma va con ella al cielo  
dejando el corazón que le dio abrigo...  
¡Colma, ángel mío, mi amoroso anhelo!  
¡Cuando muera de amor, muere conmigo!*

Aquest poema fou escrit en l'època de major creativitat de l'autor. El 1859 havia estrenat al teatre Circo de Madrid amb un èxit espectacular la que és, sens dubte, la seva obra més important, *La campana de la Almudaina*. L'any següent es va presentar també a Madrid *La cruz de la redención*, una lloa feta per a una funció extraordinària en benefici dels ferits de la guerra d'Àfrica. A l'any 1861, data de la composició de *Sóller*, tan sols tenim constància que escriví alguns poemes, encara que és probable que començàs a treballar en *La espada y el laúd*, peça que malgrat no tenir ni d'enfora el ressò de *La*

campana, fou exalçada pels crítics que se n'ocuparen del seu estudi.<sup>4</sup> Així doncs, realitzà la seva producció teatral en els 11 anys que van de 1854, que enceta *Una broma improvisada*—es va representar al *Círculo Mallorquín* amb tal èxit que l'anomenaren soci d'honor— fins a 1865, any de l'estrena de *La espada y el laúd*. En canvi mai, encara que fos de manera irregular i amb intermitències, no deixà de conrear la poesia. És cert que l'obra poètica té el seu major cabal entre 1845 i 1861, i que a partir d'aquesta data, tan sols trobam poesies disperses—entre les que tenen un especial interès, com vaig destacar a l'anterior article, les 13 escrites en català—, però continuà escrivint-les fins a una edat avançada. Entre els seus manuscrits l'últim poema datat és de juny de 1886, encara que és ben possible que algun dels que no duen cap referència temporal sigui posterior ja que el seu darrer poema publicat és de 1905, un any abans de la seva mort. És evident, al capdavant, que tant els inicis literaris com també el crepuscle creatiu foren poètics. De fet, després del fracàs de *La espada i el laúd*, la seva dedicació a la literatura fou circumstancial, esporàdica, i pràcticament es reduí a la poesia.

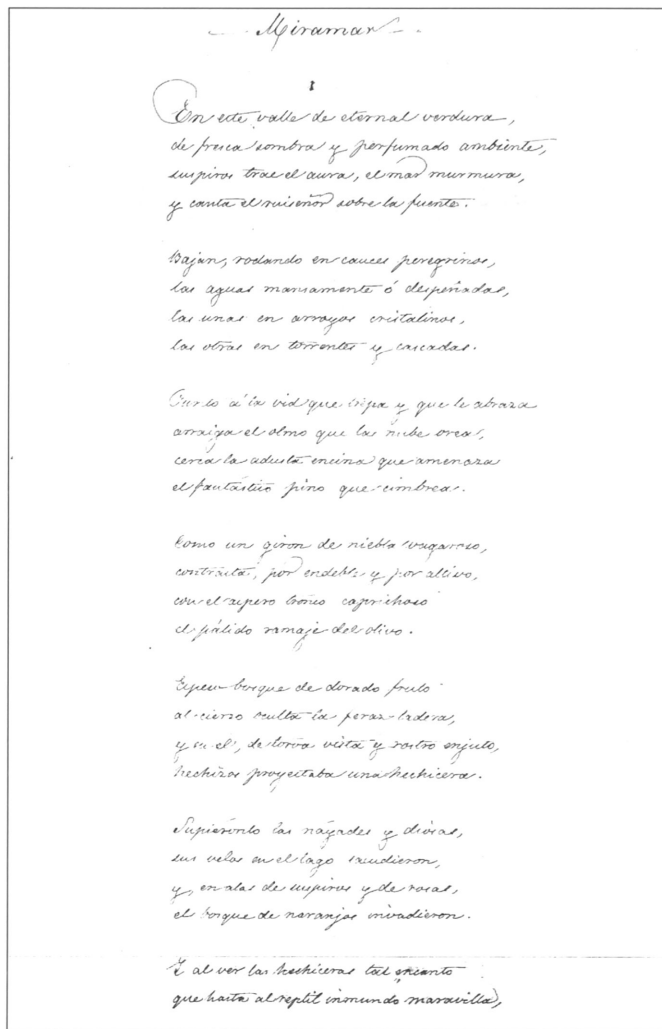
Curiosament s'ha de dir que, malgrat la seva dedicació, gran part de la poesia de Palou i Coll roman encara inèdita. A 1861, quan escriví el poema *Sóller*, ja havia fet milers de versos, i tanmateix només havia publicat les composicions *En un àlbum y La esperanza* en el “Correo de Mallorca” (1859). I després d'escrivir aquest poema tan sols apareixerien *En la inauguración de la estatua de SM la Reina Doña Isabel II*, *Miramar* i *La sal*.<sup>5</sup>

J. L. Estelrich, el 1907, pòstumament, va publicar una mostra de la seva poesia, una selecció de 15 poemes (13 en castellà i 2 en català), en el “Cancionero” (Apèndix de l'estudi crític i biogràfic *D. Juan Palou y Coll*), escrits entre 1847 i 1861.<sup>6</sup>

El poema *Sóller*, que hem reproduït aquí, és un exemple del romanticisme tardà, eclèctic—i alhora excessivament retòric i artificios— que es perllongaria, tant en els poetes en castellà com en els de la Renaixença, fins al crepuscle del segle denou, i té interès per ser un precedent del qual seria el seu poema més important de Palou i Coll: “*Miramar*”.

### EL POEMA MIRAMAR

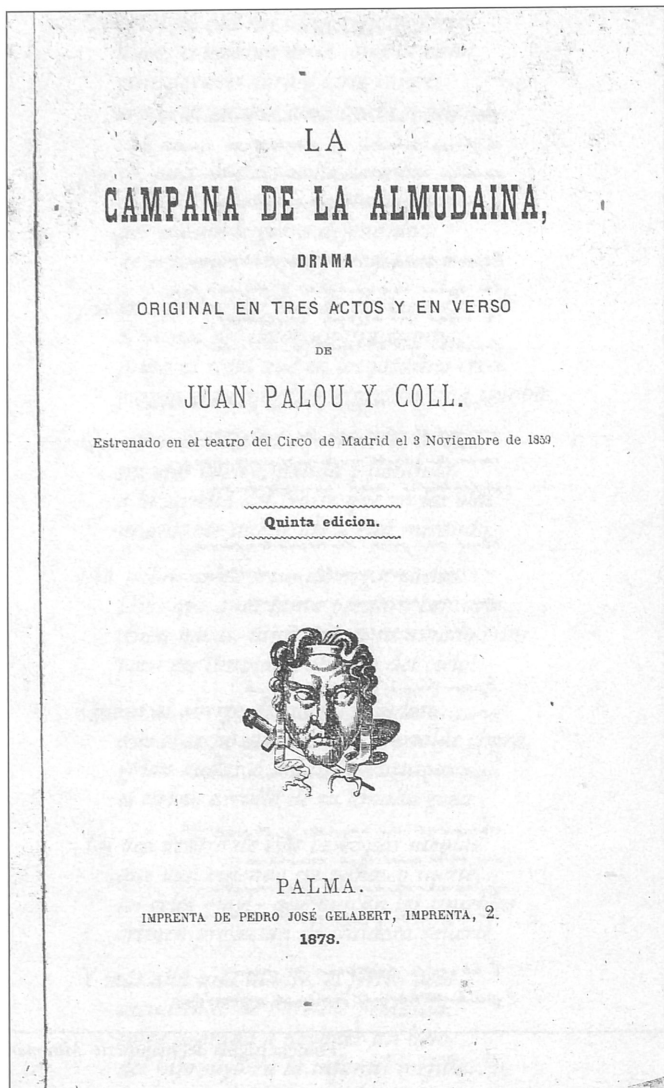
El 1876 es complia el sisè centenari de la fundació del Col·legi de Llengües Orientals a Miramar per l'insigne patriarca de les nostres lletres, Ramon Llull. A partir de la data de la butlla pontifícia en què fou sancionat, el 16 de novembre de 1276, sota l'auspici i la protecció de l'Arxiduc Lluís Salvador d'Àustria, que n'era el propietari, s'havia de celebrar aquest esdeveniment; però l'arxiduc viatger, a causa de les tempestes, no va poder retornar a Mallorca per aquesta data i es va posposar la commemoració per gener de 1877. Entre els actes solemnes que es feren, uns foren de caràcter religiós i altres literaris. A la festa literària del 25 de gener hi participaren J. M<sup>a</sup> Quadrado, Victòria Penya, Margalida Caimari, Manuela de los Herreros, Joan Palou i Coll, Jeroni Rosselló, Victorià Amer, Josep Lluís Pons i Gallarza, Josep Tarongí, Ramon Picó, Tomàs Aguiló, Joan Alcover, Gabriel Maura, Bartomeu Ferrà, Mateu Obrador, Pere D'Alcàntara Penya, Tomàs Forteza i Miquel Costa i Llobera, entre d'altres. Després es publicaria un llibre,<sup>7</sup> “un volumen con las composiciones de los escritores que concurrieron a la fiesta, editado a expensas de Luis Salvador, quedará como recuerdo del poético certamen: curioso álbum literario



Primera pàgina del manuscrit *Miramar*.

en que figuran todos los representantes, incluso los más modestos, del Parnaso insular de aquel entonces”.<sup>8</sup>

Entre les composicions apareix el poema *Miramar* de Joan Palou i Coll, que consta de tres parts. Va ser compost, com gairebé tots els poemes que s'inclouen en el recull, per encàrrec. I el fet que ho demostra és que a l'any 1877, després de dotze anys sense dedicar-se més que ocasionalment a la poesia, no devia saber molt bé com havia de començar la composició i agafà com a model el seu poema inèdit “*Sóller*”. Sobre aquesta poesia inicià els *serventesios* de “*Miramar*”. De manera que trobam moltes similituds i versos idèntics o quasi idèntics entre les 12 primeres estrofes de “*Sóller*” i les 20 de la primera part de “*Miramar*”. Un cop escrita aquesta primera part, la veu del poeta deixà de costat el model i la creació va agafar el seu propi vol: va escriure les 41 *quintillas* de la segona part i els 17 *serventesios* de la tercera. *Miramar* és, doncs, una llarga composició de 373 versos, de caràcter eminentment líric, on la descripció de la natura, del paisatge, es converteix en l'element primordial mentre que la figura de Ramon Llull, que apareix en la segona i tercera part, és més que un personatge un símbol.



Portada de la cinquena edició de *La campana de la Almudaina* (1878).

### INFLUÈNCIA DE SÓLLER EN LA COMPOSICIÓ DE MIRAMAR

L'acarament de les dues versions palesa fins a quin punt Palou i Coll va inspirar-se en la seva pròpia obra per a l'inici del poema "Miramar". Vegem-ho.

L'arrencada, la primera estrofa, és gairebé idèntica:

SÓLLER

*Tras esos montes de eternal verdura  
la luna asoma su argentina frente,  
suspiros trae el aura, el mar murmura,  
y canta el ruiseñor sobre la fuente.*

Llavors transforma la sexta de "Sóller" per a la segona de "Miramar":

*Cruzan el valle en límpidas corrientes,  
las aguas mansamente ó despeñadas,  
las unas en arroyos transparentes,  
las otras en torrentes y cascadas.*

MIRAMAR

*En este valle de eternal verdura  
de fresca sombra y perfumado ambiente  
suspiros trae el aura, el mar murmura,  
y canta el ruiseñor sobre la fuente.*

*Bajan, rodando en cauces peregrinos  
las aguas mansamente ó despeñadas,  
las unas en arroyos cristalinos,  
las otras en torrentes y cascadas.*

Un cop començat el poema, la inspiració acüt i escriu sis *serventesios* nous, originals –de la tercera a la novena estrofa–.<sup>9</sup> Mentre que per fer la desena i onzena segueix la quarta i cinquena de "Sóller":

*A manera de cinta de diamantes  
sobre las trenzas de una vírgen bella,  
vierte en la mar sus rayos vacilantes  
la casta luna que se mira en ella.*

*E hinchada lona de su luz dudosa  
agita y rasga el brillante reflejo,  
como ala de errante mariposa  
que se cierne en la plata de mi espejo.*

La 12 i la 13 de "Miramar" les escriu sobre la segona i tercera:

*Mas blancos que la espuma de los mares,  
entre naranjos de olorosa sombra,  
como copos de nieve mil hogares  
del valle pueblan la tendida alfombra.*

*Y desnuda de brillo y de oropeles  
se eleva, entre palmeras solitarias,  
la gótica mansión donde los fieles  
murmuran oraciones y plegarias.*

La 14 és nova,<sup>10</sup> mentre que les estrofes 15 i 16 les fa, amb certes modificacions, sobre la 12 i la 11 de "Sóller":

*¡Salve, asilo de paz, valle florido,  
nido de ruiseñores y palomas  
por esa doble garra defendido  
de niebros montes y crespadas lomas.*

*En cambio, con sus vivos resplandores,  
á esos contornos de la sombra vana  
otras formas dará y otros colores  
el nuevo sol que alumbrará mañana.*

*A manera de cinta de diamantes  
que el onda palpitante mueve y gira  
vierte en la mar sus rayos vacilantes  
el sol de fuego que en la mar se mira.*

*E hinchada lona de su luz dudosa  
dispersa y rasga el perlinz reflejo,  
como ala de errante mariposa  
que se cierne en la plata de un espejo.*

*Mas blancos que la espuma de los mares,  
de nogales y almeces á la sombra,  
como copos de nieve, unos hogares  
flotan del valle en la tendida alfombra.*

*Y desnuda de vanos oropeles  
se eleva, entre palmeras solitarias,  
la modesta mansión donde los fieles  
murmuran oraciones y plegarias.*

*¡Salve mil veces tí, valle florido,  
Risuño albergue do la paz se encierra  
por esa doble garra defendido  
de las iras del mar y de la tierra.*

*Fundidos en sus aureos replandores,  
á los contornos de tu forma vana  
otra forma dará y otros colores  
el nuevo sol que alumbrará mañana.*

I per realitzar les estrofes 17, 18 i 19 usa respectivament la 8, 9 i 10. Pràcticament sense canvis a les dues primeres i més substancials a la tercera:

*Tranquilo valle ¿dónde está la huella  
de la horrorosa tempestad que un día,  
por esa falda tan frondosa y bella,  
resbalando y crujiéndola, rujía?*

*Himnos cantando las pintadas aves,  
mostraronte al pasar ayer sus galas...  
¿Do estan los ecos de sus trinos suaves?  
¿Do estan las sombras de sus leves alas?*

*Cual ráfaga de viento en el collado,  
bajo este velo de la noche umbría  
para siempre las huellas se han borrado  
que imprimió sobre ti la luz del día.*

*Tranquilo valle ¿dónde está la huella  
de la fragosa tempestad que un día,  
por esa falda tan frondosa y bella,  
resbalando y crujiéndola, rujía?*

*Himnos cantando las pintadas aves,  
mostraronte al volar ayer sus galas...  
¿Do estan los ecos de sus trinos suaves?  
¿Do estan las sombras de sus leves alas?*

*Cual ráfaga fugaz en el collado,  
como los pliegues de la niebla umbría  
de tu historia por siempre se han borrado  
Esos ciegos transpordes de otro día.*

I acaba la primera part de "Miramar" amb l'estrofa 20 que tampoc no té coincidències amb cap altra.<sup>11</sup>

En conclusió podem dir que és evident que en començar el poema l'autor acudí al manuscrit "Sóller" i es manllevà molts de versos amb els quals confegí la primera part de l'obra. Després a la segona i tercera parts no hi ha cap similitud amb aquest poema ni amb altres de l'autor, per tant, són noves i



originals, encara que estan marcades per aquest arrencament que marcarà l'evolució posterior de la composició. De fet, el to romàntic i vague del poema així com la incidència en la natura i el paisatge es deuen, sens dubte, a aquest inici.<sup>12</sup>

### VALORACIÓ

Tant pels seus poemes *Sóller* i *Miramar*, com per les 11 poesies en català, el més interessant de la seva obra poètica, es veu clarament que el millor de la seva producció en vers foren les obres dramàtiques. Palou i Coll fou, essencialment, un dramaturg. És en aquestes obres on arriba al cim de les seves creacions. En poesia aconsegueix algun moment d'inspiració i no es pot negar el seu talent com a versificador, però l'artifici ofega la sinceritat, i el versos fàcils i fins i tot els rebles predominen sobre l'elaboració i el sentiment. No és tan sols que caigui en els tòpics romàntics i faci una versificació poc depurada, sinó que basa la intensitat de l'expressió més en la retòrica que en la sinceritat. ■

*Miquel Àngel Vidal*

### NOTES

(1) VIDAL, Miquel Àngel: "Poesia inèdita en català de Joan Palou i Coll", Lluc, núm. 824-825/2001, pàg. 32-38.

(2) OLIVER, Miguel de los Santos: *La literatura en Mallorca (1840-1903)*, Tipografía de Amengual y Muntaner, Palma de Mallorca, 1903.

El manuscrit, en un plec de 13 pàgines, es troba a la Biblioteca Bartomeu March.

(4) Gran consideració crítica i fins i tot encesos elogis va rebre aquesta obra per part d'estudiosos com Miquel dels Sants Oliver a *La literatura en Mallorca (1840-1903)* i Guillem Forteza a *Obras críticas y literarias (vol. I)*, encara que també és cert que ha rebut crítiques molt negatives com la de Gabriel Alomar a un dels seus articles de "El poble català" (*Obras Completas, II*).

(5) "En la inauguración de la estatua de SM la Reina Doña Isabel II" a *Corona poética a Isabel II*, Palma, 1863; i a la *Reseña Oficial*, Palma, 1864. "Miramar" a *Homenaje al beato Raimundo Lullio* \* (Palma, Establecimiento Tipográfico de José Gelabert, 1877) i "La sal" a la *Revista Contemporánea*, 15 de mayo de 1905.

(6) ESTELRICH, J.L.: *D. Juan Palou y Coll. Estudio crítico y biográfico, a RSEMAP. Sesión inaugural de 1906 á 1907. Honrando la memoria de D. Juan Palou y Coll y de D. Pedro de A. Peña*. (tipo-litografía de Amengual y Muntaner, Palma de Mallorca, 1907.

(7) *Homenaje al beato Raimundo Lull en el sexto centenario de la fundación del Colegio de Miramar*, Establecimiento Tipográfico de Pedro José Gelabert, Palma, 1877.

(8) FERRÀ, Bartolomé: *El archiduque errante*, Montaner y Simón, Barcelona, 1948.

(9) *Junto á la vid que trepa y que le abraza*  
*Arraiga el olmo que la nube orea,*  
*Cerca la adusta encina que amenaza,*  
*El fantástico pino que cimbrea.*

*Con un girón de niebla vagaroso,*  
*Contrasta, por endeble y por altivo,*  
*Con el áspero tronco caprichoso*  
*El pálido ramaje del olivo.*

*Espeso bosque de dorado fruto*  
*Al cierzo oculta la feraz ladera;*  
*Y en él, de torva vista y rostro enjuto,*  
*Hechizos proyectaba una hechicera.*

*Supieronlo náyades y diosas,*  
*Sus velos en el lago sacudieron,*  
*Y en alas de suspiros y de rosas,*  
*El bosque de naranjos invadieron.*



Portada de l'obra *Homenaje al beato Raimundo Lull* on es va publicar el poema *Miramar*.

*Y al ver las hechiceras tal encanto,*  
*Que hasta al reptil inmundo maravilla,*  
*Huyeron á la mar, con tal espanto,*  
*Que horadaron las rocas de la orilla.*  
*Y ahí están maldiciendo todavía,*  
*Y ni el ronco huracan su rabia doma,*  
*Del cántico de paz que á Dios envía*  
*La humilde ermita que en la cumbre asoma.*

*¡Torpe, vano rencor! Tranquilamente*  
*Dora el valle la escama de la oruga,*  
*Y en lugar de ofenderse, la corriente*  
*Al césped acaricia que la arruga.*

(10) *La mar halla á sus pies dique de rocas*  
*Y en esas cumbres, al ascenso extrañas,*  
*Hallan del vendaval las furias locas*  
*Otro dique de riscos y montañas.*

*Solo vé la pupila penetrante,*  
*Al descubrirse del pasado el velo,*  
*La huella esplendorosa del gigante*  
*Cuya mente abarcó la tierra y cielo.*

(12) El lector que desee consultar la 2ª y 3ª partes de la obra *Miramar* puede hacerlo en el *Homenaje...* antes citado. Existe también una edición moderna, facsímil, publicada por Edicions Cort en 1996.

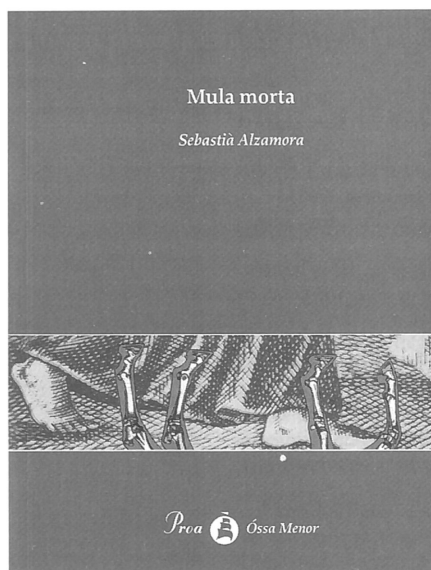
## A la Ciutat dels Llibres

# Mula morta. Sebastià Alzamora

Sebastià ALZAMORA: *Mula morta*, Barcelona, Edicions Proa, 2001.

Encara no fa una setmana, a la Fundació Thissen de Madrid, vaig poder visitar una exposició de retrats del pintor austríac, refugiat a Anglaterra, Òskar Kokoschka. He de dir que coneixia les sales que li són dedicades al muse d'art modern de Viena i que, tot i que en vaig sortir impressionat, no havia tornat a presentar-se l'ocasió al llarg de molt de temps de reencontrar-me amb l'obra d'un dels pintors més maleïts del segle XX. L'exposició que ara he vist és reduïda, quant al nombre d'obres que hi són presentades: una dotzena escassa de retrats que s'agrupen sota el títol: "Kokoschka, Max Schmidt. Adolf Loos i els seus amics". Paga la pena de dir que m'hi vaig estar una bona estona, davant aquells quadres. Els observava de lluny, llavors de molt a prop, a fi de descobrir-hi el secret amb què el pintor va saber projectar sobre els retrats d'aquells éssers humans la tensió insuportable, paroxística, sempre al caire de la destrucció que els habitava.

Es tractava de retratar els secrets més profunds de l'ànima. També Sebastià Alzamora projecta en els poemes que es reuneixen en aquest llibre l'angoixa existencial d'un jo poètic l'ànima del qual es confon amb la pròpia carcassa: un fardell d'ossos. A la seva autobiografia, Òskar Kokoschka va néixer l'any 1886 i morí l'any 1980,



evoca el mètode de què s'havia servit per pintar aquells retrats i afirma que s'inspirava en el Museu d'Història Natural i exagerava els trets fisionòmics a fi d'accentuar la sensació de vida d'un crani. Em vaig detenir davant el retrat de l'arquitecte Adolf Loos, realitzat l'any 1909, i vaig observar la cara, les mans, els pensaments. També hi són retratats els pensaments. Li mirava la boca i vaig tenir la percepció, ni que em trobàs immersit en una història de terror, que d'aquells llavis, lleugerament suggerits sota el bigoti, sortia un migrant regalim de sang viva. Feia sang per la boca aquell home del quadre. I el degotim de sang recorria la resta de la cara, travessava el coll de la camisa i es perdia sobre el guardapits.

Doncs aquesta mateixa sensació tinc en observar la fotografia de Sebastià Alzamora que figura a les primeres pàgines i que firma Ernest Abentín, amb el peu irònic: "una mula morta". Com Òskar Kokoschka, el fotògraf només ha retratat el crani, la resta són, bé podeu creure-ho, postissures.

Si heu llegit el llibre, haureu observat que *Mula morta* és l'autoretrat d'un crani. I aquest autoretrat conté alguns trets que ja eren a l'obra anterior de Sebastià Alzamora: als poemaris *Rafel* i *Apoteosi del cercle*; també a *L'extinció*, la novel·la agosarada, inquietant, gairebé esperpèntica. Aquí, el senyor Chesnutt —i podria ésser qualsevol d'aquests personatges retratats per Kokoschka—, el dèspota controlador de l'univers és, segurament, l'assassí capaç de matar totes les mules.

He de dir que conec en Sebastià Alzamora des de fa alguns anys. I em fascina la seva maduresa literària. Era i és amic del meu fill en Pere i, encara eren dos al·lotets, varen escriure a mitges un poemari el títol del qual era *Bicefàlia*. Un dia tingueren una mena de caprici i en reclamaren la meua complicitat: els feia una il·lusió de no dir que els poemes de *Bicefàlia* fossin llegits i enregistrats en un estudi de gravació pel poeta Josep M. Llompart. Jo vaig ser l'encarregat de fer les gestions i convèncer l'amic Llompart. Val a dir que llavors ja estava malalt i això succeí pocs mesos abans de la seva mort. Anaren a cercar-lo en un cotxe, el portaren a un estudi de gravació devers s'Arenal i no

sé com va ser que aquella cinta anà a parar en una emissora de ràdio. Quan Llompart va morir, aquella emissora es desfeia el cambuix posa qui posa els poemes d'en Sebastià i d'en Pere. No sabien qui eren els autors d'aquells versos i els donaren com si fossin del mateix Llompart. Me'n record que ells n'estaven empegueïts; però l'emissora se sentia la reina. La ignorància i l'atzar feren que Llompart fes aquell dia allò que havia fet tota la vida: donar el seu suport i prestar la seva veu a uns joves que tot just s'iniciaven.

He dit abans que el poemari *Mula morta* conté alguns trets sempre presents a l'obra del seu autor: la capacitat de risc, l'explèndida de la llengua. Però aquí Sebastià Alzamora esdevé provocador, dissident, àdhuc blasfem:

II

*Va dir la mula:*

*"Jo soc el pelicà i sóc també el llop,  
el rat penat, l'obscena boira, el múrid.  
Us oferesc la meua sang:  
Participau-me. Jo en beuré després.  
Per sempre vull que guardeu aquest vas.  
Des del buit ardent de la meua artèria  
recompondrem el temps.  
Féu això en memòria meua.  
Sóc el vampir; el meu nom és Jesús".*

XII

*Qualque part hi ha un mur per a llimats delers  
sota el qual blanquegen calaveres d'ase.*

Bartomeu Fiol

*Anyell de Déu, que llevau el pecat del  
mòn,  
preniu aquesta botella de bourbon,  
serviu-vos una copa,  
mirau pel cul del tassó i descriuiu  
allò que els vostres ulls hauran  
d'aprendre,  
i hauran d'entendre i hauran d'engolir,  
per molt que no els agradi, i pels segles  
amèn.*

I, a vegades, pot arribar a produir el pànic.

III

*Tu,*

*tan ínfima, tan verge i temerosa,  
no cesses d'inquirir-me:  
"Com resisteix l'hivern la mula?  
Quin foc resplendeix dins la païssa?  
D'on ve la pols que opaca els finestrons  
del teu taller?"*

*Dels morts, potser: tot és possible,  
tot és inevitable,  
i el sol, quan baixa...*

Una de les coses que més admir d'en Sebastià Alzamora és la seva gran capacitat d'assimilar tradicions i ajuntar-les, transformades, a la seva pròpia veu. Al poemari que ens ocupa hi és present el més subversiu de la nostra tradició pètica. En Sebastià esnifa les tendències. Aquí hi ha, en un rere fons, Blai Bonet: llegiu el poema número XV de la primera part: aquell que diu:

XV

*Jo vaig néixer decrepit, i en el sud,  
allà on s'engreixa el porc de la tristesa.  
El meu nom ja el sabeu. L'edat no compta,  
ni la casa, i encara menys el rostre  
que submergesc dins l'aigua de l'estany,  
per mai més no estimar.*

...

Hi és Llompart. Bé que podrien esser de Llompart, aquests versos:

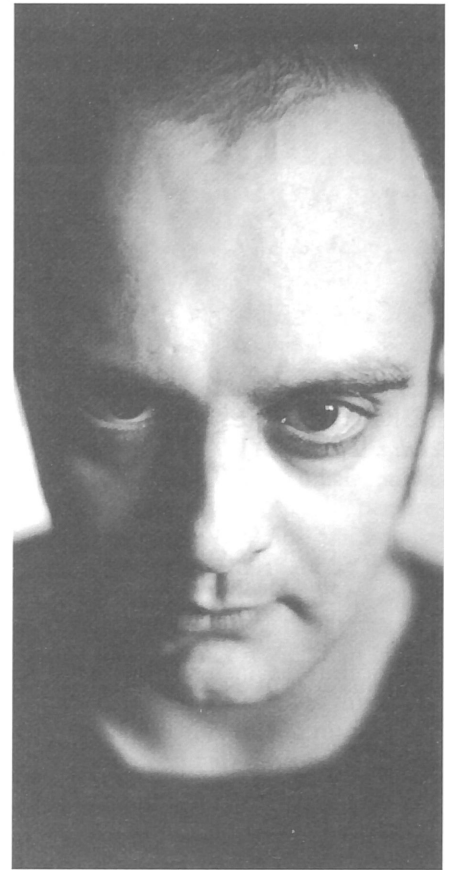
II

*"Acostumava a sortir els horabaixes,  
el mort, quan ja la tarda era blavenca  
i els tubs de l'orgue insuflaven respecte  
a la monocromia de la vila.  
..."*

Hi és Jaume Vidal Alcover, Bartomeu Fiol, Miquel Bauçà. I també Ramon Llull, i Anselm Turmeda, quan el poeta ens parla de "la mula pollosa i fatigada", i Miquel Costa i Llobera, i Joan Maragall. Ja ho he dit: en Sebastià esnifa les tendències i reinterpreta.

Bartomeu Fiol, en un epíleg que qualifica d'innecessari, ens diu que aquesta és una mula ben viva: "No us cregueu massa el títol. Si feim poesia perquè la realitat que ens envolta no ens complau –si l'encertam, com és el cas–, redreçam alguna cosa, tot denunciant feim justícia poètica, una mica de justícia poètica, la suficient per a no abdicar i continuar batallant a favor d'alguns valors insubornables, irrenunciables". Una mula i, tanmateix, ben viva: perquè sempre escrivim contra algú.

Quan jo era al·lot al meu poble del Pla, veí que era de Llucmajor, vaig aprendre una cançó antiga. Una cançó d'aquelles que els estudiosos diuen "cançons de mentides". La cançó deia: "Mon pare 'nà an es mercat / comprà una mula morta; / li talla es quatre



Sebastià Alzamora (Fotografia: Ernest Abentún)

peus, / sa mula arranca a córrer..." Doncs, anau en compte. Des d'aquest espai de llibres que és Quart Creixent –fa uns anys, en Sebastià evocava de Barcelona estant, aquesta llibreria plena de llibres, plena de paraules, enmig del barri antic, al carrer d'en Rubí–, des d'aquest punt, vull dir, que la mula pollosa i fatigada arranqui a córrer, de bell nou, per vides i vides. No us en fieu, quan el poeta ens diu, ja al final, aquells versos que tanquen la tercera part, "La pregària del Sant Bevedor":

*(I és que cap de vosaltres no sap res  
de la contrició  
ni de la malaltia; no sabeu  
res del vertigen, del mareig, del vòmit;  
cap de vosaltres no sap res de mi).*

*Jo sóc el pelicà i sóc també el llop,  
el rat penat, l'obscena boira, el múrid.*

*Jo sóc el bou que alena fred.*

*Jo sóc la mula morta. ■*

*Gabriel Janer Manila  
Llibreria Quart Creixent  
Palma, 29 de novembre de 2001*

# Història d'Alcúdia.

## El Segle XVI

DEIÀ BAUÇÀ, M.; MAS FORNERS, A.; ROSSELLÓ VAQUER, R.; RIU-TORT TABERNER, S. *Història d'Alcúdia. El segle XVI*. Ajuntament d'Alcúdia, Alcúdia 2002. 359 pàg.

**S**ovint, determinades persones que se consideren especialistes o amb una certa cultura utilitzen el terme *local* com un qualificatiu de menyspreu. Així una festa, un esdeveniment, un costum i fins i tot un plat de cuina *local* equival a *de menor importància* i fins i tot es contraposa a *nacional*. Un exemple clar d'aquesta interpretació matussera es té amb la denominada *Història Local*.

La majoria de persones creu que la història local –aquella que es refereix a una ciutat, poble, comarca i fins i tot regió– com una història menor i pròpia d'erudits de poble no especialistes, habitualment capellans i mestres. Aquests erudits coneixen molt bé, diuen, la història del seu poble, però ignoren la del veïnat. Les seves històries, per tant, manques de mètode, d'esperit crític, d'una anàlisi acurada i un aparell científic coherent, són la contraposició inevitable a la Història Nacional (o Història Pàtria en terminologia decimonònica) i obra d'uns dilettants. Tant i més si s'escriuen en una llengua minoritària. El tema es greu si es té en compte que en aquest país qualsevol persona que es considera capaç d'escriure dues paraules seguides es veu qualificada per escriure història. D'aquesta manera, i com afirma contínuament el professor J. Fontana, la Història és una de les activitats de major intrusisme.

Aquestes consideracions poden semblar exagerades per a persones que no es mouen dins l'espai de la investigació històrica. Emperò aquesta acusació s'ha esgrimit moltes vegades fins i tot com a arma desqualificadora d'uns contra els altres. D'aquesta manera, si Bartolomé

Bennàssar realitza una obra sobre Valladolid en el segle XVI (i escrita originalment en francès) ens trobam davant un model a seguir. Si un altre historiador publica un estudi semblant (de Lleida, per exemple) i en català, fa una història local.

El qualificatiu d'Història Local no s'hauria de considerar mai com a pejoratiu. La qualitat científica i la vàlua d'una publicació no s'hauria d'amidar pel tamany del subjecte d'anàlisi, sinó pels resultats d'aquesta anàlisi. Entre els historiadors són paradigmàtics estudis sobre una petita aldea occitana, sobre determinades regions franceses o italianes i fins i tot sobre ciutats castellanes. Però determinats autors, castellans per cert, ha patit en pròpia carn el voler seguir els models anteriorment citats.

De fet, uns dels primer valors que ha de tenir una història local és transcendir, precisament, el localisme. És a dir analitzar uns determinats esdeveniments generals per conèixer com aquests passaren o s'interpretaren a un determinat indret. I això va ser el que va fer un dels primers historiadors locals de Mallorca, el P. J. Rul·lan que titulà la seva gran obra *Historia de Sóller en sus relaciones con la general de Mallorca*.

La publicació de la Història de Sóller de Rul·lan, si no va ser la primera història local de Mallorca, marcà un camí. Camí que ens ha portat a ser una de les illes mediterrànies i terres d'Espanya més ben historiades. Pràcticament no hi ha poble que no tenguí la seva història local. Naturalment no totes són de la mateixa vàlua i moltes d'elles es limiten a ser un llistat, més o manco ordenat, de notícies o documents. Determinats especialistes les critiquen molt, però les usen per cercar-hi allò que els interessa per les seves investigacions. Amb posterioritat negaran la seva vàlua o simplement amagaran el lloc d'on han pres la informació.

Totes aquestes coses venen al punt per presentar als lectors la publicació d'un nou tom de la Història d'Alcúdia, un tom tan rellevant com el del segle XVI on es documenta el perquè Alcúdia va ser la segona Ciutat de Mallorca. On es documenta el perquè Alcúdia va ser l'únic poble que resistí als agermanats i com aquesta resistència, amb setges d'artilleria fins i tot, li va valer la consideració de l'emperador, i la concessió de determinats privilegis.

És cert que a la dècada de 1920, un altre autor, Pere Ventayol i Suau, ja publicà una història d'Alcúdia que es fonamentava en el que es coneixia fins el moment, en particular les obres de Quadrado i l'experiència de Rul·lan. Ventayol el que es plantejà com a objectiu fonamental va ser el deduir com Alcúdia, amb tots els privilegis que li concediren amb el final de les Germanies no assolí un paper predominant a la Part Forana i que, fins i tot, inicià una greu decadència que tengué el seu punt àlgid en el segle XVIII. La persona que conegui bé aquesta història podrà deduir amb facilitat que no aconseguí respondre aquests interrogants d'una manera totalment satisfactòria. No per mancances pròpies, sinó pel propi estadi en què es trobava la investigació històrica en aquells moments.

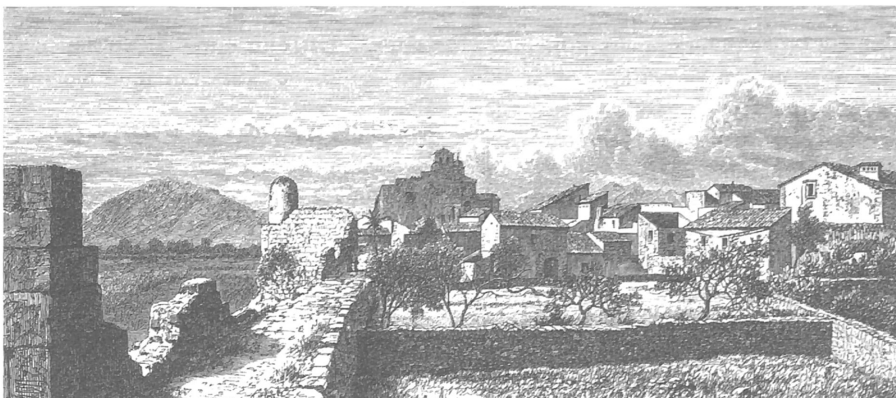
L'obra que es presenta ací té com a principal objectiu respondre a aquests interrogants. No és un llibre aïllat, sinó que forma part d'un projecte ja iniciat l'any 1978 amb un primer volum dedicat al període que va de la prehistòria a la desaparició de Pollentia. Una nova sèrie històrica que pretenia posar a l'abast del públic les darreres aportacions en el camp de la història que no havia pogut usar P. Ventayol. Després d'uns anys de paralització reeixí amb un segon volum dedicat a l'Edat Mitja que s'ha considerat en molts d'aspectes una obra modèlica de la nova història local i la divulgació. Els pas lògic següent era l'aparició d'un tercer que s'hauria de centrar, per força, en un capítol tan traumàtic com varen ser les Germanies, les seves causes i conseqüències immediates.

Els autors, Antoni Mas, Miquel Deià i Ramon Rosselló (juntament amb una aportació de Sebastià Riutort), són ben coneguts ja dins el panorama historiogràfic illenc i estan lluny d'allò que es consideraven erudits locals. Es diu que per les

seves obres els coneixereu i aquí n'hi ha un bon exemple de la validesa d'aquest principi. El present llibre, que beu dels seus antecessors, el que fa es respondre aquells interrogants ja plantejats des de feia temps sobre els orígens del comportament d'Alcúdia durant les Germanies i la seva posterior decadència. Per tal de poder donar una solució coherent als esdeveniments del segle XVI, els autors s'han fonamentat en un impressionant corpus documental, un conjunt d'estudis sectorials i una anàlisi acurada de les dades que permeten deduir un panorama força suggeridor. Sols la interrelació de les diverses dades permet comprendre un panorama de fet molt complex.

I en primer lloc s'ha de parlar de l'economia. Des de sempre s'havia parlat de l'enorme importància del conreu de vinya a Alcúdia durant l'Edat Mitjana i com, precisament aquest conreu havia potenciat elements tant distants aparentment com la construcció de les muralles o la potenciació de l'activitat portuària. El primer que es documenta en aquesta obra és com la producció de vi patí una forta davallada a partir de la dècada de 1460, per arribar al seu punt més àlgid precisament durant el període agermanat. Per altra part, i de manera paral·lela patí el volum comercial del port que estava marcat pels intercanvis de Menorca. El problema era que altres conreus, com els cereals que experimentaren un augment significatiu no pogueren equilibrar una conjuntura que patí forts atacs especulatiu. En primer lloc perquè la producció i comerç dels cereals era un instrument en mans de determinats grups que manipulaven el mercat per enriquir-se, amb la sang dels pobres (segons esmenta determinada documentació). Però tampoc la incipient producció manufacturera de la vila, centrada en el consum, però també desviada a Ciutat i no exportada directament pel port, podia sortir d'un parany que per força l'hauria de conduir al colapso.

S'ha de tenir en compte, també, que contràriament al que es creia l'Alcúdia del segle XVI tenia molts de pagesos amb migrats sistemes de subsistència. D'aquí que els roters de les Comunes passassin dels 70 de 1512 als 221 del període 1585-1588. És a dir, existia a Alcúdia un important grup de població que potencialment s'haurien d'haver convertit en el nucli agermanat de la vila. Tot això ens condueix a considerar



Església d'Alcúdia (*Die Balearen*, tom VIII)

que les condicions pre-existents a les Germanies eren les mateixes que a altres indrets. D'aquesta manera es confirma i consolida l'opinió tradicional de què la resistència d'Alcúdia a les Germanies es va deure més a l'existència de les muralles i al fet que els cavallers i oligarques s'hi refugiassin que a una indeterminada fidelitat a l'emperador i una oposició a les demandes agermanades.

De fet, i com era d'esperar, es detecten agermanats alcudienecs encara que la manipulació documental i la manca de les composicions del Pla, dificulten poder anar més enfora i no es puguin documentar. Però la constatació de la seva existència ja és prou important. De fet, on es nota més el pes de la manipulació documental és, precisament en els esdeveniments interns de les Germanies. Els autors no poden aportar un allau de documentació novella ja que en un capítol com aquest, la que s'ha conservat, fa temps que es coneguda. Però quelcom nou poden aportar, com la terrible destrucció de l'església de Pollença per les forces imperials i la mort violenta de dones, vells i nins.

No es poden aportar documents nous, però sí una relectura dels coneguts des de fa temps. Una lectura crítica que permet deduir, o al manco dubtar, de la fidelitat de determinades narracions que fins ara s'havien repetit de manera mecànica. Esdeveniments com els suposat miracle de la batalla del dia de Sant Jordi segurament va ser una construcció posterior per justificar determinades actuacions dels triomfadors. Altres esdeveniments senzillament no passaren com narraren les cròniques oficials posteriors o, senzillament mai havien passat.

Precisament una anàlisi crítica de les fonts permet donar les bases per poder

interpretar el conjunt de privilegis donats per l'emperador a Alcúdia per premiar la seva fidelitat. Fins ara, aquests privilegis no s'havien analitzat mai en profunditat. En teoria, aquesta onada premiava amb el títol de ciutat (i doblement fidel) la ciutat d'Alcúdia i concedia als seus habitants unes exempcions fiscals que els posava per damunt la resta dels mallorquins. Emperò l'origen i la pròpia redacció dels privilegis permeten deduir el parany que suposaren.

En primer lloc, aquests privilegis (o al manco la seva redacció) no es prepararen des d'Alcúdia, sinó des de la Ciutat. De fet, i a la llarga, els grups als quals afavoriren no foren els fidels alcudienecs, sinó aquells que amb el seu comportament havien originat les Germanies. És cert que es concedí el títol de Ciutat a l'antiga vila emmurallada. D'aquesta manera, Mallorca es convertia en una nova Sicília on els enfrontaments de les dues ciutats afavoriren el control de l'illa per part de la monarquia hispana. És cert que es concedí permís als jurats alcudienecs per vestir gramalla com els de Ciutat, però a la pràctica cap més aspecte relativament important s'arribà a posar en pràctica o va ser de molt curta durada.

Teòricament s'intentava convertir Alcúdia en la capital de la Part Forana, però tant el govern de la Ciutat i el Regne com el Sindicat de Fora s'hi oposaren. De manera paral·lela es poden considerar els privilegis de naturalesa econòmica, per exemple. El pagament del *dineret d'Alcúdia* que hagueren de pagar totes les altres viles per compensar les destrosses fetes pels agermanats afavorí al cap i la fi a una minoria, però originà una sèrie d'enfrontaments del resta de l'illa amb les autoritats alcu-

dienques. Pels seus habitants, a més a més, els privilegis eren un parany que, a la llarga, també afavorien l'oligarquia ciutadana. Els alcudiençs fidels tenien exempció de determinats impostos, per exemple en l'adquisició de determinats productes. Però la redacció implicava un conjunt de paranys que demostraren ser molt efectius. En primer lloc sols eren aplicables als fidels, és a dir a aquells que havien resistit el setge i no a aquells que durant el període agermanat residien a altres indrets. En conseqüència, i malgrat que en un principi serví per incentivar l'arribada de persones d'altres llocs per poblar la nova ciutat, aviat s'assabentaren de què tan valia fixar la seva residència a Alcúdia com a una altra vila. Emperò l'exempció fiscal

sols era aplicable en l'adquisició de productes que s'havien de destinar al consum propi, mai al comerç. En conseqüència, els privilegis no serviren per afavorir ni la producció artesanal, ni el moviment del port, ni el comerç de la nova ciutat. Pocs anys després de la concessió, el miratge havia desaparegut i començaren els problemes.

Els alcudients, tant les autoritats locals, els particulars i fins i tot aquells que havien traslladat la residència a la nova ciutat amb l'esperança de viure millor a causa dels privilegis del 18 de juliol, aviat es veren decebut i frustrats. S'inicià un període de llargs i costosos processos per defensar els seus drets. Uns contra la Universitat de la Ciutat i Regne de Mallorca, altres contra les al-

tres universitats i el Sindicat Forà, altres contra particulars. Sovint s'hagué d'acudir al Consell d'Aragó o als peus de diversos monarques. Alguns d'aquests plets es varen resoldre a favor d'Alcúdia, altres restaren en una indeterminació que provocarien nous plets. La lluita als tribunals es convertí, per tant, en una de les principals causes d'endeutament de la corporació municipal i dels particulars. A la llarga, els privilegis que havien d'impulsar una reeixida i premiar la seva fidelitat en convertiren en una de les principals causes de la seva decadència. Una vegada més es feia palès el vell refrany oriental: *ves alerta amb el teus desitjos, no sigui cosa que s'acompleixin.* ■

Jaume Serra i Barceló

## Els nous horitzons culturals a Mallorca al final de l'Edat Mitjana

Maria BARCELÓ; Gabriel ENSENYAT: *Els nous horitzons culturals a Mallorca al final de l'Edat Mitjana*, Palma, Documenta Balear, 2000.

**L**a relació de la cultura, a Mallorca, amb l'humanisme italià és la síntesi d'aquest llibre. Ens adonarem que l'humanisme és un corrent a cavall entre l'edat mitjana i el Renaixement. També observarem que no significa escriure només en llatí, sinó que es tracta de veure el món des d'un punt de vista diferent. Així ho hem descobert quan ens hem endinsat a la lectura d'aquesta història.

L'humanisme, en si, en el seu estat pur i amb totes les seves lletres, no el podem trobar ni tan sols a Itàlia. Ens assabentam d'aquest fet quan començam llegint el pròleg que presenta l'història-

dor anglès Hillgarth, quan diu que *totes les èpoques tenen elements de transició*. A Mallorca es dubta si existí un humanisme, però el que aprenem amb la lectura del llibre és a entendre i veure que convergeixen dues línies de cultura: la medieval i la humanista. I que dins la societat mallorquina, l'humanisme es va notar com una actitud, una nova manera de pensar i una nova manera d'actuar.

A partir d'algunes famílies poderoses —de llinatges nobles: Aixaló, Malferrit, Valero, Olesa, Valentí...— descobrim les relacions entre Itàlia i Mallorca. La gent formada a Itàlia ajuda aquest fenomen de recepció del classicisme. Es cobreixen d'una realitat nova sense desfer-se del passat. Aquests nous aires que comencen a sorgir amb força arriben amb l'expansió italiana d'Alfons el Magnànim. Precisament, aquest s'envoltarà d'humanisme i tindrà un interès

major pels clàssics (organitza vetlades literàries que influiran la gent que compon la cort. Alguns són mallorquins i serà així, amb l'intercanvi cultural, com arribarà el nou pensament a Mallorca).

Un altre punt per destacar és l'interès, amb un punt de vista favorable, per les idees de Lull: el lul·lisme. Durant aquest període veiem que un grup privilegiat —una societat marcada pel fet de ser influent i pertànyer a una família amb renom— també té un nexa amb aquest personatge. S'interessa pel lul·lisme a partir d'alguns punts de vista diversos. Punts de vista que moltes vegades són comuns amb aquesta nissaga que sorgia o que a vegades només era per exposar algun pensament o idea d'aquest personatge tan polifacètic.

En acabar la lectura del llibre ens adonam que no tota la població mallorquina s'impregna dels nous aires que provenen d'Itàlia, sinó que fou un sector concret el que difongué un interès per aquests nous corrents i aquestes noves formes de pensar. En aquest sector hi trobam estudiants de famílies nobles i amb influències que partiren a Itàlia per formar-se. Aquests foren divulgadors del nou corrent, juntament amb tots els membres de la cort del Magnànim, que una vegada deixaven aquell indret tornaven a Mallorca i introduïen el que havien après durant els anys de servei al rei. Amb això vull dir que tal vegada, a

Mallorca, no existí una tradició de literats però sí que hi hagué una actitud envers la cultura humanista. És a dir, a través de l'art, de l'onomàstica... sí que podem trobar una influència notòria d'aquest humanisme que no passà desapercebut dins la cultura de Mallorca.

Així i tot no podem dir que dins aquests àmbits s'assolís una plena hegemonia de l'humanisme. Tant a l'art com a l'onomàstica podem veure la barreja d'estils en què conviuen (en la pintura, tapisseria, antroponímia...) elements cristians tradicionals i representacions profanes d'estil renaixentista. Tornam a veure que la convergència d'estils es dona a tots els àmbits. La forta base medieval es barreja amb l'aire nou de l'humanisme, però aquest no farà desaparèixer mai les arrels medievals.

En el camp de l'onomàstica podem veure que la moda dels noms clàssics arribà a Mallorca. Així podem trobar noms com Adriana, Lucrecia, Fedra... (noms femenins) i Horaci, Narcís, Marc Antoni... (noms masculins), que foren bastant habituals dins aquesta societat i que eren i són indicadors de la

manera com els nous referents clàssics feien petja dins la nostra societat. Dins l'antroponímia clàssica observam que tota casta de gent podia portar noms de reminiscència clàssica, ja no només la gent que pertanyia a un cercle determinat, sinó que podem trobar famílies de qualsevol estatus social. I en el cas de la toponímia podem observar que la denominació de Balears i Palma tornen a aparèixer —igualmente que el gentilici 'balear'. Voldria apuntar que és un bon exemple i una prova per demostrar que la ciutat s'anomenava Palma i no *Palma de Mallorca*. Controvèrsia que avui dia encara podem notar dins la societat.

La conclusió a la qual podem arribar és que l'humanisme arribà a Mallorca com una actitud d'un sector concret, d'unes famílies que mantingueren lligams amb Itàlia (estudiants, membres de la cort... fins i tot els mercaders en foren divulgadors) i que gràcies a aquest sector es difongueren algunes idees de l'humanisme. També volia dir que el llibre no només és una font d'història. Hi descobrim els lligams que hi havia entre les famílies —com diuen els autors,

l'endogàmia que existia. Descubrim les relacions entre Itàlia i Mallorca, les influències que alguns mallorquins tingueren a la cort del Magnànim. Descubrim pinzellades d'humanisme en una societat que estava marcada per la cultura medieval i tot el que comportava aquest corrent, que tenia una gran influència, encara, dins la nostra societat.

Finalment, podem dir que aquest llibre ens ha portat a un tros de la història de Mallorca i que ens ha apropat més a la gent d'aquella època i hem pogut esbrinar quines eren les modes, els gusts i tot allò que interessava una societat que vivia a camí entre dues tendències totalment oposades. Així i tot, saber mesclar aquests corrents i sense oblidar les influències medievals acceptaren els nous aires que entraven des d'Itàlia: l'humanisme. La societat mallorquina s'interessà per les obres de l'antiguitat, pels clàssics i per tot allò que arribava de fora. Però mai no oblidà les arrels medievals que sempre coexistiren amb les noves tendències. ■

*Hermínia Planisi Gili*



## FUNDACIÓ

# «SERVEIS DE CULTURA PER AL POBLE»

Per a la promoció popular de la nostra cultura  
estam al vostre servei

Demanau informació a:  
Carrer del Mar, 6 - 3r - 07012 PALMA



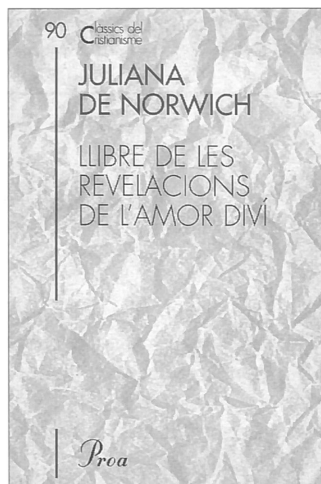
# Mostrador



Noam CHOMSKY (2001): *11/09/2001*. La Magrana (Orígens 60), Barcelona, 141 pàg.

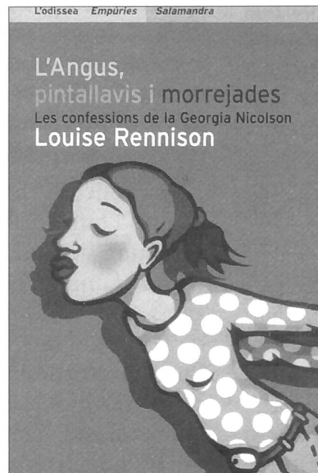
El prestigiós lingüista nord-americà Noam Chomsky ha tornat a fer sentir la seva veu crítica i lúcida, en un moment en què el patriotisme dels Estats Units arribava a extrems delirants. Tot i condemnar els brutals atemptats del setembre del 2001 a Nova York i Washington, aquest professor del Massachusetts Institute of Technology ens recorda que els Estats Units són l'únic país del món que ha estat condemnat per terrorisme pel Tribunal Internacional de Justícia de la Haia a causa del suport de Washington a la «Contra» de Nicaragua. Segons aquest autor, especialment en els anys vuitanta, els Estats Units donaren suport a tota una sèrie de règims i organitzacions que només poden ser qualificats de terroristes. Entre aquests, n'hi havia de fonamentalistes islàmics, empesos pels nord-americans a lluitar a l'Afganistan, d'on sorgiria, precisament, el grup que lidera Bin Laden. Chomsky no dubta que els fonamentalistes d'Al Qaeda són «forces terroristes organitzades per la CIA i els seus còmplices fa vint anys per lluitar en una guerra santa contra

els soviètics». A més, ens recorda que les forces armades nord-americanes han bombardejat una llarga llista de països, entre els quals trobam Líbia, l'Iraq, Nicaragua, l'Afganistan, Cuba i el Sudan, on provocaren un autèntic desastre humanitari. Tot això sense tenir en compte el suport de Washington als règims genocides d'Indonèsia, Xile, l'Argentina, Guatemala i el mateix Iraq de Saddam Hussein. Sorprenentment, aquest llibre ha estat un èxit de vendes tant als Estats Units com a l'Estat espanyol. AMR



DE NORWICH, Juliana (2002): *LLIBRE DE LES REVELACIONS DE L'AMOR DIVÍ*. Edicions Proa. Clàssics del Cristianisme 90, Barcelona, 288 pàg.

L'obra de Juliana (1342-1416), una mostra de les recluses medievals, va ser oblidada durant segles. Ara ha estat valorada com una de les principals místiques medievals. L'obra que presentam és un laberint d'imatges concatenades, plenes de significats polivalents, en el rerefons de les quals es troba el coneixement il·luminat i la unió mística.



Louise RENNISON (2001): *L'ANGUS, PINTALLAVIS I MORREJADES: LES CONFESSIONS DE LA GEORGIA NICOLSON*. Empúries (L'odissea, 120), Barcelona, 206 pàg.

T'has llevat mai amb un gra al mig del nas, just el dia que tens una festa? T'has enamorat mai del noi que surt amb la bleda més bleda de l'institut? Se te n'ha anat la mà a l'hora de depilar-te les celles i sembles la Gioconda, però sense somriure encantador? Doncs bé, a la Georgia no només li passen totes aquestes coses, sinó que és víctima de les seves pròpies genialitats, com ara desfressar-se d'oliva farcida per sorprendre els col·legues o haver triat de mascota un gat salvatge escocès que és el terror del barri.

Aquest llibre és un diari deliciós, esbojarrat i tendre, d'una Bridget Jones adolescent que ens sorprèn a cada pàgina. Les noies s'hi trobaran absolutament identificades i els nois hi descobriran tot allò que sempre han volgut saber sobre l'altre sexe i que mai no han gosat preguntar.



DIVERSOS AUTORS (2001): *FRANQUISME I TRANSICIÓ DEMOCRÀTICA A LES TERRES DE PARLA CATALANA. ACTES DEL 2N CONGRÉS DE LA CCEPC. PALMA. 16, 17 I 18 D'OCTUBRE DE 1997*. Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana/Institut d'Estudis Balearics/Fundació Pública Institut d'Estudis Ilerdencs/Edicions Cossetània, Valls, 761 pàg.

El 6 de juny de 1992, a Vic, va constituir-se la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana. Actualment en formen part una seixantena de centres de diversos indrets dels Països Catalans, des d'organismes dependents de diverses administracions públiques fins a centres privats, locals o comarcals. Des del primer moment es va disposar que una de les funcions de la CCEPC fos organitzar periòdicament congressos que permetessin aprofundir en determinades línies de recerca arreu dels Països Catalans. El segon d'aquests congressos, centrat en l'anàlisi d'un període tan polèmic com el «Franquisme i la Transició Democràtica», es va celebrar a Palma la tardor del 1997 amb el suport de l'imprencindable Institut d'Estudis Balearics.

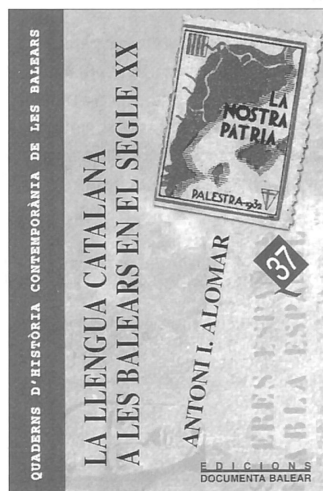
Les sessions del Congrés es dugueren a terme en el Centre de Cultura



de la Caixa de Balears i a la Casa de Cultura del Govern Balear. La conferència inaugural anà a càrrec de l'escriptor i pedagog Gabriel Janer Manià i el Congrés s'estructurà entorn a quatre ponències pronunciades pels professors universitaris Pere Gabriel, Joan Francesc Mira, Sebastià Serra, Carme Molinero i Pere Ysàs.

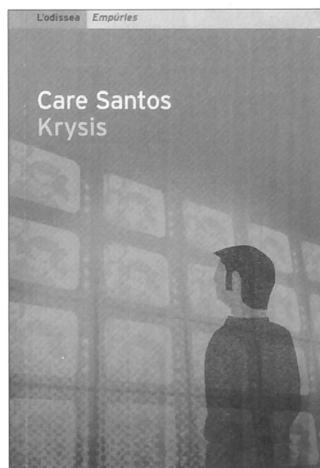
Els estudis recollits en aquestes voluminoses actes permeten una visió de conjunt de les línies de recerca més consolidades en els Països Catalans i posen de manifest la vitalitat, la pluralitat i la multiplicació dels treballs relatius al franquisme i la Transició. Amb tot, com molt bé indiquen els editors, també cal reconèixer una excessiva dispersió i un aïllament relatiu de moltes recerques dins d'elles mateixes, fet que es pot relacionar, almenys en part, en les dificultats per articular un espai comú de reflexió històrica en els territoris de parla catalana. Les ponències i comunicacions s'agrupen en quatre grans blocs: les formes d'articulació social i política; les estratègies culturals; els canvis socials; i la vida quotidiana durant el franquisme. AMR

millor manera de conèixer l'arrel del sistema lul·lià (l'Art) i que dona sentit al seu desig de martiri. Els escrits ara publicats són representatius dels gèneres literaris que Lluç emprà per explicar la missió i per mostrar, d'una manera pràctica, com es podia dur a terme. Especialment el *Liber de fine* (1305) ens fa conèixer la vastitud del projecte lul·lià, encara ara allionador, malgrat que avui no puguem compartir el recurs a la croada, que va avalar cedint a l'esperit de l'època.



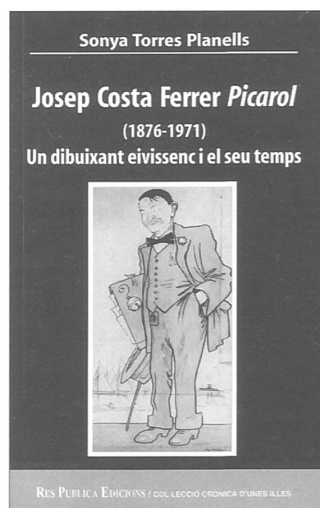
ALOMAR, Antoni I. (2002): *LA LENGUA CATALANA A LES BALEARS EN EL SEGLE XX*. Edicions Documenta Balear (Quaderns d'Història Contemporània de les Balears 37), Palma, 64 pàg.

La història social i política de la llengua catalana és un dels grans temes de l'evolució contemporània de les Illes Balears. En aquest treball se'n ofereix una visió general estructurada en quatre grans apartats: maurisme i dictadura de Primo de Rivera; segona Renaixença; guerra del 1936 i dictadura franquista, i tercera Renaixença. L'obra inclou un conjunt de documents d'extraordinària importància i una cronologia summament interessant. Tal vegada caldria reflexionar sobre la continuïtat dels esforços normalitzadors a partir de la generació modernista, regionalista i regeneracionista dels anys noranta del segle XIX fins a la brutal desfeta de 1936-39. AMR



Care SANTOS (2001): *KRYISIS*. Empúries (L'odissea, 121), Barcelona, 156 pàg.

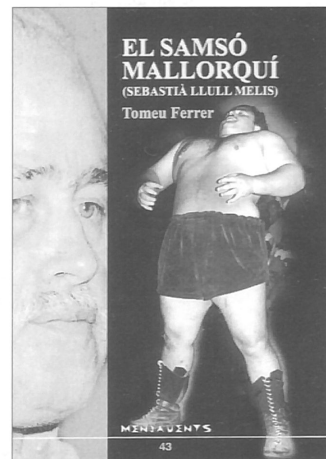
*Krysis* és un thriller rabiosament actual. En la línia dels videojocs més trepidants, o de les pel·lícules en què la realitat i la realitat virtual es confonen, en Pol s'enfronta a un seguit d'escenaris desconcertants, situacions límit i noies atrevides que l'obliguen a decidir-se a cada pas. Què li convé? Triar, continuar, plegar? Si pot, seguir la petja de la noia ideal i decidir quina és la realitat que val la pena viure.



TORRES PLANELLS, Sonya (2001): *JOSEP COSTA FERRER PICAROL (1876-1971). UN DIBUIXANT EIVISSENC I EL SEU TEMPS*. Res Publica Edicions, Sant Jordi de les Salines (Eivissa), 189 pàg.

Aquest llibre presenta una de les figures més destacades de la nostra

cultura. L'autora ha estructurat el seu estudi en tres àmbits diferencials: la biografia de Josep Costa Ferrer, l'estudi estètic de la producció artística (el personatge i el seu entorn polític i cultural i l'anàlisi del contingut de la seva obra) i un acurat material documentat amb un centenar d'imatges. La il·lustració gràfica i la caricatura prenen a partir d'aquest treball un caire, al mateix temps que humorístic, pròpiament artístic i històric. Una creació que es perllonga més de trenta anys i que ens permet resseguir amb ull crític la història social—de tombants del segle XIX fins a la II República—, i l'evolució estilística en l'art de la il·lustració. En destacam les magnífiques il·lustracions, bona part de les quals procedeixen de la revista barcelonina *L'esquella de la torratxa*.



Tomeu FERRER (2002): *EL SANSÓ MALLORQUÍ (SEBASTIÀ LLULL MELIS)*. Edicions Documenta Balear (Menjaments), Palma, 125 pàg.

Aquesta és la història de Sebastià Lluç (Manacor 1930), el Sansó de Sant Llorenç, el Sansó mallorquí, el Sansó del segle XXI, un home de natural bondados, dotat d'una fabulosa força física. Tomeu Ferrer descriu en aquesta biografia la vida d'un jove que va haver de deixar la Mallorca afamegada i miserable de la postguerra i com la força i el seny varen esser les eines amb les quals afrontà la vida. Triomfà en totes les exhibicions i es convertí en mite, però emmalaltí i patí privacions i desolació. Vet aquí la biografia d'un personatge popular de la Mallorca rural.



LLULL, Ramon (2002): *DARRER LLIBRE SOBRE LA CONQUESTA DE TERRA SANTA*. Edicions Proa. Clàssics del Cristianisme 91, Barcelona, 240 pàg.

Per primera vegada podem gaudir de la traducció catalana d'aquest conjunt d'escrits lul·lians, gràcies a la feina del traductor Mn. Pere Llabrés, i la sucosa introducció de Mons. Jordi Gayà, tots dos mallorquins. Comprendre, com entenia mestre Ramon, la «missió» evangelitzadora en les circumstàncies del seu temps és la



Ferran PUJALTE (2002): **TRANSPORTS I COMUNICACIONS A LES BALEARS DURANT EL SEGLE XX**. Edicions Documenta Balear (Quaderns d'Història Contemporània de les Balears 35), Palma, 64 pàg.

La present monografia comprèn l'evolució dels mitjans de transport durant un període clau de l'economia a les illes Balears. L'aplicació de l'electricitat i del motor d'explosió són dues fites fonamentals per entendre'n el creixement i la modernització, però també creen una dependència energètica i tecnològica de l'exterior en un segle ple de convulsions. Així, les comunicacions interiors i exteriors de l'arxipèlag esdevindran un factor determinant en la configuració d'un

model territorial. No cal dir que els recents debats sobre la necessitat d'abaratir les comunicacions marítimes i aèries entre les Balears i la Península i la negativa del Govern central donen un to d'actualitat en aquest treball històric.

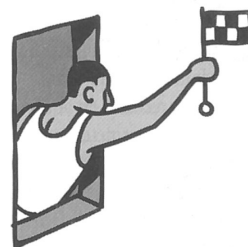


Antoni MAS (2002): **SORTIDA D'EMERGÈNCIA**. Quaderns Crema, Barcelona, 143 pàg.

Un interessant recull de narracions breus obra de l'autor de *Fibra òptica* (1999). Amb un estil concís i punyent, narra unes històries sovint descarnadament quotidianes i, en ocasions, tenyides d'un cert realisme

Antoni Mas  
**Sortida d'emergència**

QUADERNS CREMA



fantàstic. En destacam la sòlida habilitat narrativa i una de les narracions, "La lluna a la finestra".

## Restaurant SA FONDA



### ESPECIALITATS

CABRIT DE MUNTANYA - PORCELLA  
ARRÒS BRUT - PAELLA

Tel. 971 51 70 22 • LLUC

## FORTEZA Roca TOBAJAS

**FORTEZA TOBAJAS, S.A.**

Distribuïdor de Cambres de Bany,  
Calefacció i Aire Condicionat

**Roca**

### Exposició i oficines:

31 de Desembre, 22  
Tels. 971 29 60 01 - 971 29 47 95 • Fax 971 75 93 16  
07004 Palma - Mallorca

### Magatzem i venda:

Nicolau de Pacs, 15  
Tels. 971 46 28 34 - 971 46 15 49 • Fax 971 46 29 69  
07006 Palma - Mallorca

# GRUP SOCIAS Y ROSSELLÓ



**ELÈCTRICA  
SOCIAS Y ROSSELLÓ, S.A.**

**DISTRIBUÏDOR MATERIAL ELÈCTRIC  
I IL·LUMINACIÓ**



**LA INDUSTRIAL Y AGRÍCOLA  
SOCIAS Y ROSSELLÓ, S.A.**

**MAQUINÀRIA PER A LA INDÚSTRIA,  
CONSTRUCCIÓ, EINES, PERNS,  
ACER...**



**MENORCA  
SOCIAS Y ROSSELLÓ, S.A.**

**DISTRIBUÏDOR MATERIAL  
ELÈCTRIC  
I IL·LUMINACIÓ**



**EIVISSA  
SOCIAS Y ROSSELLÓ, S.A.**

**DEPARTAMENT TÈCNIC**



**CENTRAL MAYORISTA ELECTRODOMÈSTICOS  
SOCIAS Y ROSSELLÓ, S.A.**

**ELECTRODOMÈSTICS,  
IMATGE I SO**



**MAIPRET  
SUMINISTROS INDUSTRIALES, S.A.  
QUADRES ELÈCTRICS**

**CENTRALITZACIÓ COMPTADORS,  
QUADRES DISTRIBUCIÓ, QUADRES  
PROTECCIÓ, EQUIPS AUTOMÀTICS,  
P/COMPENSACIÓ ENERGIA REACTIVA**



**MAIPRET  
SUMINISTROS INDUSTRIALES, S.A.  
LLAUNERIA**

**DISTRIBUÏDOR LLAUNERIA,  
AIRE CONDICIONAT, SANITARIS  
I MOBILIARI DE BANY**

## *El millor servei a la seva disposició*

### **ELÈCTRICA SOCIAS Y ROSSELLÓ, S.A.**

Magatzem General i Vendes:  
Gran Via Asima, 3 - Tel. 43 00 34  
Nureduna, 3  
Tels. 46 23 00 - 46 28 00  
Sucursal a Manacor:  
Ctra. Palma-Artà, km 47,200  
Tel. 84 31 31

### **MENORCA SOCIAS Y ROSSELLÓ, S.A.**

Poligon Industrial  
Cap Negre  
Tel. 36 68 15

### **EIVISSA SOCIAS Y ROSSELLÓ, S.A.**

C/. Bisbe Abad y Lasiera, 48  
Tel. 31 09 93

### **LA INDUSTRIAL Y AGRÍCOLA SOCIAS Y ROSSELLÓ, S.A.**

Nureduna, 3 - Tel. 46 23 00  
Gremi Ferrers, 38 - Tel. 43 14 12  
Sucursal a Manacor:  
Ctra. Palma-Artà, km 47,200  
Tel. 84 31 31

### **CEMESA SOCIAS Y ROSSELLÓ, S.A.**

Gran Via Asima, cant. Gremi Ferrers  
Tels. 43 23 74 - 43 23 75

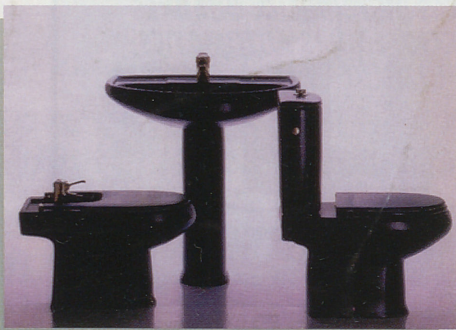
### **MAIPRET SUMINISTROS INDUSTRIALES, S.A.**

Gremi Ferrers, 38  
Quadres elèctrics:  
Tel. 43 10 84  
Llauneria:  
Gran Via Asima, 3  
Tel. 43 00 86

BANYS, TRESPOLS I REVESTIMENTS,  
CALEFACCIÓ, AIRE CONDICIONAT...

# TOT

*de Massanella*



**Roca**



**MASSANELLA S.A.**

Ctra. de Valldemossa, 44. - Tel 971 75 03 45 - Palma